

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΠΜΣ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΑ
ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

«Ο κοινωνικός αποκλεισμός των μονογονεϊκών οικογενειών»

«Για κάθε γονέα που είναι μοναδικός»

Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2007

Σπουδάστρια: Γαλακτοπούλου Ιωάννα-Ιουλία

A.M: 303220170140

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Καρακατσάνη Δέσποινα

ΚΟΡΙΝΘΟΣ 2020

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
ΠΡΩΤΟ ΜΕΡΟΣ:ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΘΕΣΜΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	6
1.1 ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΟΡΙΟΘΕΤΗΣΗ.....	6
1.2 ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΩΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΘΕΣΜΟΥ ...	8
1.3 ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΣΤΟΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟ ΘΕΣΜΟ: ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΟΙ ΔΕΙΚΤΕΣ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΣΕ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΗ	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ.....	15
2.1. ΟΡΙΣΜΟΙ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.....	15
2.2. ΑΙΤΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	16
2.3. ΤΥΠΟΙ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	18
2.3.1. ΑΝΥΠΑΝΤΡΕΣ ΜΗΤΕΡΕΣ.....	18
2.3.2. ΔΙΑΖΥΓΙΟ	19
2.3.3. ΧΗΡΕΙΑ	20
2.3.4. Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΩΣ ΜΟΝΟΣ ΓΟΝΕΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	21
2.4. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟΝ ΓΟΝΕΑ.....	23
2.4.1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ.....	23
2.4.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΜΟΝΟ ΓΟΝΕΑ (ΜΗΤΕΡΑ Η ΠΑΤΕΡΑ)	24
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ.....	26
3.1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ.....	26
3.2. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ	28
3.2.1. ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ.....	29
3.2.2. ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.....	31
3.2.3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	32
3.3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ.....	34
3.3.1. ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	36
3.3.2. ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	37
3.4. ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	41
4.1. ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	41
4.2. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΔΟΜΑΤΑ	41
4.3. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ	48
4.4. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΟΜΑΛΟΤΕΡΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	51

ΔΕΥΤΕΡΟ ΜΕΡΟΣ:ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ.....	56
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	56
5.1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	56
5.2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ	56
5.3. ΤΥΠΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	57
5.4. ΕΠΙΛΟΓΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	58
5.5. ΤΡΟΠΟΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ	59
5.6. ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΗΜΙΔΟΜΗΜΕΝΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ.....	60
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ:.....	73
6.1 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	74
6.2 ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	76
6.3 ΗΘΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΟΥΝ.....	76
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	77
Α. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΗΜΙΔΟΜΗΜΕΝΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ.....	77
Β. ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΟΝΕΣ ΜΗΤΕΡΕΣ.....	79
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	80

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι μονογονεϊκές οικογένειες έχουν αυξηθεί σημαντικά στο σύγχρονο κόσμο για διάφορους λόγους που συνδέονται με αλλαγές στην τυπολογία της παραδοσιακής οικογένειας, ενώ εξακολουθούν να αποτελούν μία ευάλωτη κοινωνική ομάδα με ιδιαίτερες ανάγκες και δυσκολίες. Η απουσία ενός ουσιαστικού διαλόγου εντός της ελληνικής κοινωνίας αναφορικά με τις παραπάνω συνθήκες αυξάνει τις αρνητικές κοινωνικές στάσεις και τα στερεότυπα απέναντι στη μονογονεϊκή οικογένεια, ενώ και σε επίπεδο κοινωνικής πρόνοιας και οικογενειακής πολιτικής πενιχρή είναι η οικονομική βοήθεια και ασθενής η στήριξη της μονογονεϊκής οικογένειας από ανάλογους κρατικούς φορείς.

Η μειωμένη διερεύνηση του θέματος ειδικότερα όσον αφορά τη σύνδεσή του με φαινόμενα κοινωνικού αποκλεισμού των μόνων γονέων και των παιδιών τους καθιστά το παρόν ερευνητικό ζήτημα ιδιαίτερα ενδιαφέρον. Υπολογίζεται ότι η εμβάθυνση σε μία σειρά ζητημάτων που αφορούν τις εμπειρίες της μονογονεϊκής οικογένειας από το ευρύτερο οικογενειακό της περιβάλλον, το εκπαιδευτικό περιβάλλον των παιδιών και το επαγγελματικό περιβάλλον των μόνων γονέων είναι δυνατόν να αναδείξει προτάσεις για τη βελτίωση των συνθηκών της ζωής τους και την ενίσχυση των δικτύων ψυχολογικής τους στήριξης.

Η παρακάτω εργασία αποτελείται από δυο μέρη: το πρώτο μέρος περιλαμβάνει το θεωρητικό υπόβαθρο και το δεύτερο μέρος, το ερευνητικό υπόβαθρο. Στο πρώτο μέρος αναλύονται τέσσερα κεφάλαια:

Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο κεφάλαιο αναφέρεται στην ιστορική αναδρομή στον θεσμό της οικογένειας δηλαδή στην εννοιολογική οριοθέτηση του όρου, στην ιστορική εξέλιξη και λειτουργία της οικογένειας ως κοινωνικός θεσμός και τέλος γίνεται αναφορά στους δημογραφικούς δείκτες σχετικά με την οικογένεια τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη.

Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στις μονογονεϊκές οικογένειες. Γίνεται δηλαδή μια προσπάθεια αποσαφήνισης του όρου, τα αίτια δημιουργίας των μονογονεϊκών οικογενειών, αναλύονται οι διάφοροι τύποι μονογονεϊκών οικογενειών και τέλος εξετάζονται οι επιπτώσεις που δημιουργούνται στο παιδί και στον μόνο γονέα, λόγω της μονογονεϊκότητας.

Το τρίτο κεφάλαιο αποτελείται από τον κοινωνικό αποκλεισμό και πιο συγκεκριμένα: την εννοιολογική αποσαφήνιση του όρου και τις διαστάσεις που λαμβάνει. Επιπλέον, γίνεται αναφορά στην έννοια της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, στην ποιότητα ζωής και στις συνθήκες διαβίωσης των μονογονεϊκών οικογενειών και στον κοινωνικό αποκλεισμό σε σχέση με την εκπαίδευση των παιδιών των οικογενειών αυτών. Τέλος, αναλύεται η στάση που έχει το οικογενειακό περιβάλλον αλλά και η ίδια η κοινωνία απέναντι στις οικογένειες αυτές.

Τέλος, το τέταρτο κεφάλαιο αναφέρεται στην κοινωνική πολιτική και στην κοινωνική ένταξη των μονογονεϊκών οικογενειών και ειδικότερα: στην στάση του κράτους και στην κοινωνική πολιτική που υπάρχει για τις οικογένειες αυτές, τις νομοθετικές ρυθμίσεις και τα επιδόματα που δίνονται στις μόνους γονείς, τα ζητήματα εκπαιδευτικής πολιτικής για τα παιδιά που μεγαλώνουν με τον ένα γονέα. Τέλος, αναλύονται ορισμένες προτάσεις, οι οποίες θα βοηθήσουν στην πιο ομαλή κοινωνική ένταξη και στήριξη των οικογενειών αυτών.

Στο δεύτερο μέρος, παρουσιάζεται η μεθοδολογία της έρευνας που χρησιμοποιήθηκε για την εκπόνηση της έρευνας και τέλος, παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της έρευνας αλλά και τα γενικότερα συμπεράσματα που προέκυψαν.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΟ ΘΕΣΜΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

1.1 Εννοιολογική Οριοθέτηση

Ο θεσμός της οικογένειας αναφέρεται σε μία ομάδα ευρύτερη του αρχικού ζευγαριού περιλαμβάνοντας τους συζύγους, τα παιδιά των συζύγων ακόμη και τρίτα πρόσωπα που συνδέονται με τους συζύγους με συγγενικούς δεσμούς για παράδειγμα παππούς και γιαγιά. Η ετυμολογική ανάλυση του όρου στην ελληνική γλώσσα περιλαμβάνει τις λέξεις «οίκος» (αρχαιοελληνική λέξη για την οικία) και «γένος» (γενιά). Οι ιστορικοί αναλυτές υποδεικνύουν την μεσαιωνική και βυζαντινή περίοδο ως χρονικά ορόσημα για την εμφάνιση του όρου «οικογένεια» σε επίσημα κείμενα (Μπαμπινιώτης, 2012).

Πρόκειται για μία θεσμοθετημένη βιοκοινωνική ομάδα την οποία αποτελούν τουλάχιστον δύο ενήλικα άτομα χωρίς συγγένεια εξ αίματος και τα τέκνα τους, γνωστή και ως πυρηνική οικογένεια. Στην κοινωνιολογία χρησιμοποιείται επίσης ο όρος «συζυγική οικογένεια» ή «διγονεϊκή οικογένεια» για να περιγράψει την ανεξάρτητη μικρή ομάδα που απαρτίζεται από τους δύο συζύγους και τα παιδιά τους, οι οποίοι συγκατοικούν. Για να μπορέσει να λειτουργήσει μια πυρηνική οικογένεια χρειάζεται να καλύπτονται συναισθηματικές ανάγκες μεταξύ των συζύγων και των συζύγων με τα τέκνα τους καθώς και μία σταθερή κοινωνικο-πολιτιστική κατάσταση που θα επιτρέψει την ανατροφή των τέκνων και την ομαλή κοινωνικοποίησή τους (Αλεξιάκης, 2002).

Στην παραδοσιακή της μορφή η οικογένεια στηρίζεται σε μια νόμιμη και με διάρκεια ένωση του ζευγαριού με τα δεσμά του γάμου. Με τη σειρά του, ο όρος «γάμος» αναφέρεται σε μία νόμιμη ένωση ετερόφυλων ατόμων, ενός άνδρα και μίας γυναίκας, που επισημοποιείται μέσω του μυστηρίου του γάμου (Μπαμπινιώτης, 2012). Κοινωνικά, ο θεσμός του γάμου επίσης, αποτελεί μία αναγνωρισμένη συνένωση δύο προσώπων και χαρακτηρίζεται ως κοινωνικός θεσμός ζωτικής σημασίας (Τσαούσης, 1995).

Μάλιστα, άτομα που παρέμεναν άγαμα ή άτεκνα συνηθίζονταν στο παρελθόν να περιθωριοποιούνται κοινωνικά. Λαογραφικά, ο θεσμός του γάμου αντιμετωπίζεται ως ένα τμήμα του συνολικού «κύκλου της ζωής» που ξεκινά από τη γέννηση και καταλήγει

στο θάνατο. Μετά το γάμο, οι δύο σύζυγοι μοιράζονται την ίδια εστία και συνεργάζονται, ώστε να καλύπτονται οι οικονομικές ανάγκες της οικογένειας, ενώ αναλαμβάνουν από κοινού υποχρεώσεις ανατροφής και αποκατάστασης των τέκνων τους. Στις μέρες μας όμως, ο θεσμός του γάμου θεωρείται συχνά ως κάτι το ξεπερασμένο. Η αντίληψη αυτή πιθανόν και να συνδέεται με τις κοινωνικές πεποιθήσεις που υποστηρίζουν, ότι συνέβαινε κυρίως για την προστασία των γυναικών, μία τάση που πλέον δεν θεωρείται αναγκαία, αφού η γενικότερη μορφωτική, οικονομική, κοινωνική και επαγγελματική θέση της γυναίκας μέσα στην κοινωνία έχει ενισχυθεί σημαντικά με αποτέλεσμα να θεωρείται ικανή να προστατεύσει η ίδια τον εαυτό της και να λειτουργεί αυτόνομα (Βαρβούνης, 1995).

Εξελικτικά, ο όρος «μετανεωτερική οικογένεια» σε μία εποχή που χαρακτηρίζεται «μετανεωτερική εποχή», χρησιμοποιείται για να χαρακτηρίσει αλλαγές στον οικογενειακό θεσμό, με την είσοδο κυρίως στον 21^ο αιώνα. Πρόκειται για το πέρασμα της οικογένειας σε μία νέα εποχή με ιδιαίτερα γνωρίσματα, τα οποία βρίσκονται σε συνεχή εξέλιξη και που δεν είναι δυνατόν να κατανοήσουμε τις επιδράσεις που ασκούνται στα άτομα και στις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Ωστόσο, τα τρία βασικά γνωρίσματα της μετανεωτερικής εποχής και οι αλλαγές που αυτή έχει επιφέρει στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου θεωρούνται πως είναι: α) το πέρασμα στην μεταβιομηχανική κοινωνία που επηρεάζει όλο το σύγχρονο οικονομικό, τεχνολογικό, πολιτισμικό, εκπαιδευτικό και διαπροσωπικό περιβάλλον στο οποίο ζει ο άνθρωπος του 21^{ου} αιώνα, β) οι νέες εφευρέσεις στην τεχνολογία, στην πληροφόρηση κλπ. και η χρήση τους στην καθημερινή ζωή του ανθρώπου, γ) οι αλλαγές της καθημερινής ζωής ως αποτέλεσμα των παραπάνω που επηρεάζουν τις διαπροσωπικές σχέσεις, την επικοινωνία και την επαφή μεταξύ των ανθρώπων, συνεπώς, και την οικογένεια ως μορφή διαβίωσης (Γέροντα, 2010).

Επιπλέον, στην μετανεωτερική εποχή των σύγχρονων αλλαγών συχνά επιλέγεται και η έκφραση «οικογενειακά μορφώματα», για να περιγράψει το θεσμό της οικογένειας με τις διαφορετικές μορφές του (Πρεσβέλου, 2001). Χρησιμοποιούνται επίσης, παρόμοιοι όροι για να περιγράψουν την σύγχρονη οικογένεια, όπως για παράδειγμα «σπιτικά» ή «νοικοκυριά», τον οποίο συναντούμε συχνά σε κοινωνικές και δημογραφικές μελέτες με την έννοια περισσότερο της κοινωνικοοικονομικής συνένωσης των ατόμων που ζουν κάτω από την ίδια στέγη. Αντίθετα, ο όρος της οικογένειας δίνει μεγαλύτερη έμφαση στον συγγενικό, συναισθηματικό δεσμό μεταξύ

των ανθρώπων που στηρίζεται στη διαδικασία της τεκνοποίησης (αναπαραγωγή) (Γέροντα, 2010) .

1.2 Ιστορική εξέλιξη και λειτουργία της οικογένειας ως κοινωνικού θεσμού

Ο θεσμός της οικογένειας βρίσκεται στο ιστορικό παρελθόν και αποτελεί μία μορφή κοινωνικής συμβίωσης. Η επιστήμη της κοινωνιολογίας αναφέρεται σε βασικούς κοινωνικούς θεσμούς, όπου η οικογένεια είναι ένας από αυτούς όπως και το εκπαιδευτικό σύστημα, τα πολιτικά συστήματα ή η θρησκεία (Giddens, 2009). Αλλά και σε άλλους παρόμοιους επιστημονικούς κλάδους, όπως είναι η κοινωνική ψυχολογία, η οικογένεια αναφέρεται ως ο πρώτος κοινωνικός θεσμός, ο οποίος ασχολείται από τη γέννηση του ατόμου με την ένταξη του στην κοινωνία και την κοινωνικοποίησή του (Γεώργας κ.α., 1996).

Στην αρχική της μορφή η οικογένεια κατά τον 19^ο αιώνα αναφέρεται ως *μητριαρχική*, με βασικό της στοιχείο τη γυναίκα– μητέρα. Παρ' ότι στις περισσότερες κοινωνίες υπερισχύει ο ανδρικός πληθυσμός, η γυναίκα όμως, κυριαρχεί ως βάση της οικογένειας. Η μητέρα ασχολείται με τις οικιακές εργασίες, και την ανατροφή των παιδιών μετά τη γέννησή τους (Γεώργας κ.α., 1996).

Ωστόσο, με την είσοδο του 20^{ου} αιώνα και την αλλαγή στην παραγωγική διαδικασία, την αύξηση χρήσης των εργαλείων και την αγροτική ζωή που απαιτεί σκληρή εργασία, ο ρόλος του άνδρα που διαθέτει μεγαλύτερη φυσική δύναμη κυριαρχεί σταδιακά και η οικογένεια εξελίσσεται από *μητριαρχική* σε *πατριαρχική*. Ο άνδρας-πατέρας κυριαρχεί στα υπόλοιπα οικογενειακά μέλη, αυτός έχει πλέον το βάρος της κάλυψης των αναγκών των υπολοίπων μελών του σπιτιού, και ιδιαίτερα των παιδιών. Επίσης, ο άνδρας και κατά συνέπεια, οι γιοί μέσα στην οικογένεια, είναι εκείνοι που λαμβάνουν όλες τις σημαντικές αποφάσεις που αφορούν την οικογένεια. (Γεώργας κ.α., 1996).

Συνήθως, οι οικογένειες είναι *μονογαμικές* στη μορφή τους, δηλαδή, ο άνδρας έχει παντρευτεί με μία μόνο γυναίκα, αφού το οικογενειακό σύστημα με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζει μία σταθερότητα και διάρκεια μέσα στο χρόνο. Βέβαια, σε άλλους λαούς αναφέρονται και οι περιπτώσεις *πολυγαμικών οικογενειών*, όπου ο άνδρας ζει με μία γυναίκα μόνο, αλλά έχει και το δικαίωμα να είναι *πολυγαμικός*, να συνάπτει δηλαδή,

σχέσεις και με άλλες γυναίκες ή να εμφανίζεται με παιδιά εκτός γάμου, κάτι που στις γυναίκες δεν είναι επιτρεπτό κοινωνικά. Μάλιστα, η μονογαμική οικογένεια, δημιουργήθηκε με βασικό σκοπό τη γέννηση των παιδιών και την προστασία της ανατροφής τους έως ότου να είναι σε θέση να κληρονομήσουν επίσημα την πατρική περιουσία (Ραμού-Χαψιάδη, 1986).

Στην ιστορική της μετεξέλιξη, η οικογένεια μετατρέπεται σε *συντροφική* με την έννοια ότι οι δύο σύζυγοι επιλέγουν ο ένας τον άλλο με δική τους βούληση και όχι μέσα από απόφαση των οικογενειών τους όπως γινόταν σε παλαιότερες εποχές, για παράδειγμα στα χρόνια του Βυζαντίου όπου αναφέρονται οι «επιγαμίες», δηλαδή, γάμοι διαφορετικών κοινωνικών τάξεων, συνήθως αριστοκρατικών, με σκοπό τη συνέχιση της οικονομικής και κοινωνικής ισχύος μέσα από τη συνένωση των δύο «δυνατών» οικογενειών. (Dechaux, 2008).

Αντίθετα, η εμφάνιση της συντροφικής οικογένειας σχετίζεται με την αλλαγή στον τόπο διαμονής και εργασίας. Υπάρχει πλέον μεγάλη γεωγραφική και επαγγελματική μετακίνηση, καθώς τα μέλη της κάθε οικογένειας για διαφορετικούς κάθε φορά λόγους, αλλάζουν τόπο διαμονής ή επάγγελμα με αποτέλεσμα να επιλέγουν άτομα από άλλες περιοχές για να συζήσουν και, αντίστοιχα, τα νέα ζευγάρια να εμφανίζουν μεγαλύτερη ελευθερία στον τόπο κατοικίας τους (Dechaux, 2008).

Στις συνήθειες μορφές οικογένειας συναντούμε αρχικά την *εκτεταμένη οικογένεια*, η οποία περιλαμβάνει τρεις ή περισσότερες γενιές που συνδέονται μεταξύ τους με δεσμούς καταγωγής (Κατάκη, 1998). Συχνά αποκαλείται «*οικογένεια τριών ή τεσσάρων γενεών*», διότι περιέχει τις τρεις γενιές των παππούδων, των γονέων και των παιδιών. Η εκτεταμένη οικογένεια μένει αναλλοίωτη και κλειστή απέναντι σε αλλαγές, ενώ το διαζύγιο δεν γίνεται επιτρεπτό. Επιπλέον, η ύπαρξη των ατομικών αναγκών και επιθυμιών υποχωρεί μπροστά στο κοινό καλό και οι ρόλοι είναι σαφώς κατανοημένοι και στους δυο συζύγους (Γεώργας, 2000).

Σταδιακά, σε κυρίως αστικές περιοχές παρατηρείται η εμφάνιση της *πυρηνικής οικογένειας* ή αλλιώς *διγονεϊκής οικογένειας*, η οποία αποτελείται από τα βασικά μέλη, τους συζύγους και τα τέκνα τους, δηλαδή, συνήθως από μόνο δύο γενιές. Πρόκειται για μια πιο σύγχρονη μορφή οικογένειας, η οποία είναι και η πιο συνηθισμένη (Γεώργας, 2000).

Στόχος της πυρηνικής οικογένειας δεν είναι απλά η αρμονική επιβίωση, όπως συνέβαινε στην εκτεταμένη οικογένεια, αλλά η κοινωνική άνοδος των μελών της. Τέλος, η πυρηνική οικογένεια, ως μοντέλο, οδηγείται σε βασικές αλλαγές σε σχέση με τις αξίες, τους ρόλους και τους κανόνες συμπεριφοράς μέσα στην οικογένεια (Κατάκη, 1998).

Ανάλογα διαφοροποιούνται και οι παράγοντες για τους οποίους πραγματοποιείται ένας γάμος και δημιουργείται η οικογένεια, η οποία δεν σχηματίζεται αποκλειστικά και μόνο για τη προστασία της οικογενειακής ιδιοκτησίας όπως συνέβαινε στο παρελθόν με τις επιγαμίες και τα προξενιά, αλλά είναι το αποτέλεσμα προσωπικών επιλογών μεταξύ των ατόμων. Η επιλογή συντρόφου ξεφεύγει από τα οικονομικά κριτήρια και κύριο στοιχείο της γίνεται η συντροφικότητα, η αγάπη και οι συναισθηματικοί δεσμοί. Ο θεσμός του γάμου και της οικογένειας συνδέεται περισσότερο με την ευτυχισμένη ζωή του κάθε ατόμου και έχει ιδιαίτερη σημασία η επιλογή του κατάλληλου συντρόφου για τη δημιουργία οικογένειας. Παράλληλα, αλλάζουν οι ευθύνες και η κατανομή των ρόλων, ενώ οι υποχρεώσεις επιβαρύνουν και τους δύο συζύγους (Γεώργας, 1999).

Μάλιστα, στη σύγχρονη μεταβιομηχανική κοινωνία, ο γάμος σταδιακά υποχωρεί ως αξία και μεγαλύτερη είναι η αξία της συνένωσης δύο ανθρώπων για χάρη της συντροφικότητας, αυτό που οι κοινωνιολόγοι έχουν περιγράψει και ως «συντροφισμό» (ΕΚΚΕ, 1999). Ο ιδιωτικός βίος οργανώνεται με διαφορετικό τρόπο, η γυναίκα σπουδάζει και βγαίνει όλο και περισσότερο στην αγορά εργασίας διατηρώντας το διπλό ρόλο της εργαζόμενης και της μητέρας. Μέσα στον 20^ο αιώνα η μορφωτική, επαγγελματική και οικονομική εξέλιξη των γυναικών αλλάζει, ενώ οι σπουδές και το επάγγελμα δεν θεωρούνται επιβραδυντικοί παράγοντες για την ανάπτυξη οικογένειας, όπως συνηθιζόταν να αντιμετωπίζονται (Γέροντα, 2010).

Σε γενικές γραμμές, σημαντικές παγκόσμιες αλλαγές όπως είναι οι δύο Παγκόσμιοι Πόλεμοι, οι μεταγενέστερες ραγδαίες αλλαγές σε οικονομικό, πολιτισμικό, ιδεολογικό και τεχνολογικό επίπεδο από τη δεκαετία του 1970 και μετά φαίνεται να επηρέασαν και τον θεσμό της οικογένειας σε ολόκληρη την Ευρώπη και τον κόσμο. Οι συνέπειες αυτών των αλλαγών υπήρξαν κυρίως αρνητικές για την οικογένεια διότι έχασε πολλά από τα βασικά της δικαιώματα κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου (1920-1939) (Πρεσβέλου, 2002).

Ιδιαίτερα μετά τη δεκαετία του 1970, η παραδοσιακή οικογένεια η οποία αποτελείται από τους δύο γονείς, παύει να ισχύει στις δυτικές κοινωνίες ως αντιπροσωπευτικό δείγμα οικογενειακής μορφής. Εμφανίζονται τα διαζύγια σε μεγάλη αύξηση, ως προτεραιότητα έρχεται η φροντίδα των παιδιών έναντι της αξίας του γάμου και αυτές οι αντιλήψεις δημιουργούν νέα οικογενειακά σχήματα που προκύπτουν και μέσα από πιο ελεύθερες μορφές συμβίωσης όπως είναι η συγκατοίκηση (Πρεσβέλου, 2002).

Η παραπάνω διαφοροποίηση στην ιεραρχία των αξιών, ωστόσο, δεν διαφοροποιεί τα βασικά χαρακτηριστικά της οικογένειας που χρειάζονται να υπάρχουν για να μπορέσει να λειτουργήσει. Να υπάρχει δηλαδή, η κοινή συμβίωση των μελών της, να υπάρχει αμοιβαία οικονομική βοήθεια και αμοιβαίο ενδιαφέρον για τη φροντίδα των παιδιών (ΕΚΚΕ, 1999).

Επιπλέον, με το πέρασμα στη νέα χιλιετία εμφανίζεται ακόμη μεγαλύτερη αύξηση του αριθμού των διαζυγίων σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, ενώ οι διαπροσωπικές σχέσεις των δύο συζύγων μέσα από το γάμο κλονίζεται σημαντικά. Οι πιθανότητες δεύτερου ή τρίτου γάμου αυξάνονται σε ποσοστά για όλους τους πολίτες των ευρωπαϊκών κρατών οπότε δημιουργούνται και νέα σχήματα οικογενειών όταν οι δύο σύντροφοι έχουν παιδιά από προηγούμενο γάμο και αποφασίζουν να τα φέρουν στο νέο γάμο για να ζήσουν όλα τα μέλη μαζί σε μία νέου τύπου οικογένεια. Πρόκειται για τις *ανασυγκροτημένες* ή *αλλιώς, μεικτές-σύνθετες οικογένειες* που προκύπτουν από το δεύτερο γάμο του ενός ή και των δύο συζύγων και τη συμβίωσή τους κάτω από την ίδια στέγη μαζί με τα παιδιά από προηγούμενους γάμους και τα νέα τέκνα που τυχόν θα αποκτήσουν (ΕΚΚΕ, 1999).

Εμφανίζονται, ακόμη, βιβλιογραφικά οι *χωλές οικογένειες*, οι οποίες είναι πυρηνικές οικογένειες που έχουν διασπαστεί σε δύο τμήματα και οι σύζυγοι παρά τη θέληση τους δεν ζουν μαζί για διάφορους λόγους για παράδειγμα, κοινωνικοοικονομικοί λόγοι, απαιτήσεις της εργασίας, μετανάστευση ακόμα και ασθένεια του ενός γονέα κλπ. με αποτέλεσμα τα παιδιά να έχουν συνηθίσει να ζουν με τον ένα γονέα για μεγάλα χρονικά διαστήματα παρόμοια με τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών, αλλά διατηρώντας τη σχέση και την επαφή με το γονέα (Μουσσούρου, 1984).

1.3 Σύγχρονες αλλαγές στον οικογενειακό θεσμό: δημογραφικοί δείκτες σχετικά με την οικογένεια σε Ελλάδα και Ευρώπη

Σε γενικές γραμμές, η οικογένεια ως κοινωνικός θεσμός με τις αλλαγές της απασχολεί την Ευρωπαϊκή Ένωση και γι' αυτό λαμβάνονται δράσεις για την υποστήριξή της, καθώς αναγνωρίζεται ότι περνάει σημαντική κρίση. Η αξία της οικογένειας ως θεσμός, αναγνωρίζεται ως σημαντική από τα ευρωπαϊκά κράτη, τα οποία επιδιώκουν να την διαφυλάξουν (Πιλιόγκου, 2005).

Στα ευρωπαϊκά κείμενα, η διατήρηση του θεσμού της οικογένειας ταυτίζεται με τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής και τη μείωση των φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού, ενώ ο οικογενειακός θεσμός εγγυάται μία υψηλή ποιότητα ζωής για τα παιδιά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, κυρίως σε αυτά που βρίσκονται στη σχολική ηλικία (WHO, 2014).

Η μετάβαση στη συντροφική οικογένεια είναι χαρακτηριστικό όλης της Ευρώπης, αν και στη χώρα μας προχωρά με βραδύτερους ρυθμούς. Μελέτες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής δείχνουν ότι οι αλλαγές στον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας της οικογενειακής ζωής στην Ελλάδα εντοπίζονται σε μικρότερο βαθμό συγκριτικά με χώρες κυρίως της βόρειας και κεντρικής Ευρώπης (European Commission, 2007a).

Οι οικονομικά ανεπτυγμένες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένου και της Ελλάδας, αλλά με πολύ αργότερο ρυθμό εμφανίζουν περισσότερο τις μεταβολές αυτές προς τη συντροφική οικογένεια. Αντίθετα, σε μικρότερο βαθμό οι αλλαγές εμφανίζονται σε χώρες, όπως η Βόρεια Αμερική (Η.Π.Α. και Καναδάς) και σε μικρότερο βαθμό οι χώρες της Ωκεανίας (Αυστραλία, Νέα Ζηλανδία) (Πρεσβέλου, 2001).

Ξεκινώντας από τον δείκτη γονιμότητας, παρατηρείται ότι τα υψηλότερα ποσοστά του συναντώνται στην Σουηδία και την Ιρλανδία με 2,09% και 2,03% αντίστοιχα. Ακολουθούν η Νορβηγία και η Μεγάλη Βρετανία με δείκτες 1,89% και 1,79%, ενώ στην Δανία ο δείκτης είναι 1,73%. Στις υπόλοιπες χώρες, ο δείκτης γονιμότητας κυμαίνεται από 1,67% στο Λουξεμβούργο και 1,59% στο Βέλγιο και την Ολλανδία, σε 1,23% στην Ισπανία, με προτελευταία την Ιταλία, η οποία έχει δείκτη γονιμότητας 1,25%. Η Ελλάδα βρίσκεται επίσης, κάτω από τον μέσο όρο, με δείκτη 1,42%, ο οποίος, δημιουργεί και το σοβαρό δημογραφικό πρόβλημα που αντιμετωπίζει η χώρα μας (European, 2012).

Αντίθετα, η Ελλάδα και η Πορτογαλία έχουν τους υψηλότερους δείκτες γαμηλιότητας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, με 0,82% και 0,87% αντίστοιχα, ενώ στον τομέα αυτόν η Νορβηγία και η Σουηδία βρίσκονται στις τελευταίες θέσεις, με 0,49% και 0,50% αντίστοιχα. Ο δείκτης αυτός δηλώνει ότι στις δύο αυτές χώρες, σε αντίθεση με την μεσογειακή Ευρώπη, πολλά ζευγάρια συζούν αλλά δεν έχουν προχωρήσει σε επίσημο γάμο. Αυτό επιβεβαιώνεται επίσης, και από τον δείκτη συγκατοίκησης χωρίς επίσημο γάμο γυναικών με άνδρες στην Σουηδία και την Νορβηγία. Ο δείκτης αυτός για τα γυναίκες 20-24 ετών είναι 59% στη Νορβηγία και 78% στην Σουηδία, ενώ στην Δανία φθάνει το 75%. Από τα παραπάνω, προκύπτει, ότι στην Βόρεια Ευρώπη, και ιδιαίτερα στην Σκανδιναβία, ο γάμος δεν θεωρείται απαραίτητη προϋπόθεση για την ύπαρξη μιας οικογένειας, η οποία στις χώρες αυτές μπορεί να είναι ως μία ελεύθερη σχέση (European, 2012).

Επιπλέον, φαίνεται ότι και στην Ελλάδα σταδιακά, κατά τη σύναψη γάμου με κύριο σκοπό την απόκτηση παιδιών, τα ζευγάρια επιλέγουν όλο και περισσότερο τον πολιτικό γάμο για την επικύρωση του τρόπου συμβίωσής τους έναντι του θρησκευτικού, χαρακτηριστικό που εμφανίζεται όλο και πιο συχνά από τη δεκαετία του 2000 και μετά έως και τις μέρες μας (Γαβαλάς & Ρόντος, 2011).

Εντυπωσιακή επίσης άνοδο παρουσιάζουν τα 25 τελευταία χρόνια στην Ευρώπη και οι οικογένειες με ένα παιδί κάτω των 15 ετών και με έναν γονέα. Οι οικογένειες αυτές αποτελούν το 21% στην Δανία, σε αντίθεση με το 6% της Ελλάδας, η οποία έχει και το χαμηλότερο ποσοστό, η Ισπανία με 6,4% και η Ιταλία με 8%. Από πολλούς ειδικούς της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στις Βρυξέλλες επισημαίνεται ότι σε ολόκληρη την Ευρώπη, ο θεσμός της οικογένειας επηρεάζεται σοβαρά και από τις τεχνολογικές εξελίξεις, οι οποίες αλλάζουν πολλά στις σχέσεις των παιδιών με τους γονείς τους. Επιπρόσθετα, εκτιμάται από πολλούς ερευνητές ότι η οικονομική κρίση θα επηρεάσει τον θεσμό της οικογένειας θετικά, γιατί σε πολλές περιπτώσεις θα φέρει κοντά τους ανθρώπους, οι οποίοι πριν την οικονομική κρίση είχαν απομακρυνθεί (European, 2012).

Οι παράγοντες που επηρέασαν αντίστοιχα με την Ευρώπη, την εξέλιξη της ελληνικής οικογένειας και οδήγησαν στις διαφορετικές μορφές της είναι οι εξής: η αποκοπή της οικογένειας από την παραγωγική διαδικασία, η επικέντρωση του ενδιαφέροντος των μελών της από τους συλλογικούς στόχους στους ατομικούς, η

αποξένωση των ανθρώπων, η εκβιομηχάνιση, η ένταξη των γυναικών στην εργασία και τέλος η αλλαγή των ηθών, αρχών, αξιών κ.ά. (Μπάμπαλης, 2005).

Παρά το γεγονός, ότι οι παραπάνω αλλαγές αναμφισβήτητα επηρέασαν τον θεσμό της οικογένειας, το μοντέλο του γάμου στη χώρα μας θεωρείται ότι δεν είναι ιδιαίτερα αποδυναμωμένο. Πολλά νέα ζευγάρια εξακολουθούν να επιλέγουν το γάμο ως το επόμενο βήμα στη ζωή τους για τη δημιουργία οικογένειας, αν και η κυρίαρχη αντίληψη για τη σύναψη γάμου δεν είναι πλέον τα οικονομικά οφέλη ή η αποκατάσταση της γυναίκας κοινωνικά και οικονομικά όπως παλαιότερα, αλλά ο συναισθηματικός δεσμός μεταξύ των συντρόφων και η προστασία των νέων μελών (Γέροντα, 2010).

Σημαντικές αλλαγές στην ελληνική κοινωνία σχετικά με τους παραδοσιακούς ρόλους του άνδρα και της γυναίκας, οι οποίοι δεν έχουν αλλάξει σημαντικά και χρειάζεται να επαναπροσδιοριστούν (Παπαοικονόμου, 2014; Μουσούρου, 1999). Επιπλέον, και η ανατροφή των τέκνων, σε πολλές περιπτώσεις παραμένουν γυναικεία προτεραιότητα κάτι που απαιτείται να επαναπροσδιοριστεί, αφού αποτελούν βασικές αιτίες για την αύξηση των διαζυγίων και τη δημιουργία νέων μορφών οικογένειας μέσα στην ελληνική πραγματικότητα μεταξύ των οποίων βρίσκονται και οι μονογονεϊκές οικογένειες (Παπαοικονόμου, 2014).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ: ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

2.1. ΟΡΙΣΜΟΙ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Αρχικά, η ετυμολογία της λέξης «μονογονεϊκή» αναφέρεται σε μία οικογένεια ενός γονέα (μόνος γονέας) που αναλαμβάνει την ευθύνη της οικογένειας χωρίς να υπάρχει σύζυγος ή σύντροφος. Συνεπώς, ένας πρώτος ορισμός προσδιορίζει έναν γονέα μόνο, ο οποίος ανατρέπει ένα τουλάχιστον ανήλικο παιδί εξαρτώμενο από αυτόν (Γέροντα, 2010).

Όπως αναγνωρίζεται και από την Ευρώπη, δεν υπάρχει ένας διεθνώς κατοχυρωμένος ορισμός της μονογονεϊκότητας. Ορίζεται ωστόσο ότι η μονογονεϊκή οικογένεια είναι η οικογένεια στην οποία: *«Ένας γονέας χωρίς σύζυγο ή σύντροφο αλλά, ίσως, μαζί με άλλα άτομα π.χ. τους γονείς του, ζει με ένα τουλάχιστον ανύπαντρο παιδί, εξαρτώμενο από αυτόν»* (Ευρωπαϊκή Κοινότητα, Έκθεση για τη Μονογονεϊκότητα, 1989, 2001).

Φαίνεται ότι ούτε από νομικής πλευράς η μονογονεϊκότητα συναντά έναν κοινώς αποδεκτό ορισμό, αλλά εξειδικεύεται σε περιπτώσεις γονέων με ένα μη αναγνωρισμένο τέκνο ή σε περιπτώσεις υιοθετημένου παιδιού με έναν γονέα ή σε ένα ορφανό τέκνο πάλι με έναν γονέα. Παράλληλα, εμφανίζονται και οι περιπτώσεις διαζευγμένων γονέων, αλλά και εκείνων που έχουν την επιμέλεια τέκνου εκτός γάμου αναγνωρισμένου από τον άλλο γονέα, οι οποίοι επίσης αναφέρονται ως «προστάτες μονογονεϊκής οικογένειας». Ειδικότερα αναφέρεται ότι *«Προστάτης μονογονεϊκής οικογένειας θεωρείται αυτός που ασκεί κατ' αποκλειστικότητα τη γονική μέριμνα ενός ή περισσότερων ανήλικων τέκνων, αποκλειστικά στις ακόλουθες περιπτώσεις: χηρεία, ελεύθερη συμβίωση χωρίς σύμφωνο συμβίωσης, τέκνο γεννημένο εκτός γάμου, υιοθεσία τέκνου από ένα μόνο γονέα»*. Σε άλλα διατάγματα της Ελληνικής νομοθεσίας επίσης, αναγνωρίζεται ως «μονογονέας» εκείνος ή εκείνη που ασκεί κατά αποκλειστικότητα ή ύστερα από σχετική ανάθεση τη γονική μέριμνα ενός ή περισσότερων ανήλικων τέκνων (Νόμος 3838/2010, Νόμος 3812/2009).

Ανεξάρτητα ωστόσο από τους ορισμούς της μονογονεϊκότητας, αποτελεί κοινό στοιχείο, ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες είναι ιδιαίτερα ευάλωτες κοινωνικά, εξαιτίας της σύνθεσής τους, ενώ αντιμετωπίζουν υψηλότερες πιέσεις που αναφέρονται τόσο στις αυξημένες οικογενειακές ευθύνες τις οποίες αναλαμβάνει ένα μόνο άτομο όσο και

σε επίπεδο εργασιακής ζωής του μόνου γονέα που έχουν να κάνουν με τις περιορισμένες δυνατότητες εύρεσης εργασίας, την έλλειψη χρόνου εξαιτίας της ανάγκης φροντίδας των τέκνων κλπ. που τελικά διαφοροποιούνται από τη μία μονογονεϊκή οικογένεια στην άλλη ανάλογα και με το δίκτυο κοινωνικής υποστήριξης που υπάρχει. Για παράδειγμα, ο βαθμός συνεισφοράς του άλλου γονέα, τα προνοιακά επιδόματα και οι δυνατότητες πρόσβασης σε κοινωνικές υπηρεσίες, η ύπαρξη παππούδων ή άλλων συγγενικών και φιλικών προσώπων που συμπαρίστανται στην οικογένεια υλικά και ψυχοκοινωνικά (Κικίλιας κ.α., 2008).

2.2. ΑΙΤΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Μία βασική αιτία της μονογονεϊκότητας είναι η μείωση των γάμων, η οποία σημειώνεται ιδιαίτερα στη χώρα μας από το 2000 και μετά, όπως και η σταδιακή καθυστέρηση ως προς τη σύναψη του πρώτου γάμου για τα ζευγάρια. Επίσης, σημαντικό ρόλο παίζει η ηλικία της γυναίκας κατά τον πρώτο γάμο, η οποία φαίνεται να αυξάνεται σε μέσο όρο, αλλά και η καθυστέρηση όσον αφορά το διάστημα από τη σύναψη του γάμου έως και τη γέννηση του πρώτου παιδιού (Συμεωνίδου, 2006).

Επιπλέον, η αύξηση του ποσοστού των διαζυγίων, αλλά και των εκτός γάμου γεννήσεων τα τελευταία χρόνια, όπως και η εμφάνιση της μονογονεϊκής οικογένειας που οφείλεται πλέον στην οικονομική κρίση και στην ανάγκη της μετανάστευσης του ενός γονέα σε άλλη χώρα για αναζήτηση εργασίας. Τα αίτια εμφάνισης συμπληρώνονται με τις περιπτώσεις θανάτου του ενός γονέα στην οικογένεια, εξαιτίας του στρες και των οικονομικών προβλημάτων, την αύξηση των κρουσμάτων θανατηφόρων χρόνιων ασθενειών που τελικά, οδηγούν όλο και περισσότερα νοικοκυριά να αποτελούνται από ένα μόνο πρόσωπο (Πλιόγκου, 2011).

Παλαιότερες μελέτες επικεντρώνονται και σε κοινωνικοοικονομικά αίτια όπως είναι η αλλαγή των οικογενειών από εκτεταμένες σε πυρηνικές οικογένειες (Μπάμπαλης, 2005). Έτσι, από αυτόρκες οικονομικό σύστημα που χαρακτηρίζονταν στην προβιομηχανική εποχή όπου η οικογένεια ήταν εκτεταμένη και ζούσε κυρίως, από τη γεωργία και την κτηνοτροφία παράγοντας τα δικά της αγαθά, η οικογένεια έχει μετατραπεί σε καταναλωτική, αφού τα μέλη της που αποτελούνται από τον πατέρα, την μητέρα και τα παιδιά και τα οποία ζουν χωρίς να παράγουν τα δικά τους προϊόντα (Γεώργας κ.α., 1996).

Στους παράγοντες που οδηγούν στην αύξηση των μονογονεϊκών οικογενειών συμπεριλαμβάνονται ακόμη η δυναμική ένταξη των γυναικών στην παραγωγή και στην αγορά εργασίας καθώς και η απομάκρυνση της οικογένειας από την παραγωγική διαδικασία. Οι αλλαγές αυτές έχουν οδηγήσει τα μέλη της οικογένειας στο να στραφούν σε ατομικούς αντί για συλλογικούς στόχους, ενώ και σε επίπεδο κοινωνίας τα άτομα έχουν απομακρυνθεί από συλλογικές δράσεις και έχουν αποξενωθεί μεταξύ τους (Μπάμπαλης, 2005).

Παρόλα αυτά, ο θεσμός της οικογένειας στην Ελλάδα, φαίνεται να διατηρεί σε μεγάλο βαθμό τον παραδοσιακό χαρακτήρα της γεγονός που δημιουργεί και μεγαλύτερη σύγκρουση των ρόλων μέσα στην οικογένεια. Η οικογενειακή ηρεμία - διαταράσσεται καθώς οι γυναίκες έχουν αναλάβει πολλά καθήκοντα, ενώ σε επίπεδο πολιτείας δεν υπάρχει επαρκής στήριξη της οικογένειας και της εργαζόμενης μητέρας (Νιζαρλίδου, 2012).

Όσον αφορά στην εργασία, οι συνθήκες δεν έχουν αλλάξει σε μεγάλο βαθμό και τα επαγγέλματα είναι κατά βάση ανδροκρατούμενα. Οι τυπικές μορφές εργασίας συχνά δεν συνάδουν με τους στερεότυπους ρόλους των γυναικών στην οικογένεια. Οι γυναίκες οι οποίες είναι σύζυγοι και μητέρες μαζί πρέπει μόνες τους να διατηρήσουν τη ισορροπία ανάμεσα στην οικογένειά τους και στην εργασία τους (Παπαταξιάρχης & Παραδέλλης, 1998). Οι ανάγκες της οικογένειας, παραμένουν προτεραιότητα της εργαζόμενης γυναίκας, ενώ είναι πιθανόν να την οδηγούν σε υποβαθμισμένες μορφές απασχόλησης, αλλά και ενοχές όσον αφορά στην υποχρέωση που έχουν για την ανατροφή των παιδιών τους. Έτσι, τελικά οδηγούνται σε πιθανές προστριβές με τον σύζυγο, καθώς οι οικονομικές συνθήκες και η έλλειψη προσωπικού χρόνου υποχρεώνουν και τους δυο συζύγους να αναλάβουν τις οικογενειακές υποχρεώσεις από κοινού (Μουσούρου, 1989).

Οι παραπάνω ελλείψεις και εντάσεις καταλήγουν συχνά να έχουν αρνητικές συνέπειες στα παιδιά και οδηγούν επίσης στην αύξηση των διαζυγίων στην ελληνική κοινωνία (Παπαοικονόμου, 2014). Επιπλέον, οι μορφές της ελληνικής οικογένειας έχουν αλλάξει, από τη διαζευγμένη ή μονογονεϊκή οικογένεια έως και την ανασυγκροτημένη οικογένεια, η οποία συνήθως διαμορφώνεται μέσα από τη συνένωση δύο μονογονεϊκών οικογενειών δηλαδή οι σύντροφοι που συνενώνονται με τέκνα από προηγούμενους γάμους σε έναν νέο τύπο οικογένειας (Γεώργας, Γκαρή & Μυλωνάς, 2004).

2.3. ΤΥΠΟΙ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

2.3.1. ΑΝΥΠΑΝΤΡΕΣ ΜΗΤΕΡΕΣ

Πρόκειται για περιπτώσεις συνειδητής ή μη απόφασης των γυναικών να μεγαλώσουν τα παιδιά τους ως μόνες μητέρες. Στην πρώτη περίπτωση, οι γυναίκες παρουσιάζονται περισσότερο χειραφετημένες, είναι κοινωνικά και οικονομικά ανεξάρτητες και μπορούν, μόνες τους να ανταπεξέλθουν στις απαιτήσεις του μητρικού ρόλου. Στη δεύτερη περίπτωση, υπάρχει το ενδεχόμενο η άγαμη μητέρα να αντιμετωπίζει περιθωριοποίηση και μειωμένη κοινωνική και οικονομική στήριξη (Caron, 1997).

Το παραπάνω φαινόμενο είναι πιο έντονο στο διεθνή χώρο για παράδειγμα στην Αμερική όπου τα τελευταία χρόνια οι μονογονεϊκές οικογένειες προέρχονται λιγότερο από διαζύγιο ή χωρισμό και περισσότερο από την συνειδητή απόφαση των γυναικών που έχουν ή δεν έχουν παντρευτεί να μεγαλώσουν τα παιδιά τους μόνες τους. Στην Ελλάδα υπολογίζεται ότι περίπου 2.000 παιδιά κάθε χρόνο γεννιούνται εκτός γάμου από ανύπαντρα ζευγάρια (Νιξαρλίδου, 2012).

Η ελληνική κοινωνία συνήθιζε να εμφανίζει μία προκατάληψη απέναντι στις ανύπαντρες μητέρες, ενώ η απόφαση τους να κρατήσουν το παιδί και να το μεγαλώσουν μόνες τους είτε ως μια συνειδητή επιλογή είτε ως μια «ανεπιθύμητη» τυχαία εγκυμοσύνη, χαρακτηριζόταν συχνά από το «κοινωνικό στίγμα» (Κογκίδου, 1995). Στην Ελλάδα, τα κοινωνικά και δημογραφικά στοιχεία αυτών των περιπτώσεων είναι περιορισμένα. Παρά το γεγονός αυτό, δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ανύπαντρη μητέρα αντιμετωπίζει δυσκολίες στη δημιουργία στενών και μακροχρόνιων δεσμών, προβλήματα έλλειψης ελεύθερου χρόνου για την ίδια και το παιδί της, έλλειψης σταθερής συναισθηματικής στήριξης όπως και αισθήματα απόρριψης από τον κοινωνικό και οικογενειακό περίγυρο, αλλά και πρακτικές δυσκολίες που συνδέονται με τις καθημερινές της ευθύνες και υποχρεώσεις, αφού η κατανομή ρόλων δεν μπορεί να είναι ίση με κάποιο σύντροφο (Γέροντα, 2010).

Επιπλέον, μορφές κοινωνικού αποκλεισμού της ανύπαντρης μητέρας διαμορφώνονται και εξαιτίας των προσωπικών της ελλείψεων σε μόρφωση ή κοινωνικές δεξιότητες που την αποκλείουν από την αγορά εργασίας και την οδηγούν σε οικονομική φτώχεια διαιωνίζοντας τον κοινωνικό αποκλεισμό της ίδιας και της οικογένειάς της. Επιπλέον, αναφορές γίνονται σε εμφάνιση προβλημάτων

συμπεριφοράς των παιδιών, σε διαταραχές λόγου και υπερκινητικότητας ή σε παρουσίαση μαθησιακών δυσκολιών στις περιπτώσεις που μεγαλώνουν σε μονογονεϊκή οικογένεια με αρχηγό μόνη μητέρα (Κικίλιας κ.α. , 2008).

Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες μία μητέρα συνεχίζει να είναι ανύπαντρη ή αποφασίζει να συντηρήσει μία μονογονεϊκή οικογένεια χρειάζεται περισσότερη διερεύνηση. Εάν για παράδειγμα, ένας σύντροφος αποχωρήσει από τη σχέση, τότε η μητέρα που μένει πίσω βιώνει δυσκολίες προσαρμογής στο νέο της ρόλο, αμφιθυμία απέναντι στο παιδί της, αρνητική αντίληψη του εαυτού της, κατάθλιψη και συμπτώματα πένθους (Τσιάντης, 1990). Προκειμένου η οικογένεια να μπορέσει προσδιορίσει από την αρχή τους ρόλους της χρειάζεται υποστήριξη και από τον άλλο γονέα που αποχωρεί και δεν έχει την επιμέλεια των παιδιών, ο οποίος μπορεί να αναφέρεται ως «γονέας επισκέπτης», «βοηθητικός γονέας», «γονέας μερικής απασχόλησης» και άλλους παρόμοιους όρους. Δυστυχώς, όμως, για τις άγαμες μητέρες η πατρική απουσία εξακολουθεί να είναι το συνηθέστερο φαινόμενο, ενώ οι μητέρες με παιδιά εκτός γάμου εξακολουθούν να μην λαμβάνουν στήριξη σε κανένα επίπεδο (Λούμπα, 2004).

2.3.2. ΔΙΑΖΥΓΙΟ

Με το πέρασμα των χρόνων, φαίνεται ότι στις περισσότερες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ο χωρισμός και το διαζύγιο είναι οι κύριες αιτίες δημιουργίας των μονογονεϊκών οικογενειών (Μαράτου-Αλιπραντή, 2002). Στην Ελλάδα τα αντίστοιχα ποσοστά δείχνουν ότι εξαιτίας των διαζυγίων, μένουν σε μονογονεϊκές οικογένειες περίπου 8.000 παιδιά (Νιξαρλίδου, 2012). Για τις περιπτώσεις διαζυγίων αυτό που ισχύει είναι ότι η γονική επιμέλεια παραμένει κοινή, ενώ όταν ένας από τους δύο γονείς αναλαμβάνει τη γονική μέριμνα συνήθως είναι εκείνος με τον οποίο το παιδί αισθάνεται μεγαλύτερη ασφάλεια (Κογκίδου, 1995). Η άσκηση της γονικής μέριμνας ορίζεται από το δικαστήριο, και υπάρχει η περίπτωση της κοινής γονικής μέριμνας των παιδιών και η παραμονή τους και στα δύο σπίτια, για τον λόγο ότι και οι δύο γονείς, είναι σημαντικοί για το παιδί. Ωστόσο, αυτό που συμβαίνει τις περισσότερες φορές είναι η μητέρα να αναλαμβάνει τη γονική μέριμνα των παιδιών πιθανόν και λόγω του κοινωνικού της ρόλου που την θέλει περισσότερο σημαντική στην καθημερινότητα του παιδιού (Κογκίδου, 2007).

Οι επιπτώσεις του διαζυγίου είναι σημαντικές για τον γονέα που αναλαμβάνει τη μέριμνα των παιδιών, ενώ στην περίπτωση των διαζευγμένων μητέρων εμφανίζεται υψηλή ευθύνη της ανατροφής των παιδιών, περιορισμένος ελεύθερος χρόνος και σημαντικές οικονομικές δυσκολίες ανάλογα με την ηλικία και τον αριθμό των παιδιών στην οικογένεια (Πλιόγκου, 2011).

Ειδικότερα για την Ελλάδα το διαζύγιο δημιουργεί αρκετά οικονομικά προβλήματα για τις μητέρες που είτε δεν εργάζονται είτε έχουν χαμηλά εισοδήματα, ενώ ο πατέρας δεν καταβάλλει όπως θα έπρεπε και έχει οριστεί από το νόμο τη διατροφή του. Αντίθετα, σε χώρες της βόρειας Ευρώπης, όπως η Δανία, η καταβολή των επιδομάτων λειτουργεί καλύτερα, όπως και η παιδική προστασία για τη μονογονεϊκή οικογένεια (Νιζαρλίδου, 2012).

Οι συνθήκες κάτω από τις οποίες προκύπτει ένα διαζύγιο έχει ιδιαίτερη σημασία όσον αφορά τις συνέπειες που έχει στα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας. Όταν για παράδειγμα, το διαζύγιο προκύπτει από συναινετική, κοινή απόφαση, τότε μπορεί να γίνει η αρχή για μια νέα «σελίδα» στη ζωή των πρώην συζύγων με τα παιδιά τους, για την υιοθέτηση ενός καλύτερου τρόπου ζωής, αλλά και για καλύτερες επαγγελματικές και προσωπικές επιλογές (Γέροντα, 2010).

Αντίθετα, όταν το διαζύγιο προκύπτει εξαιτίας της απόφασης του ενός από τους δύο συζύγους, τότε ο άλλος μπορεί να έχει να διαχειριστεί αρνητικά συναισθήματα κατάθλιψης, απόρριψης ή θυμού, αλλά και συναισθήματα απώλειας παρόμοια με αυτά των περιπτώσεων χηρείας με ανάλογες αρνητικές συνέπειες και για τα μικρότερα σε ηλικία μέλη της οικογένειας. Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που τα παιδιά χρειάζεται να μπου σε ρόλο γονέα, αφού αναλαμβάνουν να υποστηρίξουν ψυχολογικά το γονέα που έμεινε πίσω (Αντωνοπούλου, 2012; Πλιόγκου, 2011).

2.3.3. ΧΗΡΕΙΑ

Οι περιπτώσεις χηρείας είναι συχνές αν και δεν είναι ισάριθμες με τις περιπτώσεις των διαζυγίων όσον αφορά τους παράγοντες της δημιουργίας μιας μονογονεϊκής οικογένειας (Νιζαρλίδου, 2012). Η χηρεία διαμορφώνει διαφορετική ψυχολογία στο σύντροφο που παραμένει πίσω και διαφορετική ψυχολογία μέσα στην οικογένεια. Συνήθως οι χήρες μητέρες δεν αποφασίζουν εύκολα να προχωρήσουν στη δημιουργία ενός δεύτερου γάμου είτε διότι έχουν εξιδανικεύσει την προηγούμενη κατάσταση της οικογένειάς τους είτε διότι αναλαμβάνουν να σηκώσουν μόνες τους το βάρος της οικογένειας. Μάλιστα, φαίνεται ότι όσο μεγαλώνει η ηλικία της γυναίκας

τόσο περισσότερο οριστική και αμετάκλητη αντιλαμβάνεται την κατάσταση της χηρείας στην οποία εισέρχεται (Πλιόγκου, 2011).

Ωστόσο, από την άποψη του κοινωνικού «στιγματισμού» και των προκαταλήψεων, παρατηρείται ότι οι κοινωνικές στάσεις απέναντι στις χήρες είναι πιο συγκαταβατικές σε σχέση με τις διαζευγμένες ή τις ανύπαντρες μητέρες, ενώ και οικονομικά συμβαίνει αρκετές από αυτές να βρίσκονται σε καλύτερη οικονομική κατάσταση, αφού λαμβάνουν κάποια σύνταξη ή άλλο οικονομικό βοήθημα μετά το θάνατο του συζύγου τους (Νιζαρλίδου, 2012).

Βέβαια, εμφανίζονται και περιπτώσεις περιθωριοποίησης και κοινωνικής απομόνωσης των χήρων γυναικών, οι οποίες βιώνουν συναισθήματα μοναξιάς και έχουν ανάγκη την κοινωνική τους επανένταξη μέσα από εξειδικευμένα υποστηρικτικά δίκτυα που συνήθως η χώρα μας δεν διαθέτει (Λούμπα, 2004).

2.3.4. Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΩΣ ΜΟΝΟΣ ΓΟΝΕΑΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Ανάλογα αυξάνονται στο σύγχρονο κόσμο και οι περιπτώσεις μονογονεϊκών οικογενειών με έναν πατέρα που αναλαμβάνει το κύριο βάρος της ανατροφής των παιδιών του ανταποκρινόμενος σε ρόλους πατέρα και μητέρας μαζί. Το φαινόμενο αυτό, το οποίο αυξάνεται όλο και περισσότερο οφείλεται από τη μια μεριά και στο γεγονός ότι ο γάμος δεν αποτελεί πλέον κοινωνική προϋπόθεση, ώστε ένα άτομο να αποκτήσει παιδιά και οικογένεια, ενώ από την άλλη μεριά το μονογονεϊκό αυτό σχήμα οφείλεται στην αύξηση της συχνότητας των διαζυγίων όπως και του χωρισμού ζευγαριών που ζούσαν εκτός γάμου. Επιπρόσθετα, τις περισσότερες φορές μονογονεϊκές οικογένειες με έναν πατέρα συναντιούνται συχνά και στις περιπτώσεις χηρείας (Γέροντα, 2010).

Καθώς έχουν αλλάξει σημαντικά οι συνθήκες της σύγχρονης εργασίας και πολλοί άνδρες μπορούν να εργάζονται σε πιο ελαστικές μορφές εργασίας ή από το σπίτι, διαπιστώνεται και μεγαλύτερη αύξηση του αριθμού των ανδρών που είναι μόνοι γονείς. Αυτό οφείλεται και στο γεγονός ότι ένας άνδρας μπορεί οικονομικά να βρίσκεται σε καλύτερη κατάσταση σε αντίθεση με την γυναίκα, αφού ο εργασιακός χώρος εξακολουθεί να παραμένει ανδροκρατούμενος και οι επαγγελματικές επιλογές μπορεί να είναι μεγαλύτερες για τους άνδρες, αλλά και καλύτερα αμειβόμενες. Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, αυτό δεν αλλάζει το βάρος των ευθυνών, τα διλήμματα και τις δυσκολίες που αφορούν την ανατροφή και τη διαπαιδαγώγηση τους είτε αυτή αναλαμβάνεται από έναν άνδρα είτε από μία γυναίκα (Κογκίδου, 2007).

Από κοινωνικής άποψης επίσης, υποστηρίζεται ότι ο άντρας μόνος πατέρας στην Ελλάδα, ο οποίος αναλαμβάνει την ανατροφή των παιδιών, συναντά ισχυρότερα κοινωνικά δίκτυα βοήθειας τις περισσότερες φορές, εισπράττει μεγαλύτερη κοινωνική αποδοχή και βοήθεια για αυτή του την απόφαση (στις περιπτώσεις της γυναίκας μοιάζει με αναπόφευκτο γεγονός, ενώ στις περιπτώσεις του άνδρα μοιάζει με συνειδητή επιλογή) με αποτέλεσμα και τα παιδιά να έχουν ένα ευρύτερο δίκτυο ατόμων που τα φροντίζουν, βοηθώντας τα να ανταπεξέλθουν στη νέα κατάσταση (Λούμπα, 2004).

Από την άλλη πλευρά, οι περισσότεροι πατέρες διστάζουν να αναλάβουν αυτή την ευθύνη της μοναχικής ανατροφής των παιδιών τους, κυρίως λόγω της έλλειψης χρόνου και των στερεότυπων που θέλουν τις οικιακές υποχρεώσεις και την ανατροφή των παιδιών να είναι περισσότερο γυναικεία υπόθεση (Πλιόγκου, 2011).

Τα πρότυπα που έχουν βιώσει στη δική τους οικογένεια οι άνδρες, εντείνουν στην απόφασή τους αυτή, ενώ οι περιπτώσεις που συνήθως αναλαμβάνουν το βάρος της μονογονεϊκής οικογένειας άνδρες είναι όταν κατά τη δική τους παιδική ηλικία διατηρούσαν καλή σχέση με τη δική τους μητέρα συγκριτικά με τους πατέρες τους και ήταν ψυχολογικά αρκετά κοντά στο γυναικείο πρότυπο (Μπούρικα & Βαγενά, 2000).

Τα τελευταία χρόνια έρευνες της ψυχολογίας σχετικά με το ρόλο του πατέρα στη διαμόρφωση της προσωπικότητας των παιδιών ειδικότερα σε ό,τι αφορά στις κοινωνικές τους δεξιότητες και την κοινωνικοποίησή τους, την απόκτηση αυτοπεποίθησης και το μεγαλύτερο έλεγχο της ζωής τους έχουν βοηθήσει να αλλάξουν παλαιότερες απόψεις για την πρωταρχική σημασία του ρόλου της μητέρας στην ανάπτυξη των παιδιών (Pervin & John, 2001).

Οι αντιλήψεις αυτές που κυριάρχησαν στο χώρο της ψυχολογίας για περισσότερο από πενήντα χρόνια δημιούργησαν κοινωνικές αντιλήψεις, σύμφωνα με τις οποίες η επίδραση του πατέρα έμοιαζε μικρότερης σημασίας από τη διαπροσωπική σχέση μητέρας-παιδιού, μια σχέση που διαμορφώνει τις μετέπειτα διαπροσωπικές σχέσεις του παιδιού ως ενήλικα με το κοινωνικό του περιβάλλον (Shaffer, 2004).

Αντίστοιχα, και στην παραδοσιακή ελληνική οικογένεια πολλές φορές ο πατέρας έπαιρνε δεύτερο ρόλο αφήνοντας τις ευθύνες και τις πρωτοβουλίες της ανατροφής των παιδιών στη μητέρα ως περισσότερο κατάλληλη. Αντίθετα, στις μέρες μας αναδεικνύεται περισσότερο η ισότιμη συμβολή και των δύο γονέων σε διαφορετικούς τομείς ανάπτυξης της προσωπικότητας των παιδιών με σημαντικότερες τις επιδράσεις του πατέρα στη συνειδητοποίηση του ρόλου του φύλου και στη μίμηση προτύπου ιδιαίτερα στα αγόρια. Εξαιτίας αυτού, στις μονογονεϊκές οικογένειες έχει

υποστηριχτεί η άποψη ότι τα παιδιά αναπτύσσονται αρμονικότερα ζώντας με το γονέα του ίδιου φύλου, ενώ μέσα από έρευνες εμφανίζονται υψηλότερα ποσοστά συγκρούσεων μεταξύ μητέρων και γιόν σε μονογονεϊκές οικογένειες (Πλιόγκου, 2011).

Σε κάθε περίπτωση βέβαια, είναι το είδος της σχέσης που αναπτύσσει ο γονέας με το παιδί και η ποιότητα αυτής που τελικά θα καθορίσουν τη διαμόρφωση του ρόλου του φύλου του και όχι μόνο ο βιολογικός παράγοντας. Ιδιαίτερα, η εμπλοκή του πατέρα στην ανατροφή του παιδιού εμφανίζονται να έχουν σημαντική σχέση με τις μορφές προσκόλλησης, αλλά και τις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσει το παιδί στη μετέπειτα ζωή του (Williams & Kelly, 2005). Σημαντικός είναι επίσης και ο ρόλος του στη συναισθηματική ισορροπία των παιδιών κατά την περίοδο της εφηβείας, όπως και στην πνευματική τους υγεία αργότερα, κατά την ενήλικη ζωή τους (Flouri & Bouchanan, 2003).

2.4. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΟΤΗΤΑΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟΝ ΓΟΝΕΑ

2.4.1. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ

Αρχικά, όσον αφορά τις επιπτώσεις της μονογονεϊκής οικογένειας στο παιδί θα μπορούσε να διατυπωθεί η άποψη ότι εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από τη δομή και τη λειτουργία του κάθε οικογενειακού σχήματος. Ο γονέας με τον οποίο ζει το παιδί, η δυνατότητά του να περνά χρόνο και με τον άλλο γονέα, η συμβίωση με άλλα αδέρφια, φυσικά ή ετεροθαλή κάτω από μία μονογονεϊκή στέγη είναι καθοριστικής σημασίας για την εξέλιξή του και την προσωπικότητα που θα διαμορφώσει. Σε αρνητικές περιπτώσεις και ανάλογα με την ψυχοδυναμική της οικογένειας, το παιδί ενός μόνο γονέα μπορεί να είναι ένα παιδί υπερπροστατευμένο και αρκετά εγωκεντρικό ή αντίθετα ένα παιδί-ενήλικας που έχει αναλάβει αυτό να προστατεύει τον ευάλωτο μόνο γονέα αντί να συμβαίνει το αντίστροφο (Κογκίδου, 2007).

Ακόμη, ο μεγάλος αριθμός αδελφών ή η ύπαρξη προβλημάτων υγείας σε κάποιο οικογενειακό μέλος επιβαρύνουν τη διαβίωση μέσα στη μονογονεϊκή οικογένεια, ενώ το ίδιο συμβαίνει και στις περιπτώσεις που το παιδί και η οικογένειά του ανήκουν σε κάποια ευάλωτη κοινωνική ομάδα όπως για παράδειγμα είναι πρόσφυγες ή μετανάστες (Κογκίδου, 2005).

Τα τελευταία χρόνια έρευνες στο εξωτερικό έχουν αναδείξει ένα ακόμα επιβαρυντικό στοιχείο για τα παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών που κυρίως σχετίζονται

με τα οικονομικά προβλήματα που τυχόν αντιμετωπίζει η οικογένεια και το χαμηλό βιοτικό επίπεδο, την ανεπαρκή εκπαίδευση και τη μειωμένη δυνατότητα πρόσβασης του παιδιού σε υπηρεσίες, καταστάσεις που αυξάνουν τις δυσκολίες που βιώνει αυτό το παιδί συγκριτικά με ένα παιδί οικογένειας που έχει και τους δυο γονείς και που επίσης αντιμετωπίζει κοινωνικοοικονομικά προβλήματα. Όπως έχει βρεθεί σε αμερικανικές μελέτες, τα παιδιά που ζουν σε μονογονεϊκές οικογένειες χαμηλού εισοδήματος είναι εκείνα που έρχονται αντιμέτωπα με τα πιο σοβαρά εμπόδια για επιτυχία στο σχολείο. Παρουσιάζεται ακόμη αύξηση του κινδύνου για τα παιδιά αυτά να αφήσουν νωρίς το σχολείο, δηλαδή να υπάρξει αύξηση της σχολικής διαρροής, αποκλεισμό από την αγορά εργασίας όπως και να γίνουν έφηβοι γονείς (Mather, 2010).

Ένα άλλο στοιχείο είναι οι συχνές συγκρούσεις μεταξύ των πρώην συζύγων που φαίνονται να επιδρούν αρνητικά στο παιδί μπλοκάροντας με τον τρόπο αυτό την εκπαιδευτική του πορεία και την κοινωνική του ζωή (Πλιόγκου, 2011). Συνοπτικά, η ίδια η μονογονεϊκότητα δεν μπορεί μάλλον να χαρακτηριστεί από μόνη της ως επιβαρυντική για την εκπαιδευτική πορεία των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών, αλλά περισσότερο ευθύνονται οι συνθήκες που συνοδεύουν τη μονογονεϊκότητα (Πλιόγκου, 2008).

Ακόμα, σημαντικός είναι και ο ρόλος του σχολείου, η συνεργασία με τους γονείς των μονογονεϊκών οικογενειών, η υποστήριξη των μαθητών μονογονεϊκής οικογένειας από τους εκπαιδευτικούς τους και η βοήθεια που τους παρέχει το εκπαιδευτικό περιβάλλον για τη σχολική τους προσαρμογή (Μπαμπάλης, 2005).

Από την άλλη πλευρά, ωστόσο, αναφέρονται και θετικά στοιχεία για το παιδί που ζει σε μία μονογονεϊκή οικογένεια ανάλογα με τον τρόπο που ο γονέας ασκεί τον έλεγχο μέσα στην οικογένεια και με τη δυναμική που υπάρχει στο εσωτερικό της αναπτύσσοντας για παράδειγμα την ανεξαρτησία των παιδιών και ενθαρρύνοντας σε αυτά το αίσθημα της ισότητας (Κογκίδου, 2007).

2.4.2. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΝ ΜΟΝΟ ΓΟΝΕΑ (ΜΗΤΕΡΑ Η ΠΑΤΕΡΑ)

Οι μόνοι γονείς από την πλευρά τους αναφέρονται στις ιδιαίτερες κοινωνικές ανάγκες που αντιμετωπίζουν, ενώ συχνά εκφράζουν και την ανάγκη της ψυχολογικής στήριξης. Ειδικότερα, μέσα από έρευνες, φαίνεται ότι μεγαλύτερο ποσοστό ζήτησης για ψυχολογική στήριξη παρουσιάζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες που προέρχονται από χωρισμό ή διάσταση, οι μονογονεϊκές οικογένειες που έχουν δύο παιδιά και οι

μονογονεϊκές οικογένειες που έχουν υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο. (Αντωνοπούλου, 2012).

Ένα ακόμη πρόβλημα που εμφανίζεται στις μονογονεϊκές οικογένειες, είναι το μορφωτικό επίπεδο, ο τόπος διαμονής, όπως και η ύπαρξη ενός ευρύτερου κοινωνικού και οικογενειακού δικτύου στήριξης είναι παράγοντες που επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά τις επιπτώσεις της μονογονεϊκότητας πάνω σε συγκεκριμένες οικογένειες. Καθώς ο μόνος γονέας είναι κυρίως οι μητέρες στη χώρα μας, τονίζεται η μεγάλη ανάγκη λήψης μέτρων από την πολιτεία και υιοθέτησης αποτελεσματικότερων προσεγγίσεων για την ανταπόκριση στις σύνθετες ανάγκες αυτών των νοικοκυριών (Αντωνοπούλου, 2012).

Επιπλέον, κατά καιρούς έχουν γίνει προτάσεις για διάφορα μέτρα, όπως η συγκρότηση δομών στήριξης της μόνης μητέρας και καταπολέμησης του κοινωνικού της αποκλεισμού και της φτώχειας που βιώνει στην οικογένειά της (Μιχαϊλίδου, Μουρίκη & Gazou, 2007; Κικίλιας και συν., 2008). Ακόμη, χρειάζεται η τόνωση μέτρων που θα ενθαρρύνουν τις γυναίκες αυτές να αποκτήσουν νέες εργασιακές δεξιότητες, να μορφωθούν, να αναζητήσουν καλύτερες θέσεις εργασίας, αλλά και να εξασφαλιστεί για αυτές η ισότιμη με τους άνδρες επαγγελματική τους αμοιβή, όπως συμβαίνει και σε άλλα κράτη (Αντωνοπούλου, 2012).

Οι σύνθετες ανάγκες της μονογονεϊκής οικογένειας και οι αυξημένες ευθύνες και υποχρεώσεις του γονέα τον οδηγούν άλλοτε σε λύσεις συμβίωσης με έναν σύντροφο μέσα στο σπίτι για την οικονομική του στήριξη και άλλοτε στη συμβίωση με παππούδες και γιαγιάδες, κάτι που τα τελευταία χρόνια συναντάται και στην Ελλάδα για λόγους κυρίως οικονομικής στήριξης και διευκόλυνσης της καθημερινής λειτουργίας της οικογένειας χωρίς να είναι πάντα και το επωφελέστερο για την ψυχολογία του μόνου γονέα ή του παιδιού του (Κογκίδου, 2007; Αντωνοπούλου, 2012).

Ειδικότερα, η ανάγκη των μόνων γονέων να στρέφονται στην φροντίδα του παππού και της γιαγιάς έχει ως αποτέλεσμα να απομακρύνει όλο και περισσότερο τα παιδιά από την προοπτική της ομαλής σχολικής και κοινωνικής τους ένταξης από μικρή ηλικία (Αντωνοπούλου, 2012). Η ψυχολογική στήριξη και η ύπαρξη ενός ευρύτερου κοινωνικού δικτύου σε συνδυασμό με την ποιότητα στις διαπροσωπικές σχέσεις γίνεται αντιληπτή από πολλούς μόνους-γονείς ως μία ασφάλεια στον κίνδυνο για σχολική αποτυχία του παιδιού τους, ενώ βελτιώσεις απαιτούνται και στην ελληνική προνοιακή

πολιτική, η οποία δεν καλύπτει ούτε τις στοιχειώδεις δαπάνες των μονογονεϊκών νοικοκυριών (Πλιόγκου, 2011).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

3.1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

Ο κοινωνικός αποκλεισμός, ως έννοια, αποτελεί διεθνώς ένα εκτεταμένο πεδίο συζήτησης τις τελευταίες δεκαετίες, αφού μεγάλος αριθμός των πολιτών σε όλες τις χώρες, εξακολουθεί να μην λαμβάνει τα οφέλη, όσον αφορά την πρόνοια και την κοινωνική προστασία. Ως αποτέλεσμα, οι άνθρωποι αυτοί και οι οικογένειές τους ζουν συνήθως στο περιθώριο της κοινωνικής και οικονομικής ζωής με όλες τις αρνητικές επιπτώσεις που κάτι τέτοιο μπορεί να έχει (Μουσούρου, 2004).

Επιστημονικά, ο όρος «αποκλεισμός», εμφανίστηκε σε κείμενα της κοινωνιολογίας κατά τη δεκαετία του 1960, χωρίς αυτή ακόμη να έχει λάβει ένα συγκεκριμένο, κοινωνικό περιεχόμενο (Παπαδοπούλου, 2004). Έννοιες, όπως η ανεργία και η οικονομική κρίση συνοδεύονταν με την έννοια του αποκλεισμού, ο οποίος και συνδεόταν κυρίως με τις αρνητικές συνέπειες και τις δυσκολίες της κοινωνικής ένταξης των ανθρώπων που βρίσκονταν χωρίς σταθερή εργασία και εισόδημα. Σταδιακά, οι άνθρωποι που βιώνουν τον αποκλεισμό, βρίσκονται εκτός της κοινωνικής ζωής και της οικονομικής ανάπτυξης, αφού δεν μπορούν να συμμετέχουν ή να επωφελούνται από τον πλούτο που παράγει μια κοινωνία (Μουσούρου, 2004).

Πιο συγκεκριμένα, στον όρο «κοινωνικός αποκλεισμός», οι κοινωνιολόγοι, έχουν δώσει διαφορετικές ερμηνείες και ορισμούς, ανάλογα κάθε φορά με τη χρήση και τη σημασία του όρου (Τσιάκαλος, 2004). Ένας χαρακτηριστικός ορισμός είναι αυτός που δίνεται από την Commission, ο οποίος παρουσιάζει τον κοινωνικό αποκλεισμό ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων μηχανισμών μέσω των οποίων άτομα και ομάδες εμποδίζονται από το να συμμετέχουν σε ανταλλαγές μεταξύ της κοινωνίας και δεν απολαμβάνουν ίσα δικαιώματα κοινωνικής ένταξης και απόκτησης κοινωνικής ταυτότητας. Παρουσιάζει επίσης, τον κοινωνικό αποκλεισμό όχι μόνο ως αποτέλεσμα της έλλειψης εργασίας, αλλά και άλλων ελλείψεων στους τομείς της εκπαίδευσης, της στέγασης, της υγείας και της πρόσβασης σε υπηρεσίες. Ειδικότερη έμφαση δίνεται στην στέρηση των κοινωνικών δικαιωμάτων (Commission, 1992).

Επιπλέον, ιδιαίτερη σημασία δίνεται στο ζήτημα της «πολυεπίπεδης στέρησης» λόγω διαφόρων παραγόντων τόσο πολιτιστικών που σχετίζονται με προκαταλήψεις και στερεότυπα, ρατσισμό και ξενοφοβία, αλλά και υποκειμενικών, οι οποίοι αφορούν τον αυτοαποκλεισμό ορισμένων ευπαθών ομάδων και συνδέονται με ψυχολογικά προβλήματα και μορφές αυτοκαταστροφικής συμπεριφοράς για παράδειγμα αλκοολισμό ή άλλες εξαρτησιογόνες ουσίες (Λύτρας 2004).

Ανεξάρτητα ωστόσο, από τους παράγοντες που διαμορφώνουν τα διαφορετικά χαρακτηριστικά του κοινωνικού αποκλεισμού, στους περισσότερους ορισμούς του, κύριο χαρακτηριστικό εξακολουθεί να είναι η έλλειψη ίσων δικαιωμάτων και κοινωνικών προνομίων. Έτσι, ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται επίσης, ως η «*παρεμπόδιση απορρόφησης κοινωνικών και δημόσιων αγαθών*» που διαμορφώνεται σε στάδια, τα οποία αποτελούνται από την αστάθεια και την αβεβαιότητα των ατόμων έως και την εξάρτηση από τις κοινωνικές παροχές, με πολλές αρνητικές καταστάσεις καθημερινά σε τέτοιο βαθμό που το άτομο μπορεί να στραφεί και προς εξαρτήσεις (Τσιάκαλος, 2004).

Οι περισσότερο ευάλωτες κοινωνικά ομάδες που απειλούνται με κοινωνικό αποκλεισμό μπορεί να είναι από άποψη ηλικίας τα παιδιά, τα νέα άτομα ή οι ηλικιωμένοι, ενώ από άποψη φύλου κυρίως, οι γυναίκες. Ακόμη, άτομα που βρίσκονται εκτός εκπαιδευτικής διαδικασίας όπως και άτομα με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες ή αναπηρίες, αλλά και ανήλικοι παραβάτες καθώς και άτομα που ανήκουν σε εθνικές μειονότητες. Ειδικότερα, αναφέρονται οι Ρομά, οι Τσιγγάνοι, οι μετανάστες, οι πρόσφυγες και οι παλιννοστούντες, οι άνεργοι και τα άτομα που ζουν σε γεωγραφικά αποκλεισμένες περιοχές, ενώ ξεχωριστή αναφορά γίνεται στις μονογονεϊκές οικογένειες (Τσαούσης, 2007).

Τα άτομα αυτά είναι περισσότερο πιθανόν να εμφανίζουν κοινά χαρακτηριστικά, τα οποία τους οδηγούν στον αποκλεισμό τους, όπως έλλειψη δυνατότητας άσκησης βασικών δικαιωμάτων τους, απουσία υποστήριξής τους, κακή αυτοεικόνα, ανεπαρκείς σχέσεις με κοινωνικούς μηχανισμούς όπως το κράτος, οι κοινωνικές υπηρεσίες, η οικογένεια ή άλλα κοινωνικά δίκτυα που θα μπορούσαν να τους στηρίξουν και τέλος, ενδεχόμενος στιγματισμός τόσο των ίδιων όσο και των ευρύτερων περιοχών στις οποίες ζουν (Παπασιακμάκη, 2001:2, σπ. αναφ. στο Γκουγιάνου-Ζιάκα, Δεκαβάλλα & Τσίγκου, 2015).

Τέλος, τονίζονται οι ψυχολογικές συνέπειες του κοινωνικού αποκλεισμού και η συναισθηματική πίεση των ανθρώπων που τον βιώνουν, παράλληλα και με την οικονομική πίεση που αντιμετωπίζουν. Επίσης, τονίζεται και ο αυτοαποκλεισμός αυτών των ανθρώπων που νιώθουν έντονα συναισθήματα ντροπής και ανεπάρκειας, συναισθήματα άγχους, ενοχών και ματαίωσης εξαιτίας της κατάστασης στην οποία βρίσκονται με αποτέλεσμα να χαρακτηρίζονται, αλλά και να νιώθουν οι ίδιοι ως «περιττοί» μέσα στην κοινωνία (Bauman, 2004).

3.2. ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΥ

Οι διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού διαφέρουν ανάλογα με τις μορφές που έχει λάβει με το πέρασμα των χρόνων. Ειδικότερα, από το τέλος του 19^{ου} αιώνα, όπου εμφανίστηκε για πρώτη φορά η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού έως και σήμερα, ο όρος έχει αλλάξει χρήση και περιεχόμενο αρκετές φορές. Όπως και κάθε άλλη έννοια στο χώρο των κοινωνικών επιστημών, έτσι και ο κοινωνικός αποκλεισμός ακολουθεί τις εξελίξεις ανάλογα με τις κοινωνικές, πολιτικές και ιστορικές συνθήκες που διαμορφώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό. Αυτές οι εξελίξεις, επηρεάζουν τις στάσεις και τις αντιλήψεις των κοινωνικών ομάδων σε κάθε εποχή, καθώς και τον τρόπο που οι άνθρωποι δρουν και συμπεριφέρονται απέναντι στους συνανθρώπους τους (Τσιάκαλος, 2004).

Γενικότερα, ο κοινωνικός αποκλεισμός αποτελεί ένα πολυσύνθετο φαινόμενο με πολιτική, κοινωνική, οικονομική και ηθική διάσταση (Παπαδοπούλου, 2004). Οι πολιτικοί επιστήμονες ειδικότερα, διακρίνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό σε τρία επίπεδα: α) *οικονομικό επίπεδο*, το οποίο σχετίζεται με τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι κοινωνικές ομάδες για τη συμμετοχή τους στον κοινωνικό πλούτο, β) *νομικό επίπεδο*, το οποίο σχετίζεται με την στέρηση του δικαιώματος της προστασίας από τους νόμους και από ορισμένα άλλα ανθρώπινα δικαιώματα, συγκεκριμένων ατόμων ή ομάδων, γ) *κοινωνικό επίπεδο*, το οποίο σχετίζεται με την περιθωριοποίηση και το στιγματισμό συγκεκριμένων ατόμων ή ομάδων (Τσαούσης, 2004).

Τέλος, η *ηθική διάσταση* του κοινωνικού αποκλεισμού προκύπτει εξετάζοντας το φαινόμενο τόσο από την πλευρά του ατόμου που υφίσταται τις συνέπειες του κοινωνικού αποκλεισμού, όσο και από την πλευρά του ατόμου που προκαλεί τον κοινωνικό αποκλεισμό σε άτομα ή ομάδες. Από το παραπάνω διαπιστώνεται η

ευρύτερη ηθική κρίση που καθορίζει ολόκληρη την κοινωνία, το συμφέρον που απομακρύνει τους ανθρώπους από τις ηθικές τους ευθύνες όσο και η χαμηλή ποιότητα των ανθρωπίνων σχέσεων (Τσιρώνης, 2003).

3.2.1. ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

Οι πρώτες αναφορές στον κοινωνικό αποκλεισμό, γίνονται στο τέλος του 19^{ου} αιώνα όταν οι άνθρωποι σε διάφορες χώρες εμφανίζονται εξαθλιωμένοι σε μεγάλο ποσοστό εξαιτίας της φτώχειας, αλλά και των καταστροφικών συνεπειών που έχει φέρει ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος. Η μελέτη του κοινωνικού αποκλεισμού έχει γίνει πιο έντονη μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κυρίως λόγω της οικονομικής καταστροφής των κρατών και των προβλημάτων που δημιουργήθηκαν στις ζωές όλων των πολιτών. Εκείνο το στοιχείο που προσέλκυσε το ενδιαφέρον μελέτης ήταν οι κοινωνικές επιπτώσεις, οι οποίες εμφανίζονται εξαιτίας της φτώχειας, των οικονομικών ελλείψεων και της ανέχειας (Καυταντζόγλου, 2006).

Ειδικότερα κατά τη δεκαετία του 1970 και τις αρχές της δεκαετίας του 1980, ο κοινωνικός αποκλεισμός ταυτίζεται με τον όρο της φτώχειας σε βαθμό που ο ένας όρος να εννοεί τον άλλο. Παράλληλα, γίνονται αναφορές σε «νέους φτωχούς» ή σε «φτωχούς εξαιτίας της κρίσης», καθώς σκοπός είναι να τονιστεί το φαινόμενο της κοινωνικής και οικονομικής ανισότητας και της δημιουργίας ευάλωτων κοινωνικά ομάδων εξαιτίας κυρίως της οικονομικής κρίσης (Καυταντζόγλου, 2006).

Συζητήσεις αρχίζουν να γίνονται παράλληλα για τον ατομοκεντρικό χαρακτήρα της κοινωνίας, αλλά και τη μη συλλογική συνείδηση και ευθύνη που έχουν δημιουργήσει την κοινωνική απάθεια. Η φτώχεια εξακολουθεί να υπάρχει στις διάφορες κοινωνίες παραλλάσσοντας τις μορφές της. Αυξημένη επαιτεία, αλλά και η εκβιομηχάνιση της κοινωνίας κατά τον 20^ο αιώνα, η οποία έχει φέρει έντονες ταξικές διακρίσεις και εξαθλίωση της εργατικής τάξης (Λύτρας, 2004)

Συνεπώς, η φτώχεια, παρουσιάζεται ως μία διαχρονική κοινωνική μάστιγα που δημιουργεί τον κοινωνικό στιγματισμό των ανθρώπων, κάτι το οποίο δεν είχε αποτελέσει τόσο έντονο προβληματισμό κατά τις προηγούμενες δεκαετίες. Αυτός υπήρξε και ο λόγος για τον οποίο, κατά την αρχική του εμφάνιση, ο κοινωνικός αποκλεισμός σχεδόν ταυτίστηκε με τη φτώχεια, κάτι το οποίο στις μέρες μας θεωρείται λανθασμένο. Σταδιακά, οι επιστήμονες προσπάθησαν να ορίσουν καλύτερα την έννοια

του κοινωνικού αποκλεισμού απομονώνοντας τις αιτίες που τον δημιουργούν (Παπαδοπούλου, 2004).

Πιο συγκεκριμένα, κατά τη δεκαετία του 1990, απασχόλησε η δυναμική των πολιτών που οδηγεί σε κοινωνικό αποκλεισμό κάποιων πολιτών αλλά και οι σχέσεις που δημιουργούνται μέσα στις αναπτυγμένες κοινωνίες, ώστε κάποιοι άνθρωποι να βρίσκονται σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού. Έτσι διαπιστώθηκε ότι στην πραγματικότητα, οι διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού είναι πολύ ευρύτερες από τη φτώχεια, ενώ παράλληλα αναγνωρίστηκε ότι η ανεπαρκής λειτουργία του κράτους πρόνοιας και των κοινωνικών θεσμών, οι ελλείψεις κοινωνικές δομές, οι κοινωνικές ανισότητες και διακρίσεις αποτελούν τους βασικούς παράγοντες για την εμφάνιση και την αναπαραγωγή του φαινομένου (Καυταντζόγλου, 2006).

Έτσι, διαπιστώθηκε ότι οι αιτίες που δημιουργούν τον κοινωνικό αποκλεισμό δεν είναι μόνο η ανεπάρκεια οικονομικών πόρων σε επίπεδο ατόμου ή οικογένειας, αλλά και η έλλειψη της κοινότητας στην οποία τα άτομα ζουν, να μπορούν να ανταποκριθούν επαρκώς στις υποχρεώσεις τους απέναντι στους πολίτες που κινδυνεύουν με αποκλεισμό και να τους εξασφαλίσουν ίσα κοινωνικά δικαιώματα με τους συμπολίτες τους (Room, 1999).

Αντίθετα, όταν ο κοινωνικός αποκλεισμός ταυτίζεται μονόπλευρα με τη φτώχεια, τότε τα αίτια του κοινωνικού αποκλεισμού αποδίδονται μόνο σε συγκεκριμένες ευάλωτες κοινωνικά ομάδες με αποτέλεσμα μάλλον να αυξάνεται παρά να αποφεύγεται η δημιουργία νέων διακρίσεων και μορφών αποκλεισμού (Δασκαλάκης, 2008).

Δημιουργείται επομένως, μία παραπλάνηση σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό που πιθανώς αποκρύπτει το γεγονός ότι συγκεκριμένοι μηχανισμοί στην κοινωνία λειτουργούν συνειδητά έτσι ώστε να απομακρύνουν συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες συμπολιτών τους, από το να έχουν πρόσβαση στο δημόσιο και κοινωνικό πλούτο. Αυτό φάνηκε να συμβαίνει διότι υπάρχουν ισχυρές ιδεολογίες που καθοδηγούν τη διανομή των κοινωνικών αγαθών προς συγκεκριμένα άτομα (Giddens, 1998).

Άρα, η λανθασμένη ταύτιση του κοινωνικού αποκλεισμού με τη φτώχεια δημιουργεί παρανοήσεις και εμπόδια ως προς την κατανόηση και ερμηνεία του

κοινωνικού αποκλεισμού και για το λόγο αυτό απαιτείται η προσεκτικότερη οριοθέτηση του φαινομένου, όπως και η βαθύτερη κατανόηση των τρόπων με τους οποίους, ο δημόσιος χαρακτήρας της υγείας και της εκπαίδευσης δεν ισχύουν με την ίδια αποτελεσματικότητα για συγκεκριμένες κατηγορίες πολιτών όπως οικονομικά ανήμποροι πολίτες ή πολίτες με αναπηρίες οδηγώντας τους στο κοινωνικό περιθώριο (Καυταντζόγλου, 2006; Τσιάκαλος, 2004).

Από τη δεκαετία του 2000 και μετά, ο κοινωνικός αποκλεισμός συνδέεται με αλλαγές σε κοινωνικοοικονομικές δομές και σε έλλειψη βασικών δικαιωμάτων για ορισμένες κοινωνικές ομάδες. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν και οι μονογονεϊκές οικογένειες, οι οποίες υποφέρουν συχνά από χαμηλή ποιότητα ζωής και από ελλείψεις και στερημένες συνθήκες διαβίωσης, περιορισμένη κρατική πρόνοια για την υποστήριξη του μόνου γονέα και για την προστασία των ανήλικων τέκνων του με αποτέλεσμα η κοινωνική αυτή κατηγορία να αφήνεται, όπως και άλλες, να οδηγείται στον κοινωνικό αποκλεισμό και την περιθωριοποίηση (Burchardt, Le Grand & Piachaud, 2002).

3.2.2. ΠΟΙΟΤΗΤΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΔΙΑΒΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Οι συνθήκες διαβίωσης των μονογονεϊκών οικογενειών είναι συνήθως δύσκολες λόγω της ανικανότητας του μόνου γονέα να καλύψει τις ανάγκες διαβίωσης όλης της οικογένειας είτε λόγω ανεργίας είτε λόγω της έλλειψης δυνατότητας για πλήρες ωράριο εργασίας. Στη χώρα μας, συχνά ο μόνος γονέας στρέφεται προς τους δικούς του γονείς (παππούς και γιαγιά) για οικονομική στήριξη ή φροντίδα των παιδιών και αυτό δείχνει το χαμηλό βιοτικό επίπεδο της μονογονεϊκής οικογένειας και την έλλειψη οικονομικών πόρων. Παράλληλα, σημειώνεται μεγάλη ζήτηση εργασίας από την πλευρά των μόνων γονέων γεγονός που δείχνει την έλλειψη επαρκούς στήριξης από την πολιτεία (Αντωνοπούλου, 2012).

Επιπλέον, η πολιτεία δεν παρέχει τις αναγκαίες δομές στήριξης και φροντίδας των βρεφών και των νηπίων, ώστε ο μόνος γονέας να μπορέσει να αναζητήσει εργασία αφήνοντας το παιδί του στην φροντίδα και την προστασία ενός οργανωμένου σχολικού περιβάλλοντος. Ως αποτέλεσμα της έλλειψης αυτής, οι μόνοι γονείς αναγκάζονται να στρέφονται στη φροντίδα των παιδιών από τους παππούδες, αλλά η κατάσταση αυτή

φέρει αρνητικές επιπτώσεις για την ομαλή σχολική και κοινωνική ένταξη των παιδιών αυτών από μικρή ηλικία (Αντωνοπούλου, 2012).

Η οικονομική κρίση και το χαμηλό βιοτικό επίπεδο των μονογονεϊκών οικογενειών δεν εμφανίζεται μόνο στην ελληνική κοινωνία αλλά αποτυπώνεται και σε ολόκληρη την Ευρώπη. Πιο συγκεκριμένα, για τη χώρα μας, πανευρωπαϊκή έρευνα του έτους 2012 δείχνει ποσοστό 43,2% των μονογονεϊκών οικογενειών με ένα τουλάχιστον εξαρτώμενο ανήλικο τέκνο να βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ οι επιπτώσεις της φτώχειας μετατοπίζονται από τους ηλικιωμένους προς τα παιδιά. Κάθε έτος το ποσοστό των μονογονεϊκών νοικοκυριών που έχουν εξαρτώμενα παιδιά και ο γονέας δεν εργάζεται αυξάνεται κατά μέσο όρο 11%, ενώ ειδικότερα οι μόνες μητέρες δεν φαίνεται να έχουν επαρκή εργασιακή απασχόληση, η οποία να μπορεί να τις προστατέψει από τη φτώχεια. Αντίθετα, τα εισοδήματά τους μειώνονται κατά πολύ κάθε χρόνο. Το κράτος πρόνοιας στη χώρα μας χαρακτηρίζεται ως «παλιό» χωρίς να έχει την δυνατότητα να καλύψει τις στοιχειώδεις συνθήκες διαβίωσης για αυτές τις οικογένειες (Κικίλιας κ.α. , 2008).

Αλλά και στις ΗΠΑ, οι συνθήκες διαβίωσης για τις μονογονεϊκές οικογένειες δεν φαίνεται να είναι καλύτερες. Οι περισσότερες περιπτώσεις μονογονεϊκών οικογενειών και εκεί αποτελούνται από μόνες μητέρες, ενώ επτά από τα δέκα παιδιά που ζουν με έναν μόνο γονέα βρίσκονται στα όρια ή κάτω από τα όρια της φτώχειας σε σύγκριση με τους συνομηλικούς τους που ζουν σε άλλες μορφές οικογένειας. Μάλιστα, η αύξηση της μονογονεϊκότητας στην Αμερική είναι ταχύτερη και συνδέεται με την αύξηση της παιδικής φτώχειας (Mather, 2010).

3.2.3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Οι προβληματικές συνθήκες διαβίωσης και το χαμηλό βιοτικό επίπεδο των μονογονεϊκών οικογενειών έχει άμεσες επιπτώσεις στην εκπαίδευση των παιδιών που ζουν σε αυτές, καθώς η μείωση των εισοδημάτων τους σχετίζεται με την αύξηση του κινδύνου της σχολικής διαρροής για τα παιδιά αυτά. Όσο νωρίτερα εγκαταλείπουν τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών το σχολείο, τόσο λιγότερες πιθανότητες έχουν να ενσωματωθούν στην αγορά εργασίας της χώρας. Επίσης, πολλά παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών που βρίσκονται σε αυτές τις συνθήκες φτώχειας και πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου, εμφανίζουν και πρόωρη γονιμότητα με την

εφηβική γονεϊκότητα να αποτελεί πλέον ένα αυξανόμενο κοινωνικό φαινόμενο σε χώρες όπως η ΗΠΑ (Mather, 2010).

Άλλες σύγχρονες αμερικανικές έρευνες επιβεβαιώνουν την αρνητική συσχέτιση μεταξύ της διαβίωσης των παιδιών σε μονογονεϊκές οικογένειες και της επιτυχημένης παρακολούθησης ή ολοκλήρωσης της εκπαίδευσής τους, ενώ ο κίνδυνος πρόωρης εγκατάλειψης του σχολείου για τα παιδιά αυτά αυξάνεται όταν η μητέρα δεν έχει ούτε εκείνη επιτυχώς φοιτήσει στο σχολείο ή έχει γεννήσει το παιδί της σε πολύ πρόωρη ηλικία (Ziol-Guest, Duncan & Kalil, 2015).

Αλλά και στη χώρα μας καταγράφονται δυσκολίες όσον αφορά την εκπαιδευτική πορεία των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών, μειωμένες σχολικές επιδόσεις συγκριτικά με τους συνομηλίκους τους, περισσότερες δυσκολίες συμπεριφοράς και προβλήματα ομαλής προσαρμογής, καθώς και αυξημένες ψυχολογικές και συναισθηματικές δυσκολίες, οι οποίες μάλιστα φαίνεται να είναι πιο έντονες στις μονογονεϊκές οικογένειες με διαζευγμένες μητέρες σε σχέση με τις χήρες μητέρες (Πλιόγκου, 2011).

Ακόμη, οι ίδιοι οι μόνοι γονείς παραπονιούνται συχνά για τα κοινωνικά στερεότυπα και την προκατάληψη των εκπαιδευτικών ή των άλλων γονέων και των παιδιών απέναντι στα παιδιά τους, οι οποίες και δείχνουν τις αδυναμίες που υπάρχουν για την ένταξη διαφορετικών ιδεών και αντιλήψεων στο χώρο της εκπαίδευσης (Κογκίδου & Πλιόγκου, 2006).

Αντίθετα, πολύ σημαντικό θεωρείται η ποιότητα στις διαπροσωπικές σχέσεις, καθώς όταν οι σχέσεις μέσα στη μονογονεϊκή οικογένεια είναι καλές, μειώνεται το ενδεχόμενο της σχολικής αποτυχίας του παιδιού (Πλιόγκου, 2011). Σε ξένες έρευνες φαίνεται, ότι ο ποιοτικός χρόνος που περνά ο μόνος γονέας με το παιδί του, αλλά και η αύξηση του ενδιαφέροντος του γονέα για τη σχολική ζωή του παιδιού, η στήριξη και η βοήθεια προς το παιδί προκειμένου να ολοκληρώσει τις σχολικές του εργασίες καθώς και οι συχνές επισκέψεις στο σχολείο έχουν ως αποτέλεσμα την μείωση του φαινομένου της σχολικής αποτυχίας για τα παιδιά αυτά (Jeynes, 2002).

Τα ευρήματα αυτά υπάρχουν και σε ελληνικές έρευνες και στο παρελθόν έχουν υποστηρίξει ότι η εσωτερική δομή και οργάνωση της οικογένειας, είναι πιο σημαντικά χαρακτηριστικά από το εάν υπάρχουν ένας ή δύο γονείς στην οικογένεια (Κογκίδου, 1995; Παπαδιώτη-Αθανασίου, 1995). Ειδικότερα, η καλή σχέση ανάμεσα στο σχολείο και τον γονέα βοηθάει στις όποιες δυσκολίες υπάρχουν και στην ομαλή σχολική προσαρμογή του παιδιού, ενώ αντίθετα, η κακή σχέση μεταξύ των δύο, εγκλωβίζει

ψυχολογικά το παιδί και διαγωνίζεται η κακή προσαρμογή του στο σχολείο (Φύκαρης & Αρχοντόγλου, 2006).

Τέλος, μία ακόμη σημαντική διάσταση που σχετίζεται με την ομαλή σχολική ένταξη και την σχολική επιτυχία του παιδιού στη μονογονεϊκή οικογένεια φαίνεται να είναι η στήριξη από τον άλλο γονέα, όταν αυτός είναι στη ζωή. Η στήριξη αυτή, όταν παρέχεται, αποτελεί σημαντικό παράγοντα που μπορεί να αντισταθμίσει τις περιπτώσεις σχολικής αποτυχίας των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών. Όταν ο απών πατέρας εμφανίζει μειωμένο ενδιαφέρον για το παιδί, τότε είναι πιο συχνές οι περιπτώσεις απουσιών από το σχολείο, μειωμένων προσδοκιών από τους εκπαιδευτικούς και επίσης, εγκατάλειψη της υποχρεωτικής εκπαίδευσης από το παιδί. Αντίθετα, στις περιπτώσεις που ο απών πατέρας ενδιαφέρεται να είναι εκεί όποτε μπορεί και να στηρίζει οικονομικά και ψυχολογικά το παιδί του, τότε η εκπαιδευτική επιτυχία των παιδιών μονογονεϊκών οικογενειών εμφανίζεται σαφώς μεγαλύτερη (Μπόμπα, 2007).

Επιπλέον, η διευκόλυνση της προσαρμογής και της ομαλής φοίτησης των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών στο εκπαιδευτικό σύστημα παραμένει για δεκαετίες στην Ελλάδα μία «εκπαιδευτική εκκρεμότητα», καθώς προκύπτουν πολλά προβλήματα για τα παιδιά αυτά καθημερινά όσον αφορά την εκπαίδευσή τους και η αντιμετώπισή τους αποτελεί αντικείμενο προβληματισμού εδώ και δεκαετίες (Μπόμπα, 2007)

3.3. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Κάτι το οποίο είναι κοινά αποδεκτό είναι ότι ο μόνος γονέας φορτώνεται με όλες τις ευθύνες που αφορούν όλα τα θέματα της οικογένειας και με προβλήματα, που αφορούν την άνιση πρόσβαση σε οικογενειακά αγαθά και υπηρεσίες σε σχέση με τις οικογένειες που υπάρχουν και οι δυο γονείς. Οι μονογονεϊκές οικογένειες συχνά αντιμετωπίζουν τη μείωση του εισοδήματός τους λόγω της οικονομικής και εργασιακής κρίσης, την αδυναμία εύρεσης εργασίας από την πλευρά του ενός γονέα, αλλά και την έλλειψη ενδιαφέροντος και στήριξης από την πλευρά του γονέα που απουσιάζει, η οποία θα μπορούσε να ισορροπήσει τις οικονομικές, κοινωνικές και ψυχολογικές ελλείψεις μέσα στην μονογονεϊκή οικογένεια (Αντωνοπούλου, 2012).

Στη συντριπτική πλειοψηφία τους, οι μόνοι γονείς που συμμετέχουν σε σχετικές ελληνικές έρευνες εμφανίζονται να είναι γυναίκες, οι οποίες λόγω του ισχυρού συναισθηματικού δεσμού της μητέρας με το παιδί, αλλά και των παραδοσιακών αντιλήψεων της ελληνικής οικογένειας για την υποχρέωση που έχει η μητέρα να αναθρέψει το παιδί της, μένουν σε μεγαλύτερο βαθμό μαζί με τα παιδιά τους μετά την αποχώρηση του πατέρα από το σπίτι (Αντωνοπούλου, 2012).

Παράλληλα, φαίνεται ότι μεγάλο ποσοστό των μονογονεϊκών οικογενειών έχει να συντηρήσει όχι ένα, αλλά δύο παιδιά. Παρατηρείται ότι οι κοινωνικές ανάγκες του μόνου γονέα δεν καλύπτονται, ενώ οι μόνοι γονείς προβάλλουν έντονα την ανάγκη τους για ψυχολογική στήριξη κυρίως όταν η μονογονεϊκή οικογένεια προέρχεται από διαζύγιο, όταν έχει δύο παιδιά να μεγαλώσει και όταν οι γονείς είναι υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου. Για το λόγο αυτό, παρατηρείται μεγάλο ποσοστό ζήτησης για συγκεκριμένες υπηρεσίες, αλλά και η αναζήτηση εργασίας βρίσκεται σε υψηλά επίπεδα (Αντωνοπούλου, 2012).

Οι μόνοι γονείς συχνά απευθύνονται στο κράτος, μερικές φορές στην εκκλησία, ακόμη και σε συλλόγους μονογονεϊκών οικογενειών και οργανώσεις για την κάλυψη των αναγκών της οικογένειάς τους. Οι ανάγκες αυτές αφορούν συνήθως τη στέγαση, τη φροντίδα βρεφών και παιδιών προσχολικής ηλικίας, την εκπαίδευσή τους, τη συμμετοχή των παιδιών σε πολιτιστικές και αθλητικές εκδηλώσεις, αλλά και τις περιπτώσεις στήριξης ατόμων με ειδικές ανάγκες που υπάρχουν μέσα στη μονογονεϊκή οικογένεια (Αντωνοπούλου, 2012).

Επιπλέον, οι χρόνιες ασθένειες σε συνδυασμό με τα εμπόδια που υπάρχουν όσον αφορά την εργασία λόγω του χαμηλού επιπέδου δεξιοτήτων των μόνων γονέων και της ανάγκης φροντίδας των παιδιών, οι μειωμένες ευκαιρίες για μερική απασχόληση, τα ωράρια εργασίας, τα χαμηλά έως ανύπαρκτα επιδόματα καθώς και το φορολογικό σύστημα οδηγούν τη μονογονεϊκή οικογένεια σε κοινωνικό αποκλεισμό (Βενιέρης & Παπαθεοδώρου, 2003).

Ιδιαίτερα σε κοινωνικό επίπεδο, η μονογονεϊκή οικογένεια εμφανίζεται αδύναμη χωρίς την ύπαρξη κοινωνικών σχέσεων, οι οποίες είναι ελάχιστες έως και ανύπαρκτες εξαιτίας του χρόνου που χρειάζεται να αφιερώσει ο μόνος γονέας για τη φροντίδα των παιδιών, αλλά και των περιορισμένων οικονομικών δυνατοτήτων του. Οι μόνοι γονείς αναλαμβάνουν όλα τα βάρη της μονογονεϊκής οικογένειας όπως είναι τα

έξοδα για την υγεία, τη φροντίδα, τη μόρφωσή τους και στη συνέχεια για τη στήριξη και ένταξή τους στην αγορά εργασίας, ενώ η αδυναμία ανάπτυξης κοινωνικών σχέσεων λόγω των πολλών ευθυνών μέσα στην οικογένεια, δημιουργεί διάφορα κοινωνικά προβλήματα (Αντωνοπούλου, 2012).

3.3.1. ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Σε γενικές γραμμές διαπιστώνεται ότι ο ρόλος των συγγενών στην φροντίδα των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών είναι μεγάλος, ενώ πολλές φορές οι γιαγιάδες και οι παππούδες, μπορεί να παρέχουν στέγη ή να φιλοξενήσουν τη μονογονεϊκή οικογένεια καθώς και να φροντίσουν τα παιδιά προσφέροντάς τους παράλληλα συναισθηματική στήριξη και αγάπη (Κογκίδου, 1995). Ωστόσο, ο τόπος κατοικίας της μονογονεϊκής οικογένειας, επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τη στήριξη των συγγενών. Για παράδειγμα, στα μεγάλα αστικά κέντρα η στήριξη από τους συγγενείς προς το μόνο γονέα μειώνεται ή δεν μπορεί να υπάρξει καθόλου γεγονός που μπορεί να οφείλεται στο ότι οι παππούδες και οι υπόλοιποι συγγενείς δεν είναι κοντά, αλλά ζουν στην ελληνική περιφέρεια οπότε ο μόνος γονέας δεν έχει καμία βοήθεια (Γεώργας & Δραγώνα, 1998).

Σε σύγχρονες έρευνες οι μόνοι γονείς εμφανίζουν μοναχικότητα και αναζητούν σε επαγγελματίες την ψυχολογική στήριξη που χρειάζονται, ενώ ζητούν και τη συνδρομή της πολιτείας προς την κατεύθυνση αυτή. Το γεγονός αυτό είναι πολύπλοκο και πιθανόν σχετίζεται με τα αίτια που οδήγησαν στη δημιουργία της μονογονεϊκής οικογένειας (Αντωνοπούλου, 2012). Για παράδειγμα, η χηρεία πιθανόν είναι περισσότερο «κοινωνικά αποδεκτή» από το συγγενικό περιβάλλον σε σχέση με το διαζύγιο ή την επιλογή μιας γυναίκας να γίνει μητέρα εκτός γάμου. Συνεπώς, διαπιστώνεται ότι η στήριξη που λαμβάνουν οι μονογονεϊκές οικογένειες κυρίως από το συγγενικό τους περιβάλλον σχετίζεται με το βαθμό της αποδοχής που εισπράττουν (Κογκίδου, 1995).

Επιπλέον, εμφανίζονται διακρίσεις και ως προς το βαθμό αποδοχής και στήριξης από τους συγγενείς προς τη μονογονεϊκή οικογένεια ανάλογα με το φύλο του μόνου γονέα. Οι μόνοι πατέρες λαμβάνουν σταθερά υψηλότερη στήριξη από το συγγενικό τους περιβάλλον ως προς την ανατροφή των παιδιών είτε αυτοί εργάζονται

είτε όχι, ενώ δεν ισχύει το ίδιο με τις μόνες μητέρες οι οποίες λαμβάνουν σημαντική στήριξη όταν είναι εργαζόμενες όχι όμως και όταν δεν εργάζονται (Κογκίδου, 1995).

Ανεξάρτητα από το βαθμό και το είδος της βοήθειας που λαμβάνει ο μόνος γονέας από τους δικούς του γονείς ή το ευρύτερο συγγενικό του περιβάλλον, εκείνο που διαπιστώνεται είναι ότι η μετακόμιση της μονογονεϊκής οικογένειας στο σπίτι των παππούδων, μπορεί να βοηθήσει ως ένα βαθμό, δημιουργεί όμως άλλες δυσκολίες. Η ανεπίσημη φροντίδα της εκτεταμένης οικογένειας δημιουργεί ένα προστατευτικό δίκτυο για τη μονογονεϊκή οικογένεια. Από την άλλη πλευρά, όμως, η οικογένεια δεν αφήνει στην μονογονεϊκή οικογένεια χώρο και χρόνο για να συνυπάρξει, ενώ εμφανίζει τάσεις χειραγώγησης της μητέρας. Συχνά δημιουργείται έντονο στρες και άγχος εντός της πατρικής εστίας λόγω της συνύπαρξης πολλών ανθρώπων μαζί, κάτι το οποίο οδηγεί πολλές μόνες μητέρες να απομακρυνθούν, από την οικογένεια καταγωγής τους (Αντωνοπούλου, 2012).

Εκτός, ωστόσο, από τους άμεσους συγγενείς, εμφανίζεται κάποιες φορές και ένα άτυπο κοινωνικό δίκτυο από πιο μακρινούς συγγενείς, θείους ή θείες, τους φίλους ή τη γειτονιά που βοηθούν με όποιο τρόπο μπορούν τον μόνο γονέα ώστε να έχει περισσότερο ελεύθερο χρόνο, κάτι το οποίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό για την ψυχική του ισορροπία, την σταθερότερη κοινωνική του ζωή και την δημιουργία ομαλότερων σχέσεων με τα παιδιά του (Κογκίδου, 1995).

Η ύπαρξη αυτής της άτυπης, αλλά ευρύτερης κοινωνικής στήριξης από τα πρόσωπα που έρχονται σε επαφή καθημερινά με τη μονογονεϊκή οικογένεια είναι πολύ σημαντική καθώς ο μόνος γονέας χάνει από τη ζωή του πολλούς από τους προηγούμενους φίλους και γνωστούς του ζευγαριού και νιώθει σε μεγάλο βαθμό αποκομμένος από το κοινωνικό του περιβάλλον. Άλλες φορές πάλι, αποφεύγει συνειδητά και ο ίδιος τις προηγούμενες παρέες, αναζητώντας νέες γνωριμίες, οι οποίες ωστόσο, δεν είναι εύκολες καθώς οι περισσότεροι νέοι φίλοι είναι πιο πιθανό να είναι και αυτοί μόνοι και όχι σε ζευγάρια (Κογκίδου, 1995).

3.3.2. ΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΣΤΗΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Σύγχρονες έρευνες σχετικά με την στάση και την στήριξη της κοινωνίας απέναντι στη μονογονεϊκή οικογένεια δείχνουν ότι υπάρχει μεγάλη έλλειψη όσον αφορά την κοινωνική στήριξη και συμπαράσταση που λαμβάνουν οι οικογένειες αυτές

στις δύσκολες στιγμές τους, ενώ χαμηλές είναι και οι προσδοκίες τους από το ελληνικό κράτος (Μαράτου – Αλιπραντή, 1999; Μουσουρού & Στρατηγάκη, 2000).

Πολλές φορές ο κοινωνικός αποκλεισμός των μονογονεϊκών οικογενειών επιδεινώνεται εξαιτίας διάφορων χαρακτηριστικών της, όπως είναι οι εθνικές, φυλετικές ή άλλες ιδιαιτερότητές της. Αντίστοιχα, μειώνονται και οι εκπαιδευτικές ευκαιρίες για τα παιδιά των οικογενειών αυτών όπως και οι δυνατότητες σχολικής τους ένταξης (Μπόμπας, 2007).

Όσον αφορά την κοινωνική στάση των εκπαιδευτικών, εμφανίζονται πολλές στερεότυπες αντιλήψεις. Από τη μία πλευρά οι Έλληνες εκπαιδευτικοί υποστηρίζουν ότι το σχολείο μπορεί να λειτουργήσει ως συνδετικός κρίκος μεταξύ της μονογονεϊκής οικογένειας και της κοινωνίας διευκολύνοντας την κοινωνική της ενσωμάτωση και αποδοχή, ενώ από την άλλη πλευρά οι εκπαιδευτικοί δηλώνουν ότι δεν έχουν την ανάλογη κατάρτιση γι' αυτό (Φύκαρης & Αρχοντόγλου, 2006).

Η επικοινωνία των εκπαιδευτικών με τις μονογονεϊκές οικογένειες εμφανίζεται ιδιαίτερα προβληματική σε ορισμένες περιπτώσεις και σε γενικές γραμμές χαρακτηρίζεται ως δύσκολη. Σχετικές έρευνες ως προς τη στάση του σχολείου απέναντι στις οικογένειες αυτές δεν εντοπίζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις συγκριτικά και με τις οικογένειες με δύο γονείς. Παρά το γεγονός ότι τα ευρήματα δεν είναι σαφή, τονίζεται σε κάθε περίπτωση η μεγαλύτερη ευθύνη των εκπαιδευτικών για επικοινωνία και επαφή με τις μονογονεϊκές οικογένειες (Χατζηχρήστου, 1999)

Ακόμη φαίνεται πόσο σημαντικό είναι μέσα από την επαφή αυτή οι εκπαιδευτικοί να διερευνήσουν τις απόψεις των ίδιων των μόνων γονέων για τα παιδιά τους, αφού πολλές φορές οι γονείς αυτοί έχουν ανασφάλειες και φοβίες για το πώς τα παιδιά τους αντιμετωπίζονται στο σχολείο, οι οποίες και δεν συμβαδίζουν πάντα με τις απόψεις και τα συναισθήματα των ίδιων των παιδιών (Φύκαρης & Αρχοντόγλου, 2006).

3.4. ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Οι δυσκολίες που υπάρχουν σε όλους τους τομείς της ζωής των μονογονεϊκών οικογενειών αυξάνουν τον προβληματισμό για τη λήψη ενισχυμένων μέτρων προστασίας τους (Βενιέρης & Παπαθεοδώρου, 2003). Η Ευρωπαϊκή Κοινότητα αντιμετωπίζει τα προβλήματα αυτά περισσότερο ως αποτυχία της κοινωνικής και

οικονομικής οργάνωσης των κρατών μελών της Ευρώπης, παρά ως αποτυχία που συνδέεται αποκλειστικά με την μονογονεϊκή οικογένεια. Για το λόγο αυτό, τις τελευταίες δεκαετίες η Ευρωπαϊκή Κοινότητα προσπαθεί να βρει μέτρα προστασίας και φροντίδας των μόνων γονέων και των παιδιών τους αν και πολλά πράγματα δεν έχουν παρουσιάσει στη χώρα μας τη βελτίωση που υπάρχει σε άλλα κράτη και η κοινωνική πολιτική για τη μονογονεϊκή οικογένεια παραμένει αρκετά πίσω παρά την σημαντική αύξηση του αριθμού των οικογενειών αυτών και στην Ελλάδα (Γέροντα, 2010).

Τονίζεται ιδιαίτερα ότι οι φορείς σχεδιασμού της κοινωνικής πολιτικής στη χώρα μας χρειάζεται να λάβουν υπόψιν τους πιο προσεκτικά τα σύνθετα προβλήματα που αντιμετωπίζει η μονογονεϊκή οικογένεια στη σύγχρονη κοινωνία διαμορφώνοντας μέτρα που θα έχουν ολοκληρωμένους τρόπους αντιμετώπισης των προβλημάτων των οικογενειών αυτών (Αντωνοπούλου, 2012).

Όσον αφορά τον τομέα της εκπαιδευτικής πολιτικής, εμφανίζεται το μόνιμο αίτημα διαφόρων φορέων που αγωνίζονται για τα δικαιώματα των πολιτών και των παιδιών, για να υπάρξει προτεραιότητα στις μονογονεϊκές οικογένειες σχετικά με την ένταξη των παιδιών τους σε παιδικούς και βρεφονηπιακούς σταθμούς ή στα ολοήμερα των δημοτικών σχολείων. Επιπλέον, προτεραιότητα ζητείται και στα προγράμματα ενισχυτικής διδασκαλίας της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης που εφαρμόζονται σε Γυμνάσια και σε Λύκεια της χώρας μας, αλλά και στα κοινωνικά φροντιστήρια. Επιπλέον, να υπάρχει προτεραιότητα στα παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών που προέρχονται από διαφορετικούς πολιτισμούς σχετικά με την ένταξή τους σε Τάξεις Υποδοχής όπου αυτές υπάρχουν στα σχολεία (Συνήγορος του Πολίτη, 2003).

Συγγραφείς και μελετητές του ζητήματος σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής έχουν αναφέρουν ότι χρειάζεται να γίνουν ευρύτερες αλλαγές στην εκπαίδευση που να συμπεριλαμβάνουν την αναδιαμόρφωση των σχολικών βιβλίων και έναν διαφορετικό τρόπο συγγραφής των κειμένων ώστε με την παράλληλη και αναγκαία στήριξη και των εκπαιδευτικών, να προσεγγίζεται από όλους τους μαθητές με έναν διαφορετικό τρόπο το ζήτημα της διαβίωσης σε οικογένειες με έναν γονέα (Μπόμπας, 2007).

Ακόμη, προτείνεται να υπάρχει το δικαίωμα και των δύο γονέων στη μονογονεϊκή οικογένεια, τόσο εκείνου που έχει την επιμέλεια των παιδιών όσο και του άλλου γονέα, όσον αφορά στην πρόοδο των παιδιών τους στο σχολείο και την ένταξή

τους στις σχολικές δραστηριότητες του παιδιού, ώστε να ενισχύεται το ενδιαφέρον των γονέων για τη σχολική προσαρμογή του παιδιού τους, αλλά και οι εκπαιδευτικοί να κατανοούν καλύτερα τις δυσκολίες και τις αλλαγές στην συμπεριφορά του παιδιού και να προσπαθούν να βρίσκουν νέους τρόπους προσέγγισής του (Φύκαρης & Αρχοντόγλου, 2006).

Επιπλέον, προτείνεται να εφαρμοστούν για την μονογονεϊκή οικογένεια, μέτρα οικονομικής και κοινωνικής της ενίσχυσης, όπως αυτά εφαρμόζονται και σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη καθώς αναγνωρίζεται και επίσημα ότι αποτελεί μία ευάλωτη ομάδα που αντιμετωπίζει σοβαρές κοινωνικές και οικονομικές δυσκολίες (Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας, 2005; 2006). Ακόμη, για να σταματήσουν να υπάρχουν κοινωνικά στερεότυπα για τις μονογονεϊκές οικογένειες έχει γίνει πρόταση για έναν δημόσιο διάλογο σχετικά με τα προβλήματα της μονογονεϊκής οικογένειας, έτσι ώστε να αναδειχθεί η δυναμική και αυτών των οικογενειών, αλλά και οι ισότιμες δυνατότητες και προοπτικές των παιδιών τους ως πολίτες της Ελλάδας (Κογκίδου, 2007).

Τέλος, τα επιδόματα προς τους μόνους γονείς χρειάζεται να είναι ρεαλιστικά ώστε να επιτρέπουν την πραγματική ενίσχυση για την ανατροφή των παιδιών, τη φροντίδα της υγείας τους, την εκπαίδευση και την κοινωνικοποίησή τους. Αναγνωρίζεται βέβαια ότι το βασικό ζήτημα κοινωνικής πολιτικής που πρέπει να αντιμετωπιστεί αποτελεσματικά δεν είναι μόνο η οικονομική ενίσχυση, αλλά κυρίως η ενίσχυση της κοινωνικής θέσης των μόνων γονέων μέσα από τη φροντίδα για την επαγγελματική τους εκπαίδευση, την εξασφάλιση του δικαιώματός τους για μόρφωση, την αποζημίωσή τους από τις εργασίες τους με μισθούς ίσους με εκείνους των συναδέλφων τους, αλλά και την αναβάθμιση της ποιότητας για την φροντίδα των παιδιών τους όταν οι μόνιμοι γονείς εργάζονται, ώστε να υπάρχουν θετικά αποτελέσματα στη ζωή εκατομμυρίων παιδιών που ζουν σε μονογονεϊκές οικογένειες σε όλο τον κόσμο (Mather, 2010).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ: ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

4.1. ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΙΑ ΤΙΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Σε συγκεκριμένες νομοθετικές ρυθμίσεις, η οικογένεια προστατεύεται από την πολιτεία γενικά ως θεσμό και αναγνωρίζεται η σημασία της, ωστόσο δεν εντοπίζεται μία ολοκληρωμένη και δομημένη οικογενειακή πολιτική από την πλευρά του ελληνικού κράτους. Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην προστασία της ελληνικής οικογένειας, ενώ τονίζεται ότι αποτελεί ευθύνη της πολιτείας, κυρίως όταν η οικογένεια είναι περισσότερο ευάλωτη, όπως για παράδειγμα οι πολύτεκνες, άπορες οικογένειες, αλλά και μορφές μονογονεϊκής οικογένειας, όπως οικογένειες άγαμων γυναικών ή χήρων μητέρων με ορφανά τέκνα. Μάλιστα, εμφανίζονται αρκετά διατάγματα προκειμένου να διευκολυνθεί η ζωή των ελληνικών οικογενειών και να αποσαφηνιστούν ζητήματα κοινωνικής πολιτικής και προστασίας τους.

Σε κάποια από αυτά τα διατάγματα παρατηρείται, ότι διασφαλίζονται και τα δικαιώματα των γυναικών λόγω της μητρότητας και αποσαφηνίζονται επίσης, ζητήματα σχετικά με την εργασία των μητέρων με παιδιά, αλλά και θέματα που αφορούν τα εργασιακά δικαιώματα των γυναικών απέναντι στους άνδρες και στην ισότητα των δύο φύλων στο χώρο εργασίας. Ακόμη, εντοπίζονται επί μέρους διατάξεις, οι οποίες αφορούν τη φορολογία, την ελάφρυνση των οικογενειών με βάση το εισόδημα τους όπως και την εκπαίδευση των παιδιών τους. Πολλές από τις διατάξεις αυτές, σχετίζονται κυρίως με τις νομοθετικές ρυθμίσεις και τα επιδόματα. Ειδικότερα, οι ευνοϊκές ρυθμίσεις παρατηρείται ότι αφορούν τις πολύτεκνες οικογένειες, τις οικογένειες που έχουν υποστεί φυσικές καταστροφές, τις οικογένειες αλλοδαπών ή παλιννοστούντων μαθητών όπως και τις μονογονεϊκές οικογένειες με ιδιαίτερη αναφορά στις οικογένειες αυτές (Υπουργείου Εσωτερικών & Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2007).

4.2. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΕΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΠΙΔΟΜΑΤΑ

Σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, η προστασία της ελληνικής οικογένειας προβλέπεται αρχικά στο άρθρο 21 (κεφ. 1, 2, 3 και 4) του ισχύοντος ελληνικού Συντάγματος. Ειδικότερα, η οικογένεια αναφέρεται από το Σύνταγμα ως το «θεμέλιο της συντήρησης και προαγωγής του Έθνους», στοιχείο το οποίο την καθιστά υπό την προστασία του Κράτους (κεφ.1). Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στην προστασία των

πολύτεκνων οικογενειών, των ορφανών πεσόντων σε πόλεμο, αλλά και όσων πάσχουν από ανίατη ασθένεια, τόσο σωματική όσο και πνευματική (κεφ. 2), όπως και στην προστασία των νέων, την προστασία των ηλικιωμένων αλλά και την περίθαλψη αναπήρων και άπορων ατόμων (κεφ. 3).

Σύμφωνα με το νόμο 1329/1983, ΦΕΚ Α'25/ 18-2-1983, παρατηρείται από νομικής πλευράς, ταύτιση της άγαμης μητέρας με την έγγαμη μητέρα όσον αφορά τόσο τα δικαιώματα όσο και τις υποχρεώσεις της. Ακόμη, στο νόμο αυτό καταργούνται προηγούμενες διακρίσεις που αφορούσαν παιδιά γεννημένα εκτός γάμου και οι οποίες στη χώρα μας για δεκαετίες, διαιώνιζαν τα κοινωνικά στερεότυπα, τις προκαταλήψεις και την κοινωνική περιθωριοποίηση αυτών των παιδιών. Επιπλέον, όροι όπως «εξώγαμο», θεωρούνται αναχρονιστικοί και αντικαθίστανται επίσημως από όρους όπως «τέκνο γεννημένο χωρίς γάμο των γονέων του». Το παιδί αυτό εκτός γάμου, μπορεί να πάρει πλέον το επώνυμο της μητέρας του ή του συντρόφου της μητέρας, εάν αυτός υπάρχει και το επιθυμεί, ύστερα από σχετική συμβολαιογραφική πράξη. Η επιδίωξη ανανέωσης της νομοθεσίας κατά τη δεκαετία του 1980, ως προς την ισότητα των δύο φύλων, δίνει πρωταγωνιστικό ρόλο στην απόφαση της άγαμης μητέρας για το πώς και με ποιο τρόπο θα ονομάσει το παιδί της και απαιτεί πρωταρχικά τη δική της συναίνεση πριν από κάθε ενέργεια για την απόδοση επίσημου ονόματος στο παιδί (Κογκίδου, 1995)

Χρειάζεται να τονιστεί ότι αρκεί η δικαστική αναγνώριση του παιδιού ώστε να αποκτήσει όλα τα δικαιώματα που θα είχε ένα τέκνο γεννημένο εντός γάμου, όπως για παράδειγμα τα κληρονομικά δικαιώματα, η καταβολή της διατροφής κ.α. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, οι διαδικασίες αυτές είναι δαπανηρές και χρονοβόρες και μία άγαμη μητέρα προφανώς δεν έχει τους οικονομικούς και κοινωνικούς πόρους γεγονός που την αποθαρρύνει από την διεκδίκηση των δικαιωμάτων της. Αυτό είναι ένα θέμα, το οποίο δεν έχει προβλεφθεί από την ελληνική πολιτεία ώστε να διευκολύνει το έργο της μόνης μητέρας (Υπουργείου Εσωτερικών & Γενική Γραμματεία Ισότητας, 2007).

Επιπλέον, λόγω του ότι τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί σημαντικά οι μονογονεϊκές οικογένειες στην Ελλάδα, επιχειρήθηκε, ήδη από τις δεκαετίες του 1980 και του 1990 να ληφθούν ορισμένα αντισταθμιστικά μέτρα που θα εξισώνουν τα δικαιώματα των ανύπαντρων μητέρων αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών με αυτά των μητέρων διγονεϊκών οικογενειών για παράδειγμα, όσον αφορά τη χορήγηση

επιδομάτων γάμου, ακόμη και για την περίπτωση της άγαμης μητέρας ή για την αυξημένη μοριοδότηση για κάθε τέκνο σε περίπτωση που επιδιώκει το διορισμό της στο δημόσιο. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι ανάμεσα στις νομοθετικές ρυθμίσεις με αντικείμενο την Κοινωνική Πρόνοια (Ν.2082/1992), εισάγονται νέοι θεσμοί κοινωνικής προστασίας κακοποιημένων και απροστάτευτων ατόμων ή οικογενειών (Κογκίδου, 1995).

Ιδιαίτερα τις τελευταίες δεκαετίες λόγω του αυξημένου ποσοστού των μονογονεϊκών οικογενειών στη χώρα μας όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, προέκυψε η ανάγκη θεσμοθέτησης κοινωνικών παροχών και δικαιωμάτων για τις μονογονεϊκές οικογένειες, με βάση τις αυξημένες ανάγκες και τα προβλήματά τους. Ορισμένες μόνο από τις κοινωνικές παροχές και τα δικαιώματα που έχουν κατά καιρούς αποκτήσει οι μονογονεϊκές οικογένειες είναι οι εξής:

1. Η γονική άδεια για την ανατροφή τέκνου των μόνων γονέων που εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα. Σύμφωνα με την απόφαση αυτή, καθιερώθηκε το δικαίωμα του μόνου γονέα που εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα για παροχή άδειας ανατροφής του παιδιού του έως και την ηλικία των 6 ετών με την προϋπόθεση ότι ο μονογονέας θα εργάζεται σε ένα σταθερό επαγγελματικό πλαίσιο (ίδιος εργοδότης) τουλάχιστον για ένα χρόνο συνεχόμενης ή διακεκομμένης εργασίας.

2. Η παροχή επιπλέον ημερών αδειας με αποδοχές έξι εργάσιμων ημερών ανά έτος, στους μονογονείς-εργαζόμενους (άγαμους ή και χήρους μόνους γονείς) στον ιδιωτικό τομέα. Η άδεια προσαυξάνεται σε οχτώ όταν ο μόνος γονέας έχει τρία παιδιά ή περισσότερα. Διευκρινίζεται μάλιστα, ότι ο λόγος που χορηγείται η παραπάνω άδεια οφείλεται στις αυξημένες ανάγκες φροντίδας των παιδιών που είναι σε ηλικία έως και δώδεκα ετών συμπληρωμένων, ενώ δεν μπορεί να συμπίπτει χρονικά με την αρχή ή το τέλος της ετήσιας κανονικής άδειας.

3. Η χορήγηση άδειας σχολικής επίδοσης συνολικά έως και τέσσερις ημέρες ανά έτος, στον γονέα που εργάζεται στον ιδιωτικό τομέα προκειμένου να επισκεφτεί το σχολείο των παιδιών του και να ενημερωθεί για την πρόοδό τους. Η άδεια σχολικής επίδοσης φτάνει έως και τις πέντε ημέρες σε περίπτωση που τα παιδιά είναι δύο και οι γονείς εργάζονται στο δημόσιο τομέα (μόνιμοι ή συμβασιούχοι).

4. Η εξαίρεση της διαθεσιμότητας στο δημόσιο σύμφωνα με την εγκύκλιο του Υπουργείου Διοικητικής Μεταρρύθμισης, μεταξύ άλλων και για γονείς μονογονεϊκών οικογενειών.

5. Η προσαύξηση των συντελεστών βαρύτητας για κάθε ένα παιδί ξεχωριστά στην περίπτωση μεταθέσεων των μόνων γονέων, που εργάζονται στο δημόσιο, εφόσον ο μόνος γονέας είναι άγαμος, διαζευγμένος, χήρος ή σε διάσταση και έχει αποδεδειγμένα την επιμέλεια των τέκνων του.

6. Το συνταξιοδοτικό δικαίωμα πολύτεκνου μονογονέα, ο οποίος έχει τουλάχιστον τρία παιδιά και συγκεκριμένα, για την περίπτωση των μόνων μητέρων είτε αυτές είναι χήρες είτε διαζευγμένες και με την προϋπόθεση ότι έχουν την επιμέλεια των ανήλικων ή με ειδικές ανάγκες παιδιών τους, οι οποίες και μπορούν να θεμελιώνουν δικαίωμα συνταξιοδότησης λόγω γήρατος, με τη συμπλήρωση είκοσι ετών ασφάλισης, ανεξαρτήτως ορίου ηλικίας τόσο των ίδιων όσο και των παιδιών τους.

7. Η παροχή επιδόματος απροστάτευτου τέκνου 44 ευρώ/μήνα από τις Διευθύνσεις Πρόνοιας των Νομαρχιακών Αυτοδιοικήσεων, σε παιδιά που στερούνται της πατρικής προστασίας μέχρι να συμπληρώσουν το 16^ο έτος της ηλικίας τους, με κριτήριο να έχουν χαμηλό μηνιαίο εισόδημα το οποίο δεν ξεπερνά τα 235 ευρώ.

8. Τη χορήγηση πολυτεκνικού επιδόματος στη μητέρα χωρίς σύζυγο (άγαμη, χήρα, διαζευγμένη) εφόσον έχει την επιμέλεια τριών τουλάχιστον άγαμων παιδιών ηλικίας μέχρι 23 ετών και είναι η μόνη υπεύθυνη για τη διατροφή τους (το επίδομα χορηγείται από τον ΟΓΑ βάσει των ν. 1892/90 - άρθρο 63, ν. 2459/97 - άρθρο 39, ν. 2972/01 - άρθρο 50 & ν. 3454/06 - άρθρο 6). Επιπλέον, το ίδιο ισχύει και για τον χήρο πατέρα.

9. Τη δυνατότητα μετεγγραφής φοιτητών όταν αυτοί, μεταξύ άλλων, είναι παιδιά ορφανά από τον ένα ή και από τους δύο γονείς ή μη αναγνωρισμένα τέκνα άγαμης μητέρας.

10. Το δικαίωμα συμμετοχής σε πρόγραμμα κοινωνικού τουρισμού Ε.Ο.Τ κάθε έτος σε άγαμες μητέρες και τα προστατευόμενα μέλη τους, οι οποίες ωστόσο, έχουν πραγματοποιήσει κατά το προηγούμενο έτος 50 ημέρες εργασίας ή 50 ημέρες επιδοτούμενης ανεργίας. Το ίδιο ισχύει και για τους διαζευγμένους μόνους γονείς, που έχουν την επιμέλεια των τέκνων τους σύμφωνα με δικαστική απόφαση.

11. Τη λήψη βιβλιαρίου ασθενείας και την παροχή ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης σε ανασφάλιστους διαζευγμένους ή σε διάσταση μόνους γονείς και τη

λήψη βιβλιαρίου απορίας σε ανασφάλιστες ανύπαντρες μητέρες όπως και στα παιδιά τους.

12. Την μείωση της στρατιωτικής θητείας του μόνου ή μεγαλύτερου γιού μονογονεϊκής οικογένειας ή σε γιο ορφανό από τον ένα γονέα παιδιών μονογονεϊκών οικογενειών από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας (Νόμος 3421/2005) (Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών, 2005/Στρατολογία των Ελλήνων και άλλες διατάξεις).

13. Τη λήψη πρωτοβουλιών από τον Οργανισμό Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) για την ένταξη των γυναικών-αρχηγών μονογονεϊκών οικογενειών στην αγορά εργασίας με την υλοποίηση ειδικών προγραμμάτων επιδότησης Νέων Θέσεων Εργασίας, επιδότησης Νέων Ελεύθερων Επαγγελματιών ατόμων ευπαθών κοινωνικών ομάδων και επιδότησης Εργοδοτών για πρόσληψη ατόμων που ανήκουν σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες.

Ακόμη, ένα θετικό στοιχείο, είναι ότι έχουν υπάρξει σημαντικές πρόοδοι όσον αφορά το οικογενειακό Δίκαιο με ανάλογες τροποποιήσεις για τη μείωση των προκαταλήψεων απέναντι στις μονογονεϊκές οικογένεις και τη λήψη αντισταθμιστικών μέτρων προστασίας της οικογένειας των μόνων γονέων. Απώτερος στόχος φαίνεται να είναι η μείωση του κοινωνικού αποκλεισμού των μόνων γονέων, κυρίως των μόνων μητέρων, οι οποίες φαίνεται να είναι περισσότερο ευάλωτες, όπως και ο κοινωνικός αποκλεισμός και η περιθωριοποίηση των παιδιών τους, ιδιαίτερα όταν αυτά προέρχονται από γεννήσεις εκτός γάμου ή δεν είναι αναγνωρισμένα από τον πατέρα τους. Πιο αναλυτικά, παρατηρήθηκε ότι με το Νόμο 1329/83, ΦΕΚ Α'25/ 18-2-1983 επήλθε η νομική εξίσωση της άγαμης μητέρας με την έγγαμη μητέρα ώστε να απολαμβάνουν εξίσου ίδια δικαιώματα και υποχρεώσεις. Βέβαια, η νομική εξίσωση δεν εξασφαλίζει πάντα την κοινωνική εξομοίωση και την υποχώρηση των κοινωνικών στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Νομοθετικά επίσης, έχει καταργηθεί ο όρος «εξώγαμο τέκνο» και το παιδί παίρνει το επώνυμο της μητέρας του. Σε κοινωνικό επίπεδο της ελληνικής κοινωνίας, ωστόσο, δεν γνωρίζουμε πόσο αποδεκτά είναι αυτά και εάν πράγματι οι προκαταλήψεις έχουν υποχωρήσει. Αρκετά περιορισμένες είναι και οι σχετικές έρευνες που θα μπορούσαν να διαφωτίσουν αυτές τις κοινωνικές και ψυχολογικές πτυχές της μονογονεϊκότητας (Κογκίδου, 1995).

Για παράδειγμα, η διδακτορική έρευνα της Κιρκιγιάννη που πραγματοποιήθηκε κατά το σχολικό έτος 2014-2015 σε παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών των Δ', Ε' και ΣΤ' τάξεων του Δημοτικού σχολείου διερευνώντας το βαθμό που τα παιδιά αυτά

βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό συγκριτικά με άλλους συμμαθητές τους, αποδεικνύει ότι τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών εμφανίζουν συγκεκριμένες μειονεξίες που αφορούν από τη μια πλευρά την περιορισμένη εμπλοκή του πατέρα στη ζωή της μονογονεϊκής οικογένειας και από την άλλη την κοινωνικοοικονομική κατάσταση που βιώνουν μέσα στην οικογένειά τους. Οι δύο αυτές συνθήκες, οδηγούν σταθερά τα παιδιά αυτά σε κοινωνικό αποκλεισμό και μόνο η λήψη συνδυαστικών μέτρων οικονομικής, κοινωνικής και εκπαιδευτικής πολιτικής προσαρμοσμένων στις ιδιαιτερότητες της κάθε οικογένειας καθώς και στην ελληνική πραγματικότητα θα μπορούσαν πραγματικά να υποστηρίξουν τα παιδιά αυτά. Επιπλέον, στη συνεχώς αυξανόμενη οικονομική και κοινωνική κρίση που βιώνει η χώρα μας τα τελευταία χρόνια, η ερευνήτρια διαπιστώνει ότι μόνο ένα αποτελεσματικό θεσμικό πλαίσιο στήριξης θα μπορούσε να αποτρέψει τα παιδιά αυτά από την παγίδα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού που θίγει τελικά τα βασικά τους δικαιώματα και την αξιοπρέπειά τους επειδή και μόνο ανήκουν σε λιγότερο ευνοημένες κοινωνικές ομάδες (Κιρκιγιάννη, 2016).

Όπως φαίνεται και σε άλλες ελληνικές έρευνες κατά το παρελθόν, το διγονεϊκό σχήμα εξακολουθεί να προβάλλεται, ως «κανονικό» και είναι κοινωνικά αποδεκτό, ενώ και η φιλοσοφία των εκπαιδευτικών προγραμμάτων στα σχολεία δεν έχει ενσωματώσει αλλαγές στο παραδοσιακό οικογενειακό σχήμα (Κογκίδου & Πλιόγκου, 2006). Οι εκπαιδευτικοί, επίσης, αναφέρουν δυσκολίες στην επικοινωνία και συνεννόηση με τις μονογονεϊκές οικογένειες των μαθητών τους, ενώ αποδέχονται το γεγονός ότι στη μεγάλη τους πλειοψηφία δεν έχουν επαρκή κατάρτιση για να ανταποκριθούν στις αυξημένες συναισθηματικές και ψυχολογικές ανάγκες αυτών των μαθητών, στοιχείο που υπογραμμίζει και την ευρύτερη ανάγκη επαναπροσδιορισμού του ψυχοπαιδαγωγικού ρόλου των εκπαιδευτικών στα σχολεία (Φύκαρης & Αρχοντόγλου, 2006).

Σε γενικές γραμμές, θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι όλα τα μέτρα που αναφέρθηκαν, παραμένουν αποσπασματικά και δείχνουν ότι η πολιτεία δεν φαίνεται να έχει κάποιο οργανωμένο σχέδιο ή εφαρμογή μίας πολυεπίπεδης πολιτικής πίσω από τα μέτρα αυτά (Φύκαρης & Αρχοντόγλου, 2006).

Ακόμη, είναι απογοητευτικό το γεγονός ότι οι κοινωνικές δαπάνες της Ελλάδας όσον αφορά την οικογενειακή της πολιτική, βρίσκονται σε πολύ χαμηλότερο μέσο όρο

συγκριτικά με αυτές των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η κατάσταση αυτή παραμένει στάσιμη για τη χώρα μας από τη δεκαετία του 1980 και μετά. Ένα επόμενο σημαντικό εμπόδιο που παρατηρείται είναι η διάχυση των αρμοδιοτήτων σε διάφορα Υπουργεία ή σε ιδιωτικά ιδρύματα που και πάλι παραμένουν υπό την εποπτεία του κράτους, εμποδίζει την σχεδίαση μακροπρόθεσμων και περισσότερο ευέλικτων στρατηγικών για την μονογονεϊκή οικογένεια. Άλλες φορές πάλι, όπως έχει προαναφερθεί, οι μονογονεϊκές οικογένειες στρέφονται στο άμεσο φιλικό ή συγγενικό περιβάλλον για υποστήριξη. Ένας επιπρόσθετος λόγος που συμβαίνει αυτό είναι ότι οι περισσότερες κοινωνικές υπηρεσίες της χώρας μας παραμένουν απαρχαιωμένες συγκριτικά με τα ευρωπαϊκά πρότυπα και η φιλοσοφία τους είναι αναχρονιστική, ενώ και η συνεργασία μεταξύ διαφορετικών υπηρεσιών συχνά απουσιάζει ή είναι προβληματική (Κογκίδου, 1995).

Επιπρόσθετα, μπορεί να αναφερθεί ότι η απουσία οργανωμένης στρατηγικής οικογενειακής στήριξης, αφήνει πολλά κενά στα νομοθετικά μέτρα που λαμβάνονται με αποτέλεσμα να αγνοούνται πολλές ακόμη ανάγκες και διαστάσεις της οικογενειακής ζωής των μονογονεϊκών νοικοκυριών. Παρά το γεγονός, ότι στο νόμο 2082/1992 με τίτλο «Νομοθετικές ρυθμίσεις για την Κοινωνική Πρόνοια», προβλεπόταν η σύσταση του Εθνικού Κέντρου Οικογένειας από τον ΕΟΠ, το οποίο θα αναλάμβανε την ευθύνη του συντονισμού μεταξύ διαφορετικών υπηρεσιών όπως και τη συνεργασία με φορείς σαν το Π.Ι.Κ.Π.Α ή το Κέντρο Βρεφών «Μητέρα», ωστόσο η μη υλοποίησή του τόσα χρόνια έχει επιφέρει εμφανείς επιπτώσεις σε επίπεδο πρόληψης για τις ανάγκες της μονογονεϊκής οικογένειας και σχετικών νομοθετικών αποφάσεων (Κογκίδου, 1995).

Σε εποχές οικονομικής και κοινωνικής κρίσης, όπως είναι αυτή που διανύουμε την τελευταία δεκαετία στη χώρα μας, τα πρώτα «θύματα» είναι συνήθως ευάλωτες κοινωνικές ομάδες μεταξύ των οποίων και οι μονογονεϊκές οικογένειες. Για τις περιπτώσεις αυτές παρατηρείται ισχυρή αποδυνάμωση της επιδοματικής πολιτικής του κράτους με ευτελή βοηθήματα προς τις μόνες μητέρες και η διαίونيση μίας παραδοσιακής νοοτροπίας της ελληνικής κοινωνίας, η οποία, παρά τις νομοθετικές προβλέψεις, εξακολουθεί σε πολλά πεδία της κοινωνικής και οικονομικής ζωής να είναι προκατειλημμένη και να στιγματίζει την άγαμη μητέρα. Πολλές φορές μάλιστα, ο κοινωνικός στιγματισμός των μονογονεϊκών οικογενειών μάλλον ενισχύεται παρά μειώνεται μέσα από τη λήψη αποσπασματικών νομοθετικών μέτρων (Κογκίδου, 1995).

4.3. ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΤΩΝ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ

Η έννοια της εκπαιδευτικής πολιτικής και ο προσδιορισμός της, είναι σχετικά καινούργιες, τόσο διεθνώς όσο και ιδιαίτερα στη χώρα μας, ενώ η ειδικότερη ανάπτυξη της οφείλεται στην ανάπτυξη των σύγχρονων θεωρήσεων για την εκπαίδευση. Κεντρική ιδέα των θεωρήσεων αυτών, είναι ότι υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ εκπαίδευσης και ανάπτυξης/οικονομίας και για το λόγο αυτό το ενδιαφέρον των κρατών έχει αυξηθεί σημαντικά στην ανάπτυξη και την κατάστρωση εκπαιδευτικών πολιτικών (Σταμέλος, Βασιλόπουλος & Καβασακάλης, 2015). Μάλιστα, με τον όρο «εκπαιδευτική πολιτική» συνήθως γίνεται αναφορά σε ένα συντονισμένο σχέδιο που εκφράζει και τη γενικότερη φιλοσοφία της εκπαιδευτικής διοίκησης για τον τρόπο που θα χειριστεί τα διάφορα θέματα της εκπαίδευσης (Σαϊτης, 2008).

Συχνά, η εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα συνδέεται με κομματικά μέτρα και αποφάσεις. Από την άλλη πλευρά πάλι, δεν μπορούμε να μην διαπιστώσουμε ότι η τελική της διαμόρφωση επηρεάζεται από επιμέρους αποφάσεις της εκάστοτε πολιτικής εξουσίας. Οι αποφάσεις αυτές σχετίζονται με τον πολιτικό, τον οικονομικό, τον θρησκευτικό ή και τον ευρύτερο κοινωνικό και πολιτισμικό παράγοντα. Το γεγονός αυτό δεν είναι μόνο ελληνικό φαινόμενο, αλλά χαρακτηρίζει με κάποιο τρόπο όλες τις δημοκρατικές κοινωνίες. Οι αστάθειες και οι ασάφειες όσον αφορά στη χάραξη μιας ενιαίας εκπαιδευτικής πολιτικής σε κάθε χώρα συχνά οφείλονται σε όλους τους παραπάνω παράγοντες της πολιτικής, της οικονομίας και του πολιτισμού που διαρκώς μεταβάλλονται. Για το λόγο αυτό ζητούνται όλο και πιο επιστημονικά καταρτισμένα και αντικειμενικά κριτήρια που θα διαμορφώνουν μία αποτελεσματική εκπαιδευτική πολιτική ανεξάρτητα από τους μεταβαλλόμενους κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες (Σταμέλος, Βασιλόπουλος & Καβασακάλης, 2015).

Ειδικότερα όσον αφορά στη χώρα μας, στον τομέα της εκπαιδευτικής πολιτικής για τα παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών μπορούμε να ξεχωρίσουμε τη λήψη διαφόρων μέτρων κατά καιρούς με ευνοϊκό χαρακτήρα όπως για παράδειγμα, η προτεραιότητα στη μετεγγραφή των ορφανών σπουδαστών στον τόπο διαμονής τους για συνέχιση των σπουδών τους εκεί, με μόνο περιοριστικό κριτήριο το οικογενειακό εισόδημα. Για ακόμα μία φορά, ωστόσο, τέτοιου είδους ευνοϊκές αποφάσεις δεν αφορούν όλες ανεξαιρέτως τις μονογονεϊκές οικογένειες και εξακολουθούν να είναι αποσπασματικές, χωρίς να ενσωματώνονται σε μία ευρύτερη στρατηγική εκπαίδευσης για την εξασφάλιση της υψηλής ποιότητας σπουδών των παιδιών της ελληνικής μονογονεϊκής

οικογένειας (Ν. 3282/04 που αφορά στις μετεγγραφές σπουδαστών εσωτερικού, ΦΕΚ Α' 208/1-11-04, σχετική ενημερωτική εγκύκλιος Φ.1/84811/Β3/ 24-8-06).

Σε γενικές γραμμές, η Βουλή των Ελλήνων είναι η μόνη υπεύθυνη ώστε να διαμορφώνει την εκπαιδευτική πολιτική της χώρας σε συνάρτηση με τους γονείς, τους εκπαιδευτικούς, την τοπική αυτοδιοίκηση και άλλες κοινωνικές ομάδες που διαδραματίζουν κάποιο ρόλο στην ελληνική εκπαίδευση. Οι αποφάσεις της Βουλής είναι συνολικές και καθολικά εφαρμοζόμενες και αφορούν όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης: πρωτοβάθμια, δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια ως προς το περιεχόμενό τους, τα αντικείμενα μάθησης και την εξέλιξή τους. Ως εκ τούτου, η εκπαιδευτική πολιτική της Ελλάδας, ακολουθεί τις προδιαγραφές του ευρύτερου ελληνικού συστήματος και καθορίζεται από τις πολιτικές ηγεσίες και βρίσκεται σε στενή σύνδεση με το κράτος. Συχνά, εκφράζει συγκεκριμένες πολιτικές που επιδιώκεται να περάσουν μέσα στην εκπαίδευση, ενώ δεν επιδεικνύει την απαραίτητη ευαισθητοποίηση για θέματα της κοινωνίας (Σαϊτης, 2008).

Αυτό είναι ιδιαίτερα φανερό και στην περίπτωση της μονογονεϊκής οικογένειας, η οποία και αντιμετωπίζει μία σειρά από σύνθετες προκλήσεις στην πραγματική ζωή, τις οποίες και το κράτος με τα επιμέρους μέτρα που παίρνει κατά καιρούς, είναι φανερό ότι δεν έχει καταφέρει να αντιμετωπίσει συστηματικά και οργανωμένα. (Σαϊτης, 2008).

Η διερεύνηση των παραγόντων που συνδέονται με τη μειωμένη εκπαιδευτική επιτυχία των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών, δηλαδή την επίτευξη συγκεκριμένων διδακτικών στόχων και την επιτυχημένη βαθμολόγηση αυτών των παιδιών από το σχολικό σύστημα, δείχνει ότι αυτή μπορεί να είναι συνάρτηση του μειωμένου χρόνου που αφιερώνει ο μόνος γονέας στο παιδί του, αλλά και του ελλειμματικού ρόλου των εκπαιδευτικών που δεν εφαρμόζουν τρόπους εναλλακτικής υποστήριξης των μαθητών αυτών και δεν γνωρίζουν πώς να διαχειριστούν ψυχολογικά τα παιδιά που εμφανίζουν δυσκολίες στη συμπεριφορά λόγω της απότομης μετάβασης της οικογένειάς τους από το διγονεϊκό στο μονογονεϊκό οικογενειακό σχήμα (Πλιόγκου, 2011).

Επιπλέον, αναφορά γίνεται στην ιδιαίτερη σημασία της υποστήριξης του παιδιού της μονογονεϊκής οικογένειας από το εκπαιδευτικό περιβάλλον όσον αφορά την επιλογή σχολείου, σπουδών, επιστημονικού κλάδου ή επαγγελματικής

κατεύθυνσης, αλλά και την ανάγκη οι εκπαιδευτικοί να μην μειώνουν τις προσδοκίες που έχουν από το μαθητή (Πλιόγκου, 2011).

Το παραπάνω στοιχείο τονίζεται και σε παλαιότερες έρευνες σε μόνους γονείς που ζητούν την εντονότερη υποστήριξη των παιδιών τους από το εκπαιδευτικό περιβάλλον, την καλύτερη ενημέρωση της οικογένειας για την πρόοδο του παιδιού και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζει και την υποστήριξη του ώστε να συνεχίσει με κάποιο τρόπο την εκπαιδευτική του προσπάθεια (Μπάμπαλης, 2005).

Επιπλέον, η εφαρμογή τις τελευταίες δεκαετίες του διαπολιτισμικού μοντέλου εκπαίδευσης εντάσσεται στο πλαίσιο των παραπάνω στόχων, ωστόσο προτείνεται να διευρυνθεί ώστε να στοχεύει προς την καταπολέμηση των προκαταλήψεων όχι μόνο απέναντι σε αλλόγλωσσους μαθητές, αλλά και μαθητές με διαφορετικό κοινωνικό και οικογενειακό υπόβαθρο, όπως είναι τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών (Κογκίδου & Πλιόγκου, 2006; Κογκίδου, 2007).

Ακόμα, συγκεκριμένες προτάσεις που έχουν γίνει κατά καιρούς για την αναθεώρηση των Αναλυτικών Προγραμμάτων Σπουδών και των σχολικών εγχειριδίων όπως και για την δημιουργία υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού, για την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και των μαθητών μέσα από βιωματικές ομάδες εκπαίδευσης, θα μπορούσαν να συμπεριλάβουν και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν τα παιδιά που ζουν σε μονογονεϊκές οικογένειες (Μίλεση & Πασχαλιώρη, 2003).

Είναι διαπιστωμένο, ότι η χαμηλότερου επιπέδου εκπαίδευση και οι άνισες εκπαιδευτικές ευκαιρίες που βιώνουν τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών σε σχέση με συμμαθητές τους που ζουν σε οικογένειες με δυο γονείς, σχετίζονται άμεσα με ελλείψεις που δεν έχουν αντιμετωπιστεί σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής όπως είναι η κοινωνική πρόνοια και τα υψηλότερα επιδόματα για τις μόνες μητέρες, η προσφορά ευκαιριών εργασίας και δημιουργικής απασχόλησης της μόνης μητέρας με τα παιδιά της (Λούμπα, 2004).

Συμπερασματικά, η μεμονωμένη οργάνωση μιας αποτελεσματικής εκπαιδευτικής πολιτικής φαίνεται ότι δεν είναι δυνατή εάν δεν συνδυαστεί με την ευρύτερη κοινωνική πολιτική του κράτους. Όπως διαπιστώνεται και ερευνητικά υπάρχει μία διαρκής ανάγκη για την καλύτερη οργάνωση του εκπαιδευτικού συστήματος σύμφωνα με τις σύγχρονες ανάγκες της κοινωνίας και τις νέες μορφές

οργάνωσης της οικογενειακής και κοινωνικής ζωής, αλλά και την εξασφάλιση συμβατότητας μεταξύ της εκπαιδευτικής πολιτικής και της κοινωνικής πολιτικής του κράτους ώστε να υπάρχει διευρυμένη υποστήριξη αναφορικά με όλες τις ανάγκες που συναντά η μονογονεϊκή οικογένεια και ο μόνος γονέας (Κογκίδου & Πλιόγκου, 2006).

4.4. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΟΜΑΛΟΤΕΡΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ΜΟΝΟΓΟΝΕΪΚΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Παρά το γεγονός, ότι τα κοινωνικά στερεότυπα αργούν να ξεπεραστούν, φαίνεται ότι τα τελευταία χρόνια η ελληνική κοινωνία αποδέχεται όλο και περισσότερο την ύπαρξη μονογονεϊκών οικογενειών όπως και παιδιών εκτός γάμου ύστερα από απόφαση των γονέων. Οι εκτός γάμου γεννήσεις συνοδεύουν την εξέλιξη των ιδεών για τη θέση της γυναίκας στην κοινωνία, την ανάγκη της επαγγελματικής και της οικονομικής της χειραφέτησης και την αποδοχή των αποφάσεων που η ίδια θα πάρει για τη ζωή της. Οι νομοθετικές αλλαγές με τη σειρά τους, ως ένα βαθμό, υποστηρίζουν την προώθηση νέων κοινωνικών αντιλήψεων. Η σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα με τη τεράστια αύξηση των διαζυγίων και την όλο και μεγαλύτερη αντιπροσώπευση εντός του μαθητικού πληθυσμού παιδιών που δεν ζουν πλέον σε παραδοσιακές οικογένειες με δυο γονείς, αναγκάζει στην αποδοχή του φαινομένου και από τον εκπαιδευτικό κόσμο, αλλά και από τον κοινωνικό περίγυρο μέσα στον οποίο τοποθετείται και λειτουργεί το σχολείο (Γέροντα, 2010).

Ακόμα, η προστασία της ελληνικής οικογένειας σε όποια μορφή και αν αυτή υπάρχει, κατοχυρώνεται όπως έχει αναφερθεί από το ελληνικό Σύνταγμα. Από τη δεκαετία του 1980 και μετά, έχουν γίνει και στη χώρα μας ορισμένοι απαραίτητοι εκσυγχρονισμοί σε επίπεδο κοινωνικής πρόνοιας για την μονογονεϊκή οικογένεια, τη νομική υπόσταση της μητρότητας, την προστασία και ισότητα της μόνης μητέρας στο επάγγελμα και στο χώρο εργασίας κλπ. Ακόμη, το κράτος έχει προχωρήσει στην νομική προστασία και στην εξασφάλιση των δικαιωμάτων παιδιών που δεν προέρχονται από την παραδοσιακή μορφή του γάμου. Από την άλλη πλευρά ωστόσο, και παρά τις προόδους που έχουν γίνει, δεν έχουν υποχωρήσει αρκετά τα κοινωνικά στερεότυπα και οι προκαταλήψεις για το μόνο γονέα, ειδικότερα για τη μόνη μητέρα όταν μάλιστα αυτή είναι ανύπαντρη και πιθανόν αναγκάζεται να νιώθει ως «λιγότερο μητέρα» για την επιλογή της αυτή (Γέροντα, 2010).

Οι αναγκαίες επίσης, αλλαγές χρειάζεται να ξεπεράσουν την ελλιπή επιδοματική στήριξη καθώς και τα μεμονωμένα ευνοϊκά μέτρα για τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών και να αντιμετωπίσουν τις πολυδιάστατες ανάγκες της σύγχρονης μονογονεϊκής οικογένειας. Οι στρατηγικές που έχουν σχεδιάσει άλλα ευρωπαϊκά κράτη με την εφαρμογή περισσότερο ενεργητικών κοινωνικών πολιτικών για την προστασία των μονογονεϊκών οικογενειών θα μπορούσαν να αποτελέσουν και για τη χώρα μας μία καλή πρακτική, εφόσον προσαρμοστούν ανάλογα στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ελληνικής μονογονεϊκής οικογένειας, όπως είναι για παράδειγμα, η αντιμετώπιση της ανάγκης για πληρωμή φροντιστηρίων των παιδιών για τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση, κάτι το οποίο δεν υπάρχει στο εξωτερικό και η ελληνική μονογονεϊκή οικογένεια συνήθως δεν μπορεί να αντιμετωπίσει οικονομικά (Κικίλιας κ.α., 2008).

Ειδικότερα, τα ελληνικά επιδόματα προς τη μονογονεϊκή οικογένεια είναι φτωχά και χρειάζεται να βρίσκεται η οικογένεια σε όρια κάτω του επιπέδου της φτώχειας προκειμένου να λάβει τα επιδόματα αυτά. Με βάση το παραπάνω, δεν λαμβάνεται υπόψη η σύγχρονη ελληνική πραγματικότητα στην οποία πολλές μορφωμένες, επαγγελματίες μητέρες μεγαλώνουν μόνες τους τα παιδιά τους για διάφορους λόγους χωρίς να ανήκουν στο όριο της φτώχειας, αλλά και πάλι αντιμετωπίζουν εξαιρετικά δύσκολες καθημερινές συνθήκες που αφορούν την οικονομική και κοινωνική τους επιβίωση (Κικίλιας και συν., 2008).

Ένα άμεσο κοινωνικό μέτρο θα ήταν επομένως, η θέσπιση ενός πάγιου συστήματος για την εξασφάλιση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος για τη μονογονεϊκή οικογένεια. Η βελτιστοποίηση των επιδομάτων που θα βοηθήσουν τη μονογονεϊκή οικογένεια αποτελεί ένα αίτημα που μέχρι τις μέρες μας εμφανίζεται σταθερά και διεθνώς. Σύγχρονες καταγραφές για παράδειγμα, στην Αμερική απαιτούν την εξασφάλιση ίσων δικαιωμάτων μόρφωσης, την επαγγελματική εκπαίδευση, την καλύτερη ποιότητα φροντίδας των παιδιών των μόνων μητέρων όπως και τους ίσους μισθούς σε σύγκριση με τους άνδρες συναδέλφους τους, οικονομικά στοιχεία τα οποία συνδέονται άμεσα με την ομαλή μετάβαση στην ενήλικη ζωή εκατομμυρίων παιδιών σε όλο τον κόσμο (Mather, 2010).

Η έλλειψη δημόσιων παροχών έχει ως συνέπεια να οδηγείται ο μόνος γονέας στην ανάγκη αναζήτησης στήριξης από στενούς συγγενείς ή φίλους, τόσο στο

εξωτερικό όσο και στη χώρα μας, η οποία είναι τυχαία και ευκαιριακή και τον θέτει αυτόματα σε μειονεκτική θέση, ενώ ταυτόχρονα φαίνεται ότι επηρεάζει με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους την καθημερινή του ζωή και τις διαπροσωπικές σχέσεις με τα παιδιά του (Αντωνοπούλου, 2012).

Επιπρόσθετα, μία λύση θα ήταν να ενωθούν διαφορετικοί φορείς που ασκούν επιδοματική πολιτική ή αποφασίζουν για την κοινωνική πρόνοια και την εκπαιδευτική στήριξη της μονογονεϊκής οικογένειας. Η γραφειοκρατία του ελληνικού συστήματος καθιστά προβληματική την καθημερινότητα της μονογονεϊκής οικογένειας. Ακόμη, ο διαχωρισμός των υπηρεσιών και των αρμοδιοτήτων, όπως υπήρχε για δεκαετίες στη χώρα μας, μπλέκει τη μονογονεϊκή οικογένεια με την ελληνική γραφειοκρατία και την αποθαρρύνει ακόμη και από το να ενημερωθεί ή να διεκδικήσει πολλές φορές τα νόμιμα δικαιώματά της, ενώ ένα άλλο ελλειμματικό σημείο είναι η ανυπαρξία επαρκών κοινωνικών και συμβουλευτικών υπηρεσιών ώστε να υπάρχει η στήριξη των μόνων μητέρων και η αποτελεσματική τους παρακολούθηση όταν καταφεύγουν σε διάφορες κοινωνικές υπηρεσίες για αναζήτηση βοήθειας με τα παιδιά τους (Κικίλιας κ.α., 2008).

Η χώρα μας αποδεικνύεται ιδιαίτερα ελλειμματική στο επίπεδο αυτό συγκριτικά με άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ενώ απουσιάζει και η συστηματική προληπτική κοινωνική πολιτική για τις οικογένειες αυτές έτσι ώστε να μην χρειαστεί να καταφύγουν για βοήθεια σε συμβουλευτικές υπηρεσίες, αφού αρχίσουν να αντιμετωπίζουν σχετικά προβλήματα με τα παιδιά τους. Απαιτείται επομένως, η στελέχωση των κοινωνικών υπηρεσιών με περισσότερο εξειδικευμένο προσωπικό σε τοπικό επίπεδο, ώστε να τους επιτρέπεται να είναι περισσότερο ευέλικτες και αποτελεσματικές και να ανταποκρίνονται σε διαφορετικούς τύπους μονογονεϊκών οικογενειών που συναντώνται ανά περιοχή. Μία ακόμη πρόταση, είναι ότι οι σύλλογοι που εκπροσωπούν μονογονεϊκές οικογένειες διαπιστώνεται ότι πρέπει να ενδυναμωθούν σημαντικά ώστε να ακούγονται επαρκώς τα αιτήματα του συγκεκριμένου πληθυσμού και να υπάρχει η συστηματική ενημέρωση της μονογονεϊκής οικογένειας και η καθοδήγησή της για τα νόμιμα δικαιώματα και τις διεκδικήσεις που μπορεί να έχει, όπως συμβαίνει με μεγαλύτερη επιτυχία στην περίπτωση άλλων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων όπως είναι για παράδειγμα, οι μετανάστες (Λούμπα, 2004).

Επιπλέον, απαιτούνται πρωτοβουλίες για την εναρμόνιση της εργασιακής με την οικογενειακή ζωή των μόνων γονέων και κυρίως, των μόνων μητέρων, οι οποίες και πληθυσμιακά είναι περισσότερες από τους μόνους πατέρες, αλλά και συχνά λαμβάνουν μειωμένη κοινωνική στήριξη συγκριτικά με αυτούς. Το σύγχρονο κόστος της ανατροφής των παιδιών στην ελληνική κοινωνία σε περίοδο κρίσης δεν μπορεί να μην λαμβάνεται υπόψιν και στη θέση του να δίνεται στις οικογένειες αυτές ένα ασήμαντο οικονομικό βοήθημα. Η πραγματική βελτίωση της ποιότητας ζωής των οικογενειών αυτών, οφείλεται να αναγνωριστεί ότι περνάει σε όλα τα επίπεδα μέσα από τη στήριξη του κοινωνικού κράτους (Κογκίδου & Πλιόγκου, 2006).

Ειδικότερα μάλιστα όσον αφορά στα ζητήματα εκπαιδευτικής πολιτικής για τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών, φαίνεται ότι το κοινωνικό θέμα της μονογονεϊκότητας χρειάζεται να απασχολήσει πιο συστηματικά και οργανωμένα τους υπεύθυνους για τη δημιουργία μίας κοινής εθνικής στρατηγικής. Προοπτική χρειάζεται να δοθεί επίσης, στο δημόσιο διάλογο γύρω από τα ζητήματα αυτά, ώστε να συνειδητοποιηθεί ότι η μονογονεϊκή οικογένεια δεν είναι κάτι περιστασιακό, αλλά ότι είναι δομικό στοιχείο της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας και κοινωνίας. Στη λογική αυτή χρειάζεται να ληφθούν πρωτοβουλίες και για την προώθηση μιας νέας φιλοσοφίας εντός του εκπαιδευτικού συστήματος, την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, τη μείωση των κοινωνικών προκαταλήψεων που ξεκινούν από τον ίδιο το χώρο της εκπαίδευσης και από τους εκπαιδευτικούς που προβάλλουν προσωπικές τους αντιλήψεις και στερεότυπα για το τι είναι «κανονικό» και τι όχι, τι είναι κοινωνικά αποδεκτό και τι παραμένει κοινωνικά ασύμβατο (Κογκίδου & Πλιόγκου, 2006).

Τέλος, η σύνδεση των σύγχρονων σχολείων με τις υπηρεσίες συμβουλευτικής και ψυχολογικής υποστήριξης όπως είναι τα νέα ΚΕΣΥ, θα μπορούσε να οργανωθεί και να αποτελέσει μία λύση για τη συστηματική και όχι την ευκαιριακή στήριξη, καθοδήγηση και εκπαίδευση των εκπαιδευτικών στα σχολεία σε συνεργασία με τους σχολικούς συμβούλους ή αλλιώς, των συντονιστών εκπαιδευτικού έργου όπως έχουν μετονομαστεί στις μέρες μας. (Κογκίδου & Πλιόγκου, 2006).

Με τον τρόπο αυτό μπορεί να υπάρξει και μια καλύτερη επικοινωνία μεταξύ σχολείου και οικογένειας που θα παροτρύνει την ενεργητικότερη συμμετοχή στη ζωή του παιδιού και του γονέα που δεν ζει μαζί με το παιδί στο σπίτι, αλλά θα βοηθήσει και τους εκπαιδευτικούς να ενημερώνουν καλύτερα τους γονείς για τα σχολικά δρώμενα

που αφορούν το παιδί τους, αλλά και να ενημερώνονται καλύτερα και οι ίδιοι για το πρόγραμμα των συναντήσεων των συμβουλευτικών υπηρεσιών με το παιδί και τους γονείς του, είτε το μόνο γονέα που έχει την επιμέλεια είτε και τον άλλο γονέα που δεν έχει την επιμέλεια, ώστε να υπάρχει ενεργός συντονισμός και να είναι αποτελεσματικότερες οι προσπάθειες για τη στήριξη των παιδιών (Φύκαρης & Αρχοντόγλου, 2006).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΈΡΕΥΝΑΣ

5.1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Σκοπός της συγκεκριμένης μελέτης είναι η διερεύνηση του τρόπου διαβίωσης ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος ατόμων μονογονεϊκών οικογενειών και ειδικότερα, των αναγκών και των δυσκολιών που συναντούν σε θέματα κοινωνικών στάσεων. Δευτερογενής σκοπός της έρευνας είναι η διερεύνηση του βαθμού που οι οικογένειες αυτές βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό. Για την πραγματοποίηση του σκοπού της έρευνας διατυπώνονται συγκεκριμένα ερωτήματα, τα οποία διευκολύνουν την βαθύτερη κατανόηση των απόψεων των συμμετεχόντων καθώς και των εμπειριών τους αναφορικά με την ευθύνη και τις δυσκολίες μιας μονογονεϊκής οικογένειας

1. Ποιες είναι οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μόνοι γονείς;
2. Ποιες είναι οι διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού των μονογονεϊκών οικογενειών;
3. Πώς αξιολογούν οι μόνες μητέρες την εκπαιδευτική πορεία των παιδιών τους;
4. Εκτιμούν οι μόνοι γονείς ότι βιώνουν συγκεκριμένα ελλείματα σε επίπεδο κοινωνική πολιτικής και κρατικής φροντίδας;

5.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ

Αφορμή για να πραγματοποιηθεί μια έρευνα αποτελεί συνήθως ένας προβληματισμός. Το πρώτο πράγμα που καλείται να σχεδιάσει ο ερευνητής, είναι η μεθοδολογία που θα χρησιμοποιήσει σε σχέση με τον προβληματισμό που έχει για το συγκεκριμένο ζήτημα.

Για την επίτευξη των στόχων της έρευνας το γενικότερο ερευνητικό εργαλείο που χρησιμοποιείται είναι η συνέντευξη. Η συνέντευξη είναι ένας προφορικός τρόπος συλλογής δεδομένων και ένα από τα βασικότερα εργαλεία της ποιοτικής μεθόδου. Πρόκειται για την επικοινωνία, την αλληλεπίδραση μεταξύ προσώπων, με στόχο την συλλογή πληροφοριών για τις σκέψεις, τις πεποιθήσεις, τις απόψεις και τις ιδέες του υπό εξέταση πληθυσμού. Βασικό εργαλείο της είναι ο διάλογος-συζήτηση που

λαμβάνει χώρα μεταξύ δύο προσώπων που κατά κύριο λόγο, είναι ξένα μεταξύ τους (Cohen & Manion, 1992).

Σκοπός των συνεντεύξεων είναι να διερευνηθούν σε βάθος οι απόψεις, οι εμπειρίες, τα συναισθήματα, οι αντιλήψεις, οι στάσεις και τα κίνητρα των ατόμων σχετικά με συγκεκριμένα ζητήματα. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιούνται ατομικά, δηλαδή σε κάθε συνέντευξη συμμετέχει ο ερευνητής και το άτομο το οποίο παραχωρεί τη συνέντευξη και για τον λόγο αυτόν ενδείκνυται ιδιαίτερα σε ευαίσθητα και προσωπικά ζητήματα, στα οποία είναι πολύ πιθανό οι συμμετέχοντες να μην επιθυμούν να εκφράσουν τις απόψεις τους μπροστά σε άλλα άτομα παρά μόνο στους ερευνητές (Γαλάνης, 2018).

5.3 ΤΥΠΟΣ ΈΡΕΥΝΑΣ

Το είδος της έρευνας που επιλέχθηκε για να πραγματοποιηθεί η συγκεκριμένη εργασία με θέμα **«τον κοινωνικό αποκλεισμό και την κοινωνική ένταξη των μονογονεϊκών οικογενειών»**, έχει τα χαρακτηριστικά της ποιοτικής (qualitative research) έρευνας.

Ο ερευνητής εστιάζει σε βάθος στις στάσεις, στις αντιλήψεις, στα κίνητρα καθώς και στα δεδομένα της συμπεριφοράς των υποκειμένων τα οποία μελετά. Επιπλέον, οι ποιοτικές μελέτες εξετάζουν δεδομένα που αφορούν τα υποκείμενα με τα οποία οι ερευνητές συζητούν εις βάθος για το συγκεκριμένο ερευνητικό θέμα το οποίο μελετούν.

Οι ποιοτικές έρευνες έχουν διάφορες χρήσεις όπως την κατανόηση και την εξερεύνηση, και δεν στηρίζονται στην ποσότητα των δεδομένων, όπως οι λεγόμενες ποσοτικές έρευνες, αλλά στην ποιοτική, δηλαδή στην εις βάθος ανάλυση και μελέτη των δεδομένων που συγκεντρώνονται από τη φάση της συλλογής στοιχείων. Στην ποιοτική έρευνα, η έμφαση δίνεται στην εγκυρότητα παρά στην αξιοπιστία της μελέτης.

Μια από τις βασικές δυνατότητες των ποιοτικών μεθόδων έρευνας είναι ότι επιτρέπουν στον ερευνητή, σε κάποιον βαθμό, να έχει πρόσβαση στην υποκειμενική εμπειρία ή προοπτική των άλλων, στα υποκειμενικά τους νοήματα. Σε όλη την ποιοτική ερευνητική διαδικασία το κύριο ενδιαφέρον του ερευνητή εστιάζεται στη σύλληψη και κατανόηση των νοημάτων που τα υποκείμενα της έρευνας έχουν για το υπό διερεύνηση

ζήτημα, και όχι τόσο στα νοήματα που πηγάζουν από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας (Ισάρη & Πούρκος, 2015).

Στη συγκεκριμένη έρευνα θα χρησιμοποιηθεί η ημι-δομημένη συνέντευξη, θεωρώντας ότι αυτός ο τρόπος συλλογής δεδομένων θα ανταποκριθεί πιο στο παρόν σχέδιο και τους στόχους του. Μια τέτοια μέθοδος, θα δώσει τη δυνατότητα στον ερευνητή, να θέσει τα θέματα που ο ίδιος θεωρεί ότι είναι σημαντικά, ενώ παράλληλα οι συμμετέχοντες θα έχουν τη δυνατότητα να αναπτύξουν, με τον τρόπο που αυτοί θέλουν, ζητήματα που τους προκαλούν ενδιαφέρον. Ο τύπος αυτός συνέντευξης χαρακτηρίζεται από προκαθορισμένο αριθμό ερωτήσεων, παρουσιάζοντας όμως και σημαντική ευελιξία, ως προς τη σειρά, το περιεχόμενο και την προσθήκη ή αφαίρεση ερωτήσεων.

Η επιλογή αυτής της διαδικασίας πηγάζει, από την πεποίθησή ότι οι προσωπικές ιστορίες των μονογονεϊκών οικογενειών σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό που βιώνουν αλλά και με την προσπάθεια κοινωνικής τους ένταξης, θα αποτύπωναν διαφορετικά και ποικίλα στοιχεία, ακόμα κι αν είχαν κοινές αναφορές. Αυτός θα είναι ο καταλληλότερος τρόπος, για να αναδειχθεί η προσωπική ματιά του κάθε ερωτώμενου, αναφορικά με το προς διερεύνηση θέμα, αλλά και να δοθεί ο «απαραίτητος χώρος», να διατυπωθούν και να αναδειχθούν ζητήματα που δεν θα είχαν προβλεφθεί και οι ερωτώμενοι θα ήθελαν να θίξουν.

5.4 ΕΠΙΛΟΓΗ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Ο πληθυσμός μιας έρευνας αποτελείται από μια ομάδα ανθρώπων, για την οποία είναι εφικτό να διεξαχθούν συμπεράσματα. Δεν είναι ωστόσο, πάντα εφικτό να μελετηθούν όλα τα μέλη του πληθυσμού που ενδιαφέρουν τους ερευνητές γι' αυτό επιλέγεται ένα δείγμα για να μελετηθεί (Babbie, 2011).

Αντικείμενο της παρούσας μελέτης θα αποτελέσουν:

- Μητέρες, οι οποίες είναι άγαμες, διαζευγμένες, σε διάσταση ή χήρες.
- Είναι αρχηγοί μονογονεϊκών νοικοκυριών
- Έχουν υπό την προστασία τους, ένα τουλάχιστον ανήλικο τέκνο

Η μέθοδος με βάση την οποία θα επιλεγεί το δείγμα μας, θα είναι η σκόπιμη δειγματοληψία μη πιθανότητας, έτσι ώστε το αντικείμενο της μελέτης, να ανταποκρίνεται όσο το δυνατόν περισσότερο στα κριτήρια τα οποία έχουν τεθεί.

5.5. ΤΡΟΠΟΣ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ

Η καταγραφή του περιεχομένου της συνέντευξης μπορεί να γίνει με δύο τρόπους: Ο πρώτος τρόπος είναι να πραγματοποιηθεί η συνέντευξη μέσω της ηχογράφησης, εφόσον πάρει την έγκριση από τα υποκείμενα της έρευνας. Ο δεύτερος τρόπος είναι η χειρόγραφη καταγραφή των απαντήσεων από τον συνεντευκτή, εφόσον δεν δοθεί η έγκριση από τα υποκείμενα της έρευνας να ηχογραφηθούν. Καθώς όμως η ηχογράφηση έχει το αποτέλεσμα της απόλυτης αξιοπιστίας η ακρίβεια των πληροφοριών μπορεί να ελεγχθεί οποιαδήποτε στιγμή.

5.6. ΑΝΑΛΥΣΗ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΗΜΙΔΟΜΗΜΕΝΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ

1^{ος} Άξονας: Γενικές Πληροφορίες-Δημογραφικά στοιχεία

Στον πρώτο άξονα εξετάσαμε τις γενικές πληροφορίες που αφορούσαν τις έξι γυναίκες-αρχηγούς μονογονεϊκών νοικοκυριών. Οι μόνες μητέρες είναι ηλικίας από τριανταδύο έως πενήνταενός ετών. Οι ηλικίες των παιδιών ποικίλουν από πέντε έως είκοσι ετών. Ο αριθμός των παιδιών κατά οικογένεια είναι από ένα έως τρία. Τρεις από τις έξι συμμετέχουσες είναι απόφοιτες δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ενώ οι υπόλοιπες τρεις είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης εκ των οποίων η μια συμμετέχουσα είναι και κάτοχος τίτλου μεταπτυχιακών σπουδών. Μια από τις μητέρες του δείγματος είναι άνεργη, κάποια από αυτές εργάζεται περιστασιακά εκ των οποίων η μια ως ελεύθερη επαγγελματίας, ενώ οι υπόλοιπες εργάζονται σε καθεστώς πλήρους ωραρίου.

2^{ος} Άξονας: Αλλαγές στη ζωή των μόνων μητέρων και δυσκολίες, ενεργή παρουσία του πατέρα, διπλός γονεϊκός ρόλος

Αναφορικά με την οικογενειακή κατάσταση το σύνολο των μόνων μητέρων είναι διαζευγμένες, μια εξ' αυτών έχει και δεύτερο παιδί εκτός γάμου από μια επόμενη σχέση της και τέλος μια μητέρα βρίσκεται σε διάσταση. Ο μέσος όρος διαστήματός που οι μόνες μητέρες βρίσκονται σε κατάσταση μονογονεϊκότητας ύστερα από διάσταση ή από διαζύγιο, είναι κατά προσέγγιση περίπου δέκα χρόνια με εξαίρεση μια μητέρα η οποία είναι σε διάσταση περίπου τρία χρόνια. Το σύνολο του δείγματος μας εξασφαλίζει το εισόδημα του κυρίως από την εργασία του αλλά και από κάποιο ελάχιστο επίδομα το οποίο δεν είναι σταθερό. Τέλος, καμία από τις μητέρες του δείγματος μας δεν συγκατοικεί κάτω από την ίδια στέγη με άλλα μέλη της οικογένειας της πέρα από εκείνη και τα παιδιά.

Στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε ένας άξονας που εξετάστηκε ήταν οι αλλαγές στη ζωή των μόνων μητέρων, η ενεργή παρουσία του πατέρα και ο διπλός γονεϊκός ρόλος. Σκοπός ήταν να παρουσιαστούν οι αλλαγές που έχουν συμβεί στη ζωή των μόνων γονέων αλλά και οι δυσκολίες που αντιμετώπισαν σε προσωπικό επίπεδο λόγω της κατάστασης της μονογονεϊκότητας, οι σχέσεις της οικογένεια με το πατέρα και αν υπάρχει στήριξη και επικοινωνία σε θέματα που αφορούν τη ανατροφή των παιδιών και τέλος οι δυσκολίες λόγω της έλλειψης διαμοίρασης ευθυνών.

Αρχικά, αναφορικά με τις αλλαγές που έχουν συμβεί στη ζωή των μόνων μητέρων λόγω της κατάστασης της μονογονεϊκότητας παρατηρούμε ότι το σύνολο του δείγματός αναφέρουν αλλαγές ως προς τον εργασιακό τομέα. Ιδιαίτερα τονίστηκε το γεγονός ότι ύστερα από το χωρισμό, οι μόνες μητέρες αντιμετώπισαν σοβαρά οικονομικά προβλήματα.

«Είχα και μια πολύ μεγάλη οικοδομική επιχείρηση την οποία την διαχειριζόμουν εγώ. Ο τότε σύζυγός μου δεν βοηθούσε και πολύ.....το είχα όλο πάνω μου. Δεν με στήριζε όταν εγώ είχα κάποιο σοβαρό ατύχημα και έσπασα τον ώμο μου και μετά αναγκάστηκα να κλείσω την επιχείρηση και βρέθηκα σε οικονομικό αδιέξοδο» (Ουρανία).

«Το γεγονός ότι άρχισα να δουλεύω μετά από πολλά χρόνια που ήμουν με τα παιδιά. Κάθισα μαζί τους από την ημέρα που γέννησα μέχρι που η κόρη μου έγινε 3 χρονών. Είχα στο μυαλό μου να γίνει 5 χρονών και αργότερα να βγω στην αγορά εργασίας και αυτό ήταν μια πολύ μεγάλη αλλαγή για εμένα....Έφτασα στο σημείο να κάνω δυο δουλειές για να τα βγάλω πέρα οικονομικά» (Ανδριάννα).

« Η μόνη αλλαγή ήταν να βρω μια δεύτερη δουλειά μερικά απογεύματα μέσα στην εβδομάδα γιατί άρχισα να νιώθω ανασφάλεια όσον αφορά το οικονομικό κομμάτι» (Στέλλα-Ράνια)

Επιπλέον, υπήρξαν κι εκείνες οι μητέρες οι οποίες δήλωσαν πέρα από την εύρεση εργασίας ότι αναγκάστηκαν να αλλάξουν τόπο κατοικίας και αυτό ήταν μια μεγάλη ανατροπή στη ζωή τους.

«Αρχικά μέναμε στις Σέρρες αλλά όταν χώρισα πήγα στην μητέρα μου στα Τρίκαλα. και κατόπιν ήρθα στο Μ. γιατί σκεφτόμουν ότι εδώ θα έβρισκα μια δουλειά» (Ουρανία).

«Όταν ήμουν παντρεμένη και για κάποια χρόνια αφού χώρισα με τον πρώην σύζυγό μου έμενα στο Κ. Στο Μ. μένω τα τελευταία 3 χρόνια. Τα παράτησα όλα μέσα σε μια νύχτα και είπα πάμε για μια νέα αρχή» (Ανδριάννα)

«Τότε που ήμουν παντρεμένη ζούσαμε με τον σύζυγό μου στα Τρίκαλα και όταν χωρίσαμε μετακόμισα με τα παιδιά για λίγο στο πατρικό μου στην Πάτρα και μετά από κάποια χρόνια ήρθαμε στην Αθήνα που είχα κάποιους φίλους ώστε να βρω μια δουλειά» (Ελένη)

Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι αλλαγές που έχουν συμβεί στη ζωή των μόνων μητέρων μετά το χωρισμό ήταν κυρίως η ανασφάλεια τους σε θέματα οικονομικής

φύσεως και η ανάγκη τους για αναζήτηση εργασίας ώστε να μπορούν να ανταπεξέλθουν στις ανάγκες των παιδιών τους αλλά και το γεγονός ότι αναγκάστηκαν να μετακομίσουν και να κάνουν μια νέα αρχή μόνες τους με τα παιδιά τους.

Όσον αφορά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν οι μητέρες σε προσωπικό επίπεδο όλες σχεδόν οι απαντήσεις αφορούσαν το ψυχολογικό κομμάτι. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις: *«Το πιο δύσκολο για μένα ήταν να δεχτώ ότι εγκατέλειψε την οικογένεια του ο σύντροφός μου. Αυτό μου πήρε πάρα πολύ καιρό κι ακόμα δεν τον έχω συγχωρέσει αλλά προσπαθώ να είμαι δυνατή για τα παιδιά μου»*(Ελένη)

«Αισθάνθηκα ότι έφυγε το έδαφος κάτω από τα πόδια μου όταν με εγκατέλειψε ξαφνικά ο σύζυγός μου. Αντιμετώπισα ένα πρόβλημα όσον αφορά το να μάθω να ζω μόνη μου σ' ένα σπίτι» (Ράνια)

«Σε προσωπικό επίπεδο μετά από 20 χρόνια που είσαι με έναν άνθρωπο είναι μεγάλες οι δυσκολίες, τα δεδομένα είναι καινούργια. Πρέπει να βάλεις το μυαλό σου σε μεγάλη συγκέντρωση για να πάρεις αυτό τον δρόμο μόνος σου» (Στέλλα).

Επιπλέον, τρεις στις έξι μητέρες του δείγματός μας, ανέφεραν δυσκολίες σχετικά με την έλλειψη χρόνου που έχουν για τον εαυτό τους και την μη ικανοποίηση προσωπικών τους αναγκών.

«Μέσα στη εβδομάδα λόγω δουλειάς και υποχρεώσεων με τα παιδιά δεν υπάρχει ελεύθερος χρόνος. Ο μόνος χρόνος είναι τώρα το βράδυ που το μόνο που θέλω είναι να διαβάσω ένα βιβλίο να αδειάσει το μυαλό μου» (Ουρανία)

«Θέλω να γραφτώ σε μια σχολή για νύχια γιατί τώρα εργάζομαι χωρίς πτυχίο μόνο με την εμπειρία, απλά σκέφτομαι πρώτα να καλύψω τις ανάγκες των παιδιών και σε δεύτερη μοίρα βάζω τη δική μου ανάγκη» (Ανδριάννα)

Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι κοινές δυσκολίες των μόνων γονέων αφορούν στο σύνολό τους στην ψυχολογική και συναισθηματική κατάσταση που βιώνουν οι μόνες μητέρες λόγω του διαζυγίου και στην προσαρμογή τους στη νέα κατάσταση την οποία πρέπει να αντιμετωπίσουν αλλά και στην μη ικανοποίηση των προσωπικών τους αναγκών προκειμένου να εξασφαλίσουν όσα περισσότερα αγαθά μπορούν για τα παιδιά τους. Ουσιαστικά καλούνται να ζήσουν σε συνθήκες ανατροφής τόσο οι ίδιες όσο και τα παιδιά τους.

Όσον αφορά τις σχέσεις της οικογένειας με τον πατέρα και τη στήριξη που έχουν οι μόνες μητέρες από εκείνον σε θέματα που αφορούν την ανατροφή των παιδιών φαίνεται να υπάρχει μια σχετική ομοιότητα στις απαντήσεις των ερωτώμενων.

Παρατηρείται λοιπόν, ότι στο σύνολό τους οι μόνες μητέρες έχουν τυπικές έως ανύπαρκτες σχέσεις με τους πρώην συζύγους τους. Επιπλέον, διαπιστώνεται ότι δεν υπάρχει καμία υποστήριξη, ούτε οικονομική αλλά ούτε σε θέματα ανατροφής και ευθυνών όσον αφορά τα παιδιά. Αυτό γίνεται ευδιάκριτο από τα παρακάτω αποσπάσματα των συνεντεύξεων: «Με τον μπαμπά της μικρής μου κόρης, έχουμε καλές σχέσεις και γενικά υπάρχει βοήθεια σε ότι χρειαστώ σε σχέση με το δικό του παιδί πάντα. Δεν θα μπορούσα να έχω αυτό το διαμέρισμα άνετα και να ζούσα με τα παιδιά μου εδώ, δηλαδή το ενοίκιο βγαίνει από μια ας πούμε διατροφή η οποία είναι ανεπίσημη», «Με τον πατέρα της μεγάλης μου κόρης, ο οποίος ζει στο εξωτερικό έχουμε τυπικές σχέσεις. Δεν αντιλαμβάνεται ότι υπάρχει ανάγκη μεγάλη από οικονομική βοήθεια για να μεγαλώσω το παιδί κι εγώ δεν έκανα κάτι για το θέμα αυτό της διατροφής γιατί ο δικηγόρος χρειάζεται χρήματα τα οποία δεν διαθέτω» (Ουρανία).

«Όχι δεν έχω επικοινωνία όσο και να το προσπάθησα για χάρη των παιδιών, ούτε οικονομική βοήθεια έχω. Όταν χωρίσαμε, πήρα την προσωρινή επιμέλεια και μετακόμισα στην γενέτειρα μου με μια βαλίτσα δική μου και των παιδιών, μου πήρε όλα τα πράγματα από το σπίτι μέχρι και τις κούνιες των παιδιών, τα χρυσαφικά τους από την βάφτιση και είχαμε δικαστήρια. Για ποια επικοινωνία και στήριξη μιλάμε;» (Ελένη)

«Οι σχέσεις μας είναι εντελώς τυπικές. Ποτέ δεν είχα υποστήριξη και βοήθεια από αυτόν τον άνθρωπο. Και για διατροφή ούτε λόγος. Τρέχαμε στα δικαστήρια πολλά χρόνια γι' αυτό το θέμα αλλά επειδή όλες αυτές οι διαδικασίες κοστίζουν το άφησα» (Ανδριάντα)

«Δεν έχουμε σχέσεις ούτε επικοινωνία με τον πατέρα του Κωνσταντίνου. Πριν πολλά χρόνια είχαμε συμφωνήσει από κοινού να δίνει διατροφή 170 ευρώ το μήνα τα οποία δεν δόθηκαν ποτέ. Κι εγώ δεν το κινήησα γιατί αυτά τα πράγματα θέλουν χρήματα κι εγώ δεν τα διέθετα» (Ελίνα)

Από τις έξι μητέρες του δείγματός μας μόνο μια ανέφερε ότι διατηρεί πολύ καλές σχέσεις με τον πρώην σύζυγό της και παράλληλα δέχεται μεγάλη υποστήριξη σε θέματα ευθυνών και ανατροφής του παιδιού. Παρά το γεγονός αυτό όμως ούτε εκείνη λαμβάνει διατροφή από τον πρώην σύζυγό της λόγω οικονομικών δυσκολιών που αντιμετωπίζει ο ίδιος. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα: «Έχουμε πάρα πολύ καλή σχέση μεταξύ μας. Είναι δίπλα μου σε ότι χρειαστώ σε σχέση με το παιδί. Δεν σημαίνει επειδή χωρίσαμε σαν ζευγάρι ότι χωρίσαμε και σαν γονείς» (Στέλλα)

Τέλος, εξετάσαμε τις σχέσεις και την επικοινωνία που έχουν τα παιδιά με τον άλλο γονέα που δεν μένει μαζί τους. Το σύνολο των μόνων μητέρων απάντησαν ότι δεν υπάρχει ουσιαστική σχέση και επικοινωνία από την πλευρά των πατέρων, αλλά υπάρχει αίσθημα απαξίωσης και θυμού και από τα ίδια τα παιδιά με το πέρασμα του χρόνου.

«Όταν ήταν μικρός ο Κωνσταντίνος ο πατέρας του ήταν εξαφανισμένος, δεν ήταν δίπλα του. Γενικά δεν τον έχει ζήσει τον μπαμπά του. Τα τελευταία δυο χρόνια τον έχει δει μερικές φορές αλλά το παιδί δεν τον θέλει στη ζωή του και βγάζει θυμό» (Ελίνα)

«Έχουν προσπαθήσει κι εγώ έχω προσπαθήσει να ανοίξω ένα διάλογο επικοινωνίας αλλά όμως αυτός το αρνείται. Δεν θέλει εκείνος. Ο οποίος ζει και σε άλλη πόλη» (Ελένη)

Δυο από τις μόνες μητέρες ανέφεραν ότι ο πατέρας έχει συμμετοχή στη ζωή των παιδιών κάτι το οποίο είναι ανακουφιστικό για τις ίδιες: *«Μπαμπάς και γιός έχουν άριστες σχέσεις. Κάποιες μέρες μέσα στην εβδομάδα παίρνει τον Χρήστο από το σχολείο, τρώνε μαζί διαβάζουν και όταν σχολάσω από τη δουλειά πηγαίνω και τον παίρνω. Και κάποια Σαββατοκύριακα μένει στο σπίτι του μπαμπά του» (Στέλλα)*

« Ο μπαμπάς της κόρης μου επιδιώκει την επαφή μαζί της αλλά η μικρή δεν θέλει να πηγαίνει πλέον σπίτι του να κοιμάται γιατί εκεί είναι και μια άλλη γυναίκα κι εγώ δεν θέλω να την πιέζω. Κι επειδή τώρα δεν τη βλέπει πολύ έρχεται κάποιες μέρες και την πηγαίνει στον παιδικό. Προσπαθώ δηλαδή κι εγώ να κάνω ότι μπορώ ώστε να υπάρχει επικοινωνία μεταξύ τους» (Ουρανία).

Τέλος αναφορικά με το πόσο έχει επηρεάσει τις μητέρες η έλλειψη διαμοίρασης ευθυνών, σχεδόν όλες οι απαντήσεις ήταν προς την ίδια κατεύθυνση. Παρουσιάστηκαν αρκετές δυσκολίες στην καθημερινότητα των μόνων μητέρων δεδομένου ότι είχαν να πάρουν μόνες τους όλες τις αποφάσεις που αφορούσαν στα παιδιά και δεν είχαν δίπλα τους τον πατέρα των παιδιών ώστε να μοιραστούν την ευθύνη. Παρατηρούμε λοιπόν, ότι το βάρος της ευθύνης είναι τεράστιο, καθώς από τις αποφάσεις που καλούνται να πάρουν εξαρτάται το μέλλον των παιδιών τους. Όπως αναφέρουν: *«Είναι δύσκολο το να μην έχεις κάποιον δίπλα σου να μοιραστείς οτιδήποτε έχει να κάνει με τα παιδιά. Δεν σου κρύβω ότι πολλές φορές πανικοβάλλομαι και με πιάνει ένα άγχος. Γιατί πρέπει όλες τις αποφάσεις από το πιο απλό μέχρι κάτι πιο δύσκολο να τις πάρεις μόνη σου. Εκεί νιώθεις μεγαλύτερη ευθύνη» (Ανδριάννα)*

«Το βάρος είναι τεράστιο γιατί ξαφνικά πρέπει να πάρεις μόνος σου αποφάσεις που αφορούν τα παιδιά γιατί κακά τα ψέματα αυτός που ζει κάθε μέρα με το παιδί πρέπει να πάρει τις άμεσες αποφάσεις» (Ουρανία)

«Σαν γονιός, σαν μάνα που έμεινα μόνη μου, ένοιωσα την ευθύνη ακόμα περισσότερο, ακόμα πιο μεγάλη. Εγώ παλεύω γι' αυτό το παιδί για τα πάντα μέχρι και για τον αέρα που αναπνέει» (Ελένη)

3^{ος} Άξονας: Επιπτώσεις της μονογονεϊκότητας στη σχολική επίδοση του παιδιού

Στον τρίτο άξονα εξετάσαμε ζητήματα που αφορούσαν την επίδοση του παιδιού στο σχολείο. Σκοπός του συγκεκριμένου άξονα ήταν να παρουσιαστούν οι σχολικές επιδόσεις των παιδιών και αν έχουν επηρεαστεί από την κατάσταση της μονογονεϊκότητας, την αντιμετώπιση του σχολείου και τέλος την βοήθεια που παρέχεται στο παιδί σχετικά με τις σχολικές του υποχρεώσεις.

Αρχικά, αναφορικά με το αν οι μητέρες ενημέρωσαν το σχολείο για την κατάσταση στην οποία βρίσκονται με σκοπό την ομαλή ένταξη των παιδιών στο σχολείο το σύνολο των απαντήσεων δεν παρουσίασε διαφοροποιήσεις: *«Δεν υπήρξε κάποιο πρόβλημα γιατί τους εξήγησα ακριβώς πως έχει η κατάσταση με τον πατέρα του παιδιού και έδειξαν κατανόηση. Γενικά υπάρχει μια καλή συνεργασία με τους δασκάλους» (Ελίνα)*

«Δεν αντιμετώπισα κάποιο θέμα ως προς το σχολείο. Το αντίθετο μάλιστα. Κι επειδή εγώ δεν έχω την οικονομική ευχέρεια με βοηθάει ο Σύλλογος Γονέων ώστε να μπορεί να συμμετέχει στις εκδρομές και να μην αισθάνεται μειονεκτικά απέναντι στους συμμαθητές της, χωρίς βέβαια το παιδί να το γνωρίζει» (Ουρανία)

Μόνο μια μητέρα από το δείγμα ανέφερε πως όταν μετακόμισαν αντιμετώπισε δυσκολίες με το σχολείο των παιδιών, το οποίο όμως δεν το αποδίδει στην μονογονεϊκότητα αλλά στο ιστορικό τοξικοεξάρτησης του πατέρα. Αυτό όμως μπορεί να είναι κάτι το οποίο να εισπράττει η ίδια λόγω της κατάστασης στην οποία βρίσκεται. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα: *«Στο σχολείο δεν με αντιμετώπισαν με τον καλύτερο τρόπο. Γιατί εδώ ήρθα όταν τα παιδιά πήγαιναν δευτέρα και τρίτη δημοτικού. Δεν έχει όμως να κάνει με το ότι τα παιδιά είναι χωρισμένων γονιών. αλλά επειδή ο μπαμπάς τους είναι χρήστης. Από τη μια τους δικαιολογώ γιατί δεν ξέρουν ακόμα σε τι*

κατάσταση είναι τα παιδιά και αν έχουν θέματα συμπεριφοράς και δεν θα έπρεπε να έχουν προκατάληψη» (Ανδριάνα)

Όσον αφορά στην εκπαιδευτική πορεία των παιδιών τέσσερις από τις έξι μητέρες του δείγματός μας, ανέφεραν ότι τα παιδιά ως προς το σχολείο δεν επηρεάστηκαν από την κατάσταση της μονογονεϊκότητας και δεν παρουσίασαν μειωμένες σχολικές επιδόσεις. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα:

«Ο μεγάλος μου ο γιος είναι πολύ καλός μαθητής του 18. Του αρέσει γενικά το διάβασμα. Η μικρή μου κόρη πάντα ήταν μέτρια μαθήτρια, και ποτέ δεν της άρεσε πολύ το διάβασμα. Δεν μπορώ να πω ότι έχει άσχημους βαθμούς όμως. το έχει πιο πολύ με την τέχνη σαν την μαμά της. Είμαι της άποψης ότι το κάθε παιδί και ο κάθε άνθρωπος έχει την κλίση του» (Ανδριάνα)

«Στην αρχή του διαζυγίου φοβήθηκα όχι τόσο για την μικρή μου κόρη όσο για την Ε. γιατί ήταν τότε 12 ετών και ήταν η μετάβαση από το δημοτικό στο γυμνάσιο. Εκεί δεν μπορείς να φανταστείς τι αγώνα έκανα. Αλλά ευτυχώς όλα πήγαν καλά. Η Ελεάννα τελείωσε το γενικό λύκειο με 18,5 και η Ναταλία είναι μαθήτρια του 17» (Ράνια)

«Η μεγάλη μου κόρη η Αθηνά ενώ ήταν πολύ καλή μαθήτρια κάποια στιγμή μειώθηκε λίγο η επίδοσή της. Το συζητήσαμε και με τη δασκάλα στο σχολείο και της εξήγησα ότι προέρχεται από διαζύγιο και γενικά πως είναι η κατάσταση αλλά αυτό ήταν παροδικό. Τώρα είμαστε μια χαρά στο σχολείο» (Ουρανία)

«Η κόρη μου είναι άριστη μαθήτρια του 19 και να φανταστείτε πήρε μόνη της το proficiency και τώρα παίρνει και στα γαλλικά και τα έμαθε μόνη της από το internet δεν πήγε σε φροντιστήριο» (Ελένη)

Δύο από τις μητέρες του δείγματος ανέφεραν ότι τα παιδιά τους παρουσιάζουν μαθησιακές δυσκολίες: «Ο γιος μου είναι μέτριος μαθητής, αντιμετωπίζει μαθησιακές δυσκολίες, όμως θεωρώ όσον αφορά τον Αλέξανδρο ότι δεν έχει επηρεάσει ο χωρισμός την σχολική του επίδοση γιατί κι εγώ προσπαθώ όσο μπορώ να τον βοηθήσω» (Ελένη)

«Πάντα ο Κωνσταντίνος ήταν μέτριος μαθητής. Δεν θεωρώ πως το διαζύγιο τον επηρέασε στο σχολείο αλλά η δυσλεξία που έχει. Δεν μπορούν να γίνουν όλοι γιατροί και δικηγόροι. Μπορεί να έχει κλήση κάπου αλλού το παιδί» (Ελίνα)

Παρατηρούμε λοιπόν, ότι η σχολική επίδοση των παιδιών που ανήκουν σε μονογονεϊκές οικογένειες δεν έχει μειωθεί και στις περιπτώσεις που τα παιδιά

αντιμετωπίζουν μαθησιακές δυσκολίες οι μόνες μητέρες δεν το συσχετίζουν με την κατάσταση της μονογονεϊκότητας την οποία βιώνουν τα παιδιά.

Τέλος, σχετικά με το εάν ανταποκρίνονται στο κάλεσμα του παιδιού για βοήθεια στις σχολικές υποχρεώσεις και αν είναι τακτικοί στις προκαθορισμένες συναντήσεις ενημέρωσης γονέων όλες οι ερωτώμενες δήλωσαν πως είναι δίπλα στα παιδιά τους σε ότι χρειαστούν και πως πηγαίνουν στο σχολείο ώστε να ενημερώνονται για την πρόοδο των παιδιών τους: *«Μέχρι την Τετάρτη δημοτικού τον διάβαζα εγώ. Αργότερα πήρα μια κοπέλα για τα μαθήματα λόγω της δυσλεξίας. Αλλά μέσα σε λίγους μήνες σταμάτησε να έρχεται γιατί δεν μπορούσα οικονομικά να το στηρίξω. Τώρα διαβάζει μόνος του. Αν όμως χρειαστεί κάτι εννοείται ότι θα είμαι δίπλα του και όσο μπορώ θα τον βοηθάω» (Ελίνα)*

«Κάθε μήνα πηγαίνω και ενημερώνομαι για την πρόοδο των παιδιών. Μια φορά μόνο θυμάμαι ότι δεν μπόρεσα να πάω στον Λ. την ημέρα που είχε οριστεί λόγω της δουλειάς μου και δεν με δέχτηκαν» (Ανδριάνα)

4^{ος} Άξονας: Ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου (συγγενικού-φιλικού περιβάλλοντος) – Κοινωνικός Αποκλεισμός

Στον τέταρτο άξονα εξετάσαμε την ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου της μονογονεϊκής οικογένειας αναφορικά με την οικογένεια και τον κοινωνικό περίγυρο και πως αυτό μπορεί να σχετίζεται με τον κοινωνικό αποκλεισμό. Σκοπός του άξονα αυτού ήταν να μελετηθούν οι σχέσεις του οικογενειακού και συγγενικού περιβάλλοντος με την μονογονεϊκή οικογένεια, οι σχέσεις των μόνων μητέρων και των παιδιών τους με τους φίλους και τον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο και τέλος εξετάσαμε με ποια άτομα επιλέγουν να συναναστρέφονται οι μόνες μητέρες.

Αναφορικά με τις σχέσεις αλλά και την υποστήριξη των μόνων μητέρων από την οικογένεια αλλά και το ευρύτερο συγγενικό περιβάλλον το σύνολο των μόνων μητέρων δήλωσαν ότι έχουν καλές σχέσεις και υποστήριξη από την οικογένεια τους σε ότι αφορά τις ίδιες και τα παιδιά. Όσον αφορά το ευρύτερο συγγενικό περιβάλλον όλες οι μόνες μητέρες ανέφεραν ότι διατηρούν καλές σχέσεις αλλά δεν αναζήτησαν ποτέ βοήθεια από εκείνους.

«Με τους γονείς μου μένουμε στην ίδια πολυκατοικία, φροντίζουν κι αυτοί το παιδί, ήταν πάντα καλές οι σχέσεις μας έτσι κι αλλιώς. Οικονομικά όσο μπορεί με

στηρίζει ο πατέρας μου. Και η αδερφή μου με στήριξε πολύ παρά το γεγονός ότι μεγαλώνει κι εκείνη τα παιδιά της μόνη της» (Στέλλα)

«Σε ότι χρειαστώ με το παιδί και σε πρακτικό επίπεδο όταν δουλεύω να το πάρουν από το σχολείο και να τον κρατήσουν μέχρι να γυρίσω να έχω βοήθεια, ειδικά όταν ο Κωνσταντίνος ήταν πιο μικρός. Στην αρχή μου πρότειναν να μείνω μαζί τους με το παιδί για να μην έχω ενοίκιο αλλά εγώ δεν το δέχτηκα. Δυσκολεύτηκα οικονομικά δεν λέω αλλά το θεώρησα το καλύτερο γιατί δεν ήθελα να μπλεχτεί ο ένας στα χωράφια του άλλου και να δημιουργηθούν προβλήματα στην καθημερινότητά μας» (Ελίνα)

«Την μαμά μου την έχασα πριν λίγο καιρό αλλά είχαμε πολύ καλές σχέσεις και όσο μένανε κοντά είχα βοήθεια. Μετά, τα αδέρφια μου είναι στην Αγγλία έχουμε πολύ καλές σχέσεις, έχω υποστήριξη από εκείνους παρά το γεγονός ότι μένουν σε άλλη χώρα. Τώρα πιο μακρινούς συγγενείς, δεν αναζήτησα και την στήριξη, έχουμε καλές σχέσεις αλλά δεν επεκτάθηκα σε αυτούς τους ανθρώπους για τη στήριξη την ψυχολογική και γενικότερα για τα παιδιά» (Ελένη)

Τέλος, δυο από τις έξι μητέρες του δείγματός μας, δήλωσαν ότι η στήριξη από κάποια μέλη της οικογένειάς τους ήταν περιορισμένη αφήνοντας να εννοηθούν ότι δεν τους παρέχεται πάντα το είδος στήριξης που χρειάζονται: «Τον μπαμπά μου τον έχουμε χάσει εδώ και πολλά χρόνια. Η μητέρα μου δεν ήθελε πολύ να με βοηθήσει, δεν περίμενα ότι δε θα είναι δίπλα μου. Για οικονομική βοήθεια ούτε λόγος. Είχε μια σκληρή στάση και συνεχίζει. Τα απογεύματα δεν είχα που να αφήσω τα παιδιά και πλήρωνα γυναίκα για να τα κρατάει μέχρι να τελειώσω. Με την αδερφή μου έχουμε καλές σχέσεις αλλά είναι κι εκείνη μονογονέας, δουλεύει πάρα πολλές ώρες έχει τα δικά της προβλήματα οπότε δεν ήθελα να την φορτώνω και με τα δικά μου θέματα». (Ανδριάννα)

«Ο πατέρας μου έφυγε το 2011 πριν χωρίσω. Με την οικογένεια μου και συγκεκριμένα με την μαμά μου έχω θέματα. Από τότε που θυμάμαι τον εαυτό μου δεν είχαμε τη σχέση που έχει μια μάνα με την κόρη της αλλά δεν περίμενα ότι δεν θα με στηρίζει. Δεν έχω τσακωθεί μαζί της αλλά την κρατάω σε μια απόσταση γιατί όποια βοήθεια έχω από εκείνη είναι με γκρίνια. Με τα αδέρφια μου έχω καλές σχέσεις αλλά έχουν κι εκείνοι τις οικογένειές τους και δεν τους ζητάω βοήθεια αν χρειαστώ. Έχω μάθει να τα βγάζω πέρα μόνη μου» (Ράνια).

Στη συνέχεια εξετάσαμε τις σχέσεις και την στήριξη των μόνων γονέων από τους φίλους και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Το σύνολο των απαντήσεων

κινούνταν προς την ίδια κατεύθυνση αναφορικά με τους φίλους. Παρατηρείται λοιπόν, ότι στο σύνολο τους και οι έξι μητέρες διατηρούν καλές σχέσεις με το φιλικό περιβάλλον κι έχουν υποστήριξη και βοήθεια όταν την χρειαστούν σε θέματα που αφορούν την ίδια και τα παιδιά. Αυτό φαίνεται και από τα παρακάτω αποσπάσματα: «Ναι έχω φίλους που κάνουμε παρέα πολλά χρόνια, οι οποίοι με στηρίζουν και είναι κοντά μου.. Είναι και η μαμά μιας συμμαθήτριας της κόρης μου με την οποία κάνουμε παρέα και με βοηθάει που και πο να την παίρνει δηλαδή από το σχολείο» (Ανδριάνα)

«Πολύ καλές σχέσεις ανέκαθεν. Δεν άλλαξε κάτι επειδή χώρισα. Έχω την κολλητή μου φίλη όπου κάνουμε παρέα πολλά χρόνια έχω και κάποιους άλλους φίλους, λίγους βέβαια αλλά πολύ καλούς φίλους εδώ και χρόνια, οι οποίοι μου έχουν σταθεί πάρα πολύ. Βέβαια είμαι και άνθρωπος που δεν μου αρέσει να φορτώνω τους άλλους με τα προβλήματά μου» (Ελίνα)

«Ναι δεν έχει αλλάξει κάτι στη σχέση μου με τους φίλους μου. Έχω και δυο πολύ καλές μου φίλες πολλά χρόνια τις οποίες όμως δεν τις βλέπω συχνά αλλά ξέρω ότι θα είναι δίπλα μου ότι χρειαστώ. Γενικά δεν θέλω να φορτώνομαι στους άλλους. Επίσης, όταν εγώ δουλεύω έχει προσφερθεί η μαμά μιας συμμαθήτριας της κόρης μου που μένουμε κοντά να παίρνει τα παιδιά από το σχολείο και να τα κρατάει σπίτι της γιατί δεν έχω από αλλού βοήθεια» (Ουρανία)

Αναφορικά με το ευρύτερο περιβάλλον δυο από τις έξι μητέρες δήλωσαν ότι στην αρχή που εισήλθαν στην κατάσταση της μονογονεϊκότητας βίωσαν στοιχεία κοινωνικού ρατσισμού: «Στη αρχή που χώρισα βίωσα από τον ευρύτερο κοινωνικό μου περίγυρο ένα είδος ρατσισμού επειδή ήμουν μόνη μου με ένα παιδί. Προσπάθησα να μην δίνω σημασία, να είμαι δυνατή και να μην με πάρει από κάτω για χάρη του παιδιού. Και σήμερα που μιλάμε πιστεύω ότι σε αυτό το κομμάτι τα έχω καταφέρει» (Ελίνα)

«Όταν ήρθαμε εδώ στο Μαρούσι στην αρχή αντιμετώπισα ένα είδος ρατσισμού επειδή ήμουν μόνη μου με τα παιδιά και το είχα παρατηρήσει αυτό δηλαδή με το που άκουγαν χωρισμένη με παιδιά ότι θα μας ξελογιάσει τον άντρα και δεν με έβαζαν στο σπίτι τους. Δηλαδή το παρατηρούσα ότι δεν σε έβαζαν εύκολα σπίτι τους γυναίκες που είναι παντρεμένες. Αυτό όμως ήταν στην αρχή που μετακομίσαμε εδώ, τώρα τα πράγματα είναι μια χαρά» (Ανδριάνα)

Εν συνεχεία εξετάσαμε την ύπαρξη φιλικού περιβάλλοντος των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών και το αν οι μόνες μητέρες έχουν παρατηρήσει δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις των παιδιών τους με τους συνομηλίκους τους. Σύμφωνα με τα λεγόμενα των συνεντευξιαζόμενων, παρατηρούμε ότι δεν αντιμετωπίζουν θέματα

ως προς τις κοινωνικές τους συναναστροφές τέτοια που να συνδέονται, κατά τις μητέρες πάντα με την κατάσταση τους. Αυτό φαίνεται και από τα παρακάτω αποσπάσματα: «Είναι πολύ κοινωνικό παιδί. Δεν έχω αντιμετωπίσει θέμα, να είναι δηλαδή απομονωμένο και να μην θέλει να έχει φίλους. Αλλά είναι πολύ σημαντικό ότι οι συμμαθητές και οι φίλοι του δεν τον αντιμετωπίζουν διαφορετικά επειδή είναι παιδί χωρισμένων γονιών»(Ελίνα)

«Η μικρή μου κόρη ήταν πάντα κοινωνικό παιδί και είχε φίλους και συμμαθητές με τους οποίους έκανε παρέα και συνεχίζει. Η Ελεάννα όσο περνούσαν τα χρόνια κλείστηκε στον εαυτό της. Τώρα έχει ξεκινήσει και κάνει παρέες, βγαίνει και έρχονται φίλοι της σπίτι» (Ράνια)

«Ειδικά η μεγάλη μου κόρη, το λέω γιατί είναι πιο μεγάλη έχει αρκετούς φίλους. Είναι πολύ κοινωνική σαν παιδί. Την καλούν σε πάρτι, στα σπίτια τους για να παίζουν. Έχει γενικά πολύ καλές σχέσεις με τα άλλα παιδιά και τους συμμαθητές της» (Ουρανία)

Τέλος, εξετάσαμε το γεγονός εάν οι μονογονεϊκές οικογένειες επιλέγουν να συναναστρέφονται με άτομα τα οποία βιώνουν την ίδια κατάσταση της μονογονεϊκότητας με εκείνες και τα παιδιά τους. Παρατηρήσαμε ότι και οι έξι μητέρες δήλωσαν ότι δεν επιλέγουν συνειδητά να κάνουν παρέα με μονογονεϊκές οικογένειες καθώς δεν θεωρούν ότι είναι κάτι το διαφορετικό. Υπήρχαν όμως και δυο μητέρες από αυτές οι οποίες τόνισαν πως όταν χώρισαν επέλεξαν να απομακρυνθούν συνειδητά από τις προηγούμενες παρέες αναζητώντας νέες γνωριμίες με άτομα που να είναι κι εκείνα μόνα και όχι σε ζευγάρια κάτι το οποίο όμως δεν διήρκησε για μεγάλο διάστημα:

«Δεν επεδίωκα ιδιαίτερα να κάνω παρέα με άλλες μονογονεϊκές οικογένειες. Ειλικρινά δεν ένιωσα, ούτε ντροπή, ούτε ότι είμαι κάτι το διαφορετικό αφενός, αφετέρου δεν με απασχόλησε ποτέ τι λένε οι άλλοι για 'μένα. Όμως έχω μια φίλη που κάνουμε παρέα η οποία ήταν μονογονεϊκής εξ' αρχής» (Ουρανία)

«Κοίτα σαφώς και σε καταλαβαίνει καλύτερα ένας άνθρωπος που βιώνει τη ίδια κατάσταση με εσένα και στην αρχή που χώρισα αντιμετώπισα θέμα όσον αφορά την παρέα. Κι αυτό ήταν από δικής μου πλευράς γιατί δεν αισθανόμουν εγώ πολύ άνετα να κάνω παρέα με ζευγάρια αλλά κατάλαβα γρήγορα ότι δεν υπάρχει λόγος να διακόψω τις σχέσεις μας» (Ανδριάννα)

«Τον πρώτο καιρό επέλεγα να κάνω παρέα με μαμάδες μονογονεϊκές, παρά με ζευγάρια που κάναμε παλιά κολλητή παρέα. Αισθανόμουν ότι τα ζευγάρια που κάναμε

κολλητή παρέα ότι είναι δυο κι εγώ είμαι μόνη μου και δεν ένιωθα άνετα. Αλλά αυτό διήρκεσε πολύ λίγο γιατί κατάλαβα ότι ήταν στο μυαλό μου και μου το επισήμαναν και οι ίδιοι και τώρα δεν υπάρχει κανένα θέμα» (Στέλλα)

5^{ος} Άξονας: Ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου από κοινωνικούς φορείς (κρατικοί, μη-κρατικοί σύλλογοι)-Κοινωνικός Αποκλεισμός

Τέλος στον πέμπτο και τελευταίο άξονα, εξετάσαμε την ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου από κοινωνικούς φορείς και γενικότερα την στήριξη από το κράτος. Πιο συγκεκριμένα σκοπός του συγκεκριμένου άξονα ήταν να μελετήσει εάν οι μόνες μητέρες έχουν απευθυνθεί σε υπηρεσίες για παροχή συμβουλευτικής και ψυχολογικής βοήθειας, για οικονομική ενίσχυση και για οποιαδήποτε άλλου είδους βοήθεια. Τέλος εξετάσαμε τις απόψεις των μονογονεϊκών οικογενειών σχετικά με την κοινωνική πολιτική και την ικανοποίησή τους από την στήριξη και την βοήθεια που τους παρέχει το κράτος.

Αρχικά εξετάσαμε το γεγονός εάν οι μόνες μητέρες έχουν απευθυνθεί σε υπηρεσίες προκειμένου να λάβουν κάποιου είδους στήριξη και βοήθεια. Το σύνολο των μόνων μητέρων έχουν απευθυνθεί ειδικά στην αρχή για παροχή ψυχολογικής και συμβουλευτικής τόσο για εκείνες όσο και για τα παιδιά τους. Επιπλέον όλες οι μητέρες λαμβάνουν κάποιου είδους οικονομική ενίσχυση Αυτό φαίνεται από τα παρακάτω αποσπάσματα: *«Στην αρχή πήγαινα ιδιωτικά σε ψυχολόγο για να μπορέσω να διαχειριστώ το χωρισμό σε σχέση πάντα με το παιδί.. Δεν μπορούσα οικονομικά να το στηρίξω όμως και σταμάτησα καθώς έψαξα και δεν βρήκα κάποιον δημόσιο φορέα. Γενικά οι δημόσιοι φορείς είναι ελλειμματικοί και δυσλειτουργικοί και έχουν σοβαρές ελλείψεις» (Ελίνα)*

«Στην αρχή συμβουλευόμουν ψυχολόγο για το πως θα διαχειριστώ αυτή την κατάσταση κα συνεχίζω να πηγαίνω αλλά και τα παιδιά γιατί θεωρώ ότι όλα αυτά τα χρόνια κουβαλάνε μια απόρριψη. Είναι και η εφηβεία τώρα και καλό είναι να έχουν μια στήριξη. Θα ήθελα όμως να υπάρχουν και δημόσιοι φορείς γιατί δεν ξέρω για πόσο ακόμα θα μπορώ να πληρώνω ιδιωτικά» (Ελένη)

«Απευθύνθηκα για συμβουλευτική και ψυχολογική υποστήριξη στην κοινωνική υπηρεσία του δήμου κι εγώ και τα παιδιά αλλά αυτό ήταν μόνο για συγκεκριμένες συνεδρίες και μετά δεν συνέχισα γιατί δεν υπήρχε κάποιος άλλος δημόσιος φορέας κι δεν μπορούσα οικονομικά να απευθυνθώ ιδιωτικά κάτι το οποίο επιθυμούσα» (Ανδριάντα)

«Φέτος παίρνω το επίδομα του παιδιού που είναι 70 ευρώ το μήνα, πέρυσι πήρα το επίδομα στέγης που ήταν 100 ευρώ. Τα προηγούμενα χρόνια δεν έπαιρνα τίποτα. Θα πρέπει κάτι να γίνει ως προς αυτό το κομμάτι, να υπάρχουν δηλαδή επιδόματα για εμάς τις μόνες μητέρες» (Ελίνα).

«Παίρνω το επίδομα ενοικίου το οποίο είναι γύρω στα 170 ευρώ, το ΚΕΑ που είναι 100 ευρώ γιατί τώρα δουλεύω παράλληλα. Και πέρα από αυτό δεν υπάρχει ένα επίδομα που να αφορά αποκλειστικά τις μονογονεϊκές οικογένειες. Και το παράπονο είναι ότι δεν υπάρχει μια στήριξη κρατική ως προς αυτό, για εμάς που μεγαλώνουμε μόνες μας τα παιδιά μας για να μπορούμε να αισθανθούμε καλύτερα» (Ουρανία)

«Το κράτος δίνει ένα πενιχρό επίδομα το οποίο δεν φτάνει για να καλυφθούν οι ανάγκες μιας οικογένειας ειδικά όταν είναι μόνο ο ένας γονέας. Και για να πάρω αυτό το βοήθημα για παράδειγμα το κοινωνικό μέρισμα, θα πρέπει να έχω εισόδημα 200 ευρώ το μήνα για να το δικαιούμαι. Που 200 ευρώ το μήνα είναι μόνο το φαγητό του παιδιού. Είναι τρομερό αυτό» (Ελένη)

Παρατηρούμε, ότι οι μόνες μητέρες δεν λαμβάνουν την ψυχολογική και συμβουλευτική βοήθεια στο βαθμό που η κάθε μια την χρειάζεται καθώς δεν έχουν την οικονομική δυνατότητα και οι δημόσιοι φορείς είναι ελλειμματικοί. Τέλος μπορούμε να εξαγάγουμε ότι τα επιδόματα που παίρνουν οι μητέρες δεν είναι σταθερά και επαρκή και θεωρούν πως θα πρέπει να υπάρχουν περισσότερα και πιο συγκεκριμένα επιδόματα για τις μονογονεϊκές οικογένειες.

Τέλος ως προς την ικανοποίηση των μόνων μητέρων από την κοινωνική πολιτική και την στήριξη του κράτους για τις οικογένειες αυτές, όλες οι συνεντευξιζόμενες έδωσαν ιδιαίτερη έμφαση στην απουσία μιας οργανωμένης κοινωνικής πολιτικής και στην ανεπαρκή στήριξη του κράτους απέναντι στις μονογονεϊκές οικογένειες. Χαρακτηριστικά είναι τα παρακάτω αποσπάσματα:

«Φυσικά και δεν υπάρχει στήριξη από το κράτος. Δεν ενδιαφέρεται το κράτος αν εγώ μεγαλώνω το παιδί μου μόνη μου και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζω. Θεωρώ ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες θα έπρεπε αρχικά όσον αφορά τα επιδόματα να παίρνουν κάτι περισσότερο και σαφώς να εξετάζουν την περίπτωση που η μόνη μητέρα δεν παίρνει διατροφή» (Ανδριάνα)

«Το κράτος για μένα είναι ανύπαρκτο. Δεν υπάρχει βοήθεια από το κράτος σε κανένα επίπεδο για εμάς τις γυναίκες που παλεύουμε να μεγαλώσουμε μόνες μας τα

παιδιά μας. Υπάρχει μια φίμωση τώρα να μην το πάω πολιτικά το θέμα δεν θέλω αλλά από εκεί ξεκινάνε όλα» (Ράνια)

«Όταν εγώ με τόσα χρόνια ανεργίας, μεγαλώνω μόνη μου τα παιδιά μου και δεν μπορώ να βρω δουλεία και να μου λέει το κράτος ότι δεν θεωρούμε μονογονέας επειδή υπάρχει και ο σύζυγος και δεν υπάρχει κανένα ενδιαφέρον από το κράτος να ψάξει να βρει εάν αυτή η γυναίκα παίρνει διατροφή, εάν ο σύζυγος βλέπει τα παιδιά. Αλλά δεν μπορείς και να τα βάλεις με την κοινωνία και να πας κόντρα στο σύστημα» (Ελένη)

«Δεν υπάρχει καμία στήριξη. Γιατί και η μόνη στήριξη που υπάρχει είναι ένα πενιχρό βοήθημα το οποίο ανέρχεται στα 70 ευρώ για το κάθε παιδί και στα 45 ευρώ το οικογενειακό κάθε τρεις μήνες. Δεν υπάρχει καμία βοήθεια ούτε επαρκείς φορείς για τις μονογονεϊκές οικογένειες υπάρχει ούτε τίποτα. Για ποια στήριξη από το κράτος μιλάμε;» (Ουρανία)

Παρατηρούμε ότι οι μόνες μητέρες κατά κοινή ομολογία δεν έχουν τη στήριξη που χρειάζονται από το κράτος αλλά στέκονται παθητικά απέναντι στο πρόβλημα και είναι σχεδόν πεπεισμένες ότι δεν πρόκειται να αλλάξει κάτι καθώς είναι θέμα πολιτικής βούλησης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ:

6.1. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σκοπός της παρούσας εργασίας, είναι η διερεύνηση του τρόπου διαβίωσης των μονογονεϊκών οικογενειών και ειδικότερα, των αναγκών και των δυσκολιών, που συναντούν σε θέματα κοινωνικών στάσεων, αλλά και η διερεύνηση του βαθμού που οι οικογένειες αυτές βιώνουν τον κοινωνικό αποκλεισμό. Παρατηρούμε ότι οι μονογονεϊκές οικογένειες, έχουν αυξηθεί σημαντικά στις σύγχρονες κοινωνίες για διάφορους λόγους που συνδέονται με αλλαγές στη μορφή της παραδοσιακής οικογένειας, ενώ εξακολουθούν να αποτελούν μία ευάλωτη κοινωνική ομάδα με ιδιαίτερες ανάγκες και δυσκολίες.

Αρχικά, οι μόνες μητέρες αντιμετωπίζουν πολλαπλές δυσκολίες και αλλαγές στη ζωή τους και των παιδιών τους. Σημαντικό εύρημα που γίνεται εμφανές από τις συνεντεύξεις είναι η απουσία του πατέρα και η μη συμμετοχή του στη λήψη αποφάσεων για καίρια ζητήματα που αφορούν τομείς σημαντικούς για τη ζωή των παιδιών. Η έλλειψη αυτή δημιουργεί μια σειρά από προβλήματα τα οποία όπως προκύπτουν από την έρευνα είναι κυρίως η οικονομική δυσχέρεια η οποία οδηγεί πολλές φορές την μονογονεϊκή οικογένεια σε συνθήκες φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού. Όπως φαίνεται και μέσα από την έρευνά μας, οι οικονομικές δυσκολίες έρχονται εκτός των άλλων να τις αποθαρρύνουν από το να διεκδικούν την βοήθεια που τους αναλογεί από τους πατέρες των παιδιών τους καθώς δεν μπορούν να αντέξουν το βάρος των νομικών εξόδων που απαιτούνται.

Επιπλέον, λόγω της απουσίας του πατέρα συμπεραίνουμε ότι αυξάνεται το αίσθημα της ευθύνης απέναντι στα παιδιά καθώς η μητέρα επωμίζεται με το βάρος του διπλού γονεϊκού ρόλου. Συσσωρεύονται αισθήματα άγχους, φόβου και ανασφάλειας για το αν το παιδί θα εξελιχθεί φυσιολογικά κάτω από τις νέες συνθήκες που καλείται να αντιμετωπίσει. Επιπλέον το γεγονός ότι η μητέρα δεν λαμβάνει στήριξη σε ότι αφορά την ανατροφή των παιδιών, μας παραπέμπει στα παραδοσιακά μοντέλα, ρόλων όπου η μητέρα είναι υπεύθυνη για την φροντίδα των παιδιών.

Ακόμη, μέσα από τα ευρήματα της έρευνας αναφορικά με το οικογενειακό και φιλικό περιβάλλον παρατηρήθηκε ότι αυτό έρχεται να βοηθήσει τη μόνη μητέρα ιδιαίτερα στην αρχή, σε πρακτικό και ψυχολογικό επίπεδο μέχρι να επανακτηθούν οι ισορροπίες μέσα στην οικογένεια και για όσο το χρειάζεται. και δεν αντιμετώπισε τις

μητέρες διαφορετικά από τη στιγμή που εισήλθαν στην κατάσταση της μονογονεϊκότητας. Από το παραπάνω μπορούμε να εξάγουμε το συμπέρασμα, ότι όσο μεγαλύτερη είναι η στήριξη που παρέχεται στις μόνες μητέρες τόσο μειώνεται ο βαθμός κινδύνου ως προς τον κοινωνικό αποκλεισμό τους η έστω να εξισορροπείται.

Επιπλέον, οι επιπτώσεις της μονογονεϊκότητας σε σχέση με τη σχολική επίδοση των παιδιών, φαίνεται να μην έχει επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό. Αυτό οφείλεται στο γεγονός, όπως προκύπτει από την έρευνα, ότι οι μητέρες προσπαθούν να εξομαλύνουν τις πιθανές αντιδράσεις και δυσκολίες των παιδιών στο σχολείο. Βοηθούν όσο φυσικά αυτό είναι δυνατό στις σχολικές υποχρεώσεις των παιδιών και ενημερώνονται τακτικά σχετικά με την πρόοδο και συμπεριφορά τους. Επιπλέον, η καλή συνεργασία της μητέρας με το σχολικό περιβάλλον μέσα από την ενημέρωση χωρίς να έχει προκαταλήψεις για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται η οικογένεια θα καθορίσει σε μεγάλο βαθμό την ομαλή ένταξη του παιδιού στη σχολική κοινότητα. Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε, όπως προκύπτει και από την βιβλιογραφία ότι αφενός τα παιδιά των μονογονεϊκών οικογενειών παρουσιάζουν μεγαλύτερο κίνδυνο σχολικής αποτυχίας λόγω διαφόρων παραγόντων αφετέρου ο κίνδυνος αυτός μειώνεται όταν ο μόνος γονέας είναι κοντά στο παιδί και ενδιαφέρεται για την σχολική του πρόοδο.

Τέλος, ένα από τα πιο σημαντικά ευρήματα που γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στις συνεντεύξεις αφορά την απουσία μιας οργανωμένης κοινωνικής πολιτικής και την ανεπάρκεια του δικτύου κοινωνικής προστασίας, ώστε να καλύψει τις αυξημένες ανάγκες της μονογονεϊκής οικογένειας κάτι το οποίο μπορούμε να συμπεράνουμε ότι είναι περισσότερο πιθανό να οδηγήσει τις μόνες μητέρες σε κοινωνικό αποκλεισμό. Αναφορικά με τις κοινωνικές υπηρεσίες, παρατηρούμε ότι δεν υπάρχουν οι απαραίτητες δημόσιες δομές για την υποστήριξη σε θέματα που αφορούν την παροχή συμβουλευτικών και ψυχολογικών υπηρεσιών, με αποτέλεσμα οι μητέρες και τα παιδιά τους να μην μπορούν να λάβουν την βοήθεια που επιθυμούν. Ένα ακόμη στοιχείο που αναδείχθηκε μέσα από τα αποτελέσματα της έρευνας αφορά τα επιδόματα προς τους μόνους γονείς τα οποία χρειάζεται να είναι ρεαλιστικά 'ώστε να μπορούν να καλύψουν τις πραγματικές ανάγκες της ανατροφής των παιδιών. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι η απουσία κατάλληλων μέτρων κοινωνικής πολιτικής για τη στήριξη και την ευημερία της μονογονεϊκής οικογένειας αυξάνει τις πιθανότητες να οδηγηθεί η μονογονεϊκή οικογένεια σε καταστάσεις κοινωνικού αποκλεισμού και να εγκλωβιστεί σ' αυτές

6.2 ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΕΞΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Κατά τη διεξαγωγή της έρευνας μια πρώτη δυσκολία που προέκυψε αφορούσε την εύρεση δείγματος εξαιτίας του τεράστιου όγκου των δικαιολογητικών που απαιτούνται προκειμένου να έρθει κανείς σε επαφή με τους εξυπηρετούμενους της κάθε υπηρεσίας. Οι γραφειοκρατικές διαδικασίες παρεμπόδισαν την εύρεση δείγματος μέσα από συλλόγους μονογονεϊκών οικογενειών (οι οποίοι είναι περιορισμένοι). Για το λόγο αυτό απευθύνθηκα στο Κέντρο Κοινωνικής υποστήριξης του δήμου Αμαρουσίου όπου εργαζόμουν καθώς κάποιες από τις χρονοβόρες διαδικασίες παρακάμφθηκαν. Μια δεύτερη δυσκολία ήταν η ακύρωση τελευταίας στιγμής κάποιων συνεντεύξεων και η αδυναμία εύρεσης μεγαλύτερου δείγματος λόγω του περιορισμένου αριθμού μόνων μητέρων που ήταν εγγεγραμμένες στην υπηρεσία με αποτέλεσμα να αναζητηθεί τουλάχιστον ένα υποκείμενο από τον ευρύτερο κοινωνικό περίγυρο.

6.3 ΗΘΙΚΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΠΟΥ ΠΡΟΚΥΠΤΟΥΝ

Το πρώτο ζήτημα αφορούσε την διαδικασία μαγνητοφώνησης των συνεντεύξεων. Στη συγκεκριμένη έρευνα αποφασίστηκε να μαγνητοφωνηθούν οι συνεντεύξεις ώστε να υπάρχει αξιοπιστία των λεγομένων του υπό εξέταση πληθυσμού με τη συγκατάθεση πάντα των μόνων μητέρων που συνεργάστηκαν για την έρευνα. Ένα δεύτερο ενδεχομένως ζήτημα που προέκυψε αφορούσε τον τόπο διεξαγωγής των συναντήσεων στις περιπτώσεις που οι μόνες μητέρες επέλεξαν άλλους χώρους εκτός της οικίας τους. Λόγω του περιορισμένου αριθμού των διαθέσιμων ατόμων έγινε δεκτή η επιλογή των υποκειμένων στις περιπτώσεις που δεν υπήρχε η δυνατότητα να πραγματοποιηθούν οι συνεντεύξεις στην οικία τους.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

A. ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΗΜΙΔΟΜΗΜΕΝΗΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

1^{ος} Άξονας: Γενικές Πληροφορίες-Δημογραφικά στοιχεία

1. Ποια είναι η ηλικία σας;
2. Πόσα παιδιά έχετε και ποια είναι η ηλικία τους;
3. Ποιο είναι το μορφωτικό σας επίπεδο;
4. Αυτή την περίοδο εργάζεστε; Αν ναι, ποιο είναι το επάγγελμά σας; Εάν όχι βρίσκεστε σε αναζήτηση εργασίας;
5. Ποιες είναι οι πηγές εισοδήματός σας; Λαμβάνετε κάποια οικονομική ενίσχυση (π. χ επίδομα);
6. Μένει κάποιος άλλος εκτός από εσάς και τα παιδιά μαζί σας στο ίδιο σπίτι;
7. Ποια είναι η οικογενειακή σας κατάσταση (άγαμη, διαζευγμένη, χήρα);
8. Πόσο καιρό είστε αρχηγός μονογονεϊκής οικογένειας (ηλικία κατά την οποία βρεθήκατε σε κατάσταση μονογονεϊκότητας);

2^{ος} Άξονας: Αλλαγές στη ζωή των μόνων μητέρων και δυσκολίες, ενεργή παρουσία του πατέρα, διπλός γονεϊκός ρόλος

1. Ποιες είναι οι αλλαγές που έχουν συμβεί στη ζωή σας εξαιτίας της μονογονεϊκότητας (π. χ αλλαγή οικίας, περιοχής, οικονομικές δυσκολίες);
2. Ως μόνος γονέας, ποια/ποιες δυσκολίες αντιμετωπίζετε σε προσωπικό επίπεδο και με ποιόν τρόπο τις διαχειρίζεστε;
3. Πως θα χαρακτηρίζατε τις σχέσεις της οικογένειας με τον πατέρα; Υπάρχει υποστήριξη σε θέματα που αφορούν στην ανατροφή των παιδιών αλλά και σε ζητήματα που αφορούν τα οικονομικά (διατροφή);
4. Πόσο σας έχει επηρεάσει η έλλειψη διαμοίρασης ευθυνών στην καθημερινότητα σας;

3^{ος} Άξονας: Επιπτώσεις της μονογονεϊκότητας στη σχολική επίδοση του παιδιού

1. Θεωρείτε ότι η κατάσταση της μονογονεϊκότητας έχει επηρεάσει την επίδοση του παιδιού στο σχολείο;
2. Έχετε ενημερώσει το σχολικό περιβάλλον για την οικογενειακή σας κατάσταση; Ήταν θετική ανταπόκριση;
3. Πώς ανταποκρίνεστε στο κάλεσμα του παιδιού για βοήθεια στις σχολικές του υποχρεώσεις (π.χ διάβασμα);
4. Είστε τακτικοί στις καθορισμένες μηνιαίες συναντήσεις ενημέρωσης γονέων;

4^{ος} Άξονας: Ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου (συγγενικού-φιλικού περιβάλλοντος) – Κοινωνικός Αποκλεισμός

1. Πως θα περιγράφατε τη σχέση σας με την οικογένειά σας αλλά και το ευρύτερο συγγενικό περιβάλλον σας; Υπάρχει βοήθεια και υποστήριξη απέναντί σας;

2. Πως θα περιγράφατε τις κοινωνικές σχέσεις με τους φίλους σας αλλά και με τον ευρύτερο περίγυρο σας;; Υπάρχει υποστήριξη και βοήθεια;
3. Τα παιδιά σας έχουν φίλους; Αν ναι έχετε παρατηρήσει δυσκολίες στις διαπροσωπικές σχέσεις με τους συνομηλίκους τους;
4. Με ποια άτομα εσείς και τα παιδιά σας συναναστρέφεστε περισσότερο και γιατί; Προτιμάται δηλαδή να συναναστρέφεστε με άτομα που βιώνουν την ίδια κατάσταση με εσάς (μονογονεϊκότητα);

5^{ος} Άξονας: Ύπαρξη υποστηρικτικού δικτύου από κοινωνικούς φορείς (κρατικοί, μη-κρατικοί σύλλογοι)-Κοινωνικός Αποκλεισμός

1. Έχετε απευθυνθεί σε κοινωνικές υπηρεσίες με σκοπό να ενημερωθείτε σχετικά με τις κοινωνικές παροχές για τις μονογονεϊκές οικογένειες; Εάν ναι έχετε λάβει κάποια οικονομική ενίσχυση;
2. Έχετε απευθυνθεί σε υπηρεσίες για παροχή συμβουλευτικής και ψυχολογικής βοήθειας για εσάς ή για το παιδί (κέντρα ψυχικής υγιεινής, κέντρα παιδοψυχικής υγιεινής);
3. Σε γενικές γραμμές, είστε ικανοποιημένη από την κοινωνική πολιτική για τις μονογονεϊκές οικογένειες;

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

Αγαπητέ Γονέα,

Ονομάζομαι Γαλακτοπούλου Ιωάννα-Ιουλία και είμαι μεταπτυχιακή φοιτήτρια του προγράμματος μεταπτυχιακών σπουδών με θέμα «Κοινωνικές διακρίσεις, μετανάστευση και ιδιότητα του πολίτη», στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου. Οι ερωτήσεις που καλείστε να απαντήσετε, είναι μέρος της έρευνας μου, ώστε να ολοκληρώσω τις σπουδές μου και έχει ως στόχο την παρουσίαση των προσωπικών σας εμπειριών και των απόψεών σας, σχετικά με τον κοινωνικό αποκλεισμό και την κοινωνική ένταξη των μονογονεϊκών οικογενειών. Εννοείται πως θα τηρηθεί η εχεμύθεια και η ανωνυμία των απαντήσεών σας και θα χρησιμοποιηθούν μόνο για τους σκοπούς της έρευνας, γι' αυτό σας παρακαλώ να διατυπώσετε τα λεγόμενά σας με όσο το δυνατόν ειλικρινέστερο τρόπο.

Σας ευχαριστώ προκαταβολικά για την βοήθειά σας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

- Αλεξιάκης, Ε.Π. (2002). «Οικογένεια», στο *Δημόσιος και Ιδιωτικός Βίος στην Ελλάδα: Οι Νεότεροι Χρόνοι*. Πάτρα: Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο -ΕΑΠ.
- Αντωνοπούλου, Φ.Δ. (2012). Η επίδραση της μονογονεϊκότητας στις κοινωνικές ανάγκες του μόνου γονέα, *Το Βήμα του Ασκληπιού*, 11 (3), 422- 437, Ιούλιος – Σεπτέμβριος 2012.
- Αρχοντόγλου, Α. (2005). *Σχολική Επίδοση και Συμπεριφορά Παιδιών από Μονογονεϊκές Οικογένειες στο Δημοτικό Σχολείο*. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- Βαρβούνης, Μ. (1995). *Παραδοσιακή Θρησκευτική Συμπεριφορά και Θρησκευτική Λαογραφία*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Βενιέρης, Δ. & Παπαθεοδώρου, Χρ. (2003). *Η Κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα. Προκλήσεις, Προοπτικές*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γαβαλάς, Β. & Ρόντος, Κ. (2011). Οι εκτός γάμου γεννήσεις στην Ελλάδα: χωρικές και κοινωνικο – δημογραφικές όψεις ενός αναδύομένου φαινομένου, *Δημογραφικά Νέα*, 16, 1-4.
- Γαλάνης, Ν. Γ. (2002). *Οικογένεια με ένα Γονέα: Μια πραγματικότητα στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Γεώργας, Δ., Καλαντζή-Αζίζι, Α., Κατάκη, Χ., Παπαδάτου, Δ., Χαρίτου, Ν., Ζαχαριάδης, Ν. (1996). *Οικογένεια: Ψυχοκοινωνικές – ψυχοθεραπευτικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεώργας, Δ. (1999). Ψυχολογικές και οικολογικές διαστάσεις στη δομή και λειτουργία της οικογένειας, Στο Σ. Παπαστάμου, Σ. Κανελλάκη, Α. Μαντόγλου, Σ. Σαμαρτζή, Ν. Χρηστάκης (επιμ.) *Η Ψυχολογία στο Σταυροδρόμι των Επιστημών του Ανθρώπου και της Κοινωνίας* (σελ. 401-424). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Γεώργας, Δ. & Δράγωνα, Θ. (1988). Κοινωνική υποστήριξη και η σχέση της με το ψυχοκοινωνικό στρες, τα ψυχοσωματικά συμπτώματα και το άγχος. *Ψυχολογικά Θέματα*, 1, σελ. 5 - 22.

- Γεώργας, Δ. (2000). Η ψυχοδυναμική της οικογένειας στην Ελλάδα: Ομοιότητες και διαφορές με άλλες χώρες, Στο Α. Καλαντζή – Αζίζι & Η. Μπεζεβέγκη (επιμ.) *Θέματα Επιμόρφωσης/Εναισθητοποίησης Στελεχών Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων* (σελ. 115-118). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Γεώργας, Δ., Γκαρή, Α. & Μυλωνάς, Κ. (2004). Σχέσεις με συγγενείς στην ελληνική οικογένεια, Στο Λ. Μουσούρου και Μ. Στρατηγάκη (επιμ. Έκδ.) *Ζήτημα Οικογενειακής Πολιτικής; Θεωρητικές αναφορές και εμπειρικές διερευνήσεις* (σελ. 189-225), Αθήνα: Gutenberg.
- Δασκαλάκης, Δ. (2008). Φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός και παιδική ηλικία. Στο Δ. Δασκαλάκης (επιμ.) *Φτώχεια, Κοινωνικός Αποκλεισμός και Παιδική Ηλικία* (σσ. 3-46), Αθήνα :Σάκκουλας Αντ. Ν.
- ΕΚΚΕ (1999). *Σύγχρονη Οικογένεια. Διεπιστημονικές Προσεγγίσεις*. Ειδικό τεύχος, 98-99, Α΄ - Β΄. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Giddens, A. (2009). *Κοινωνιολογία* (Δ. Τσαούσης, μτφρ). Αθήνα: Gutenberg (Αρχική δημοσίευση 1997).
- Κατάκη, Χ. (1998). *Οι Τρεις Ταυτότητες της Ελληνικής Οικογένειας*, Εργαστήριο Διερεύνησης Ανθρωπίνων Σχέσεων, Αθήνα: Κέδρος.
- Κατσικίδης, Σ. (2006). *Κοινωνικά Φαινόμενα – Αναλυτικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Gutenberg.
- Καυταντζόγλου, Ι. (2006). *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Εκτός, εντός και υπό: Θεωρητικές, ιστορικές και πολιτικές καταβολές μιας διαφορούμενης έννοιας*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Κικίλιας, Η., Παπαλιού, Ο. & Φαγαδάκη, Ε. (2008). *Διαστάσεις του Κοινωνικού Αποκλεισμού των Μονογονεϊκών Οικογενειών στην Ελλάδα*. Αθήνα: Ε.Κ.Κ.Ε.
- Κογκίδου, Δ. (1995). *Μονογονεϊκές Οικογένειες, Πραγματικότητα-Προοπτικές-Κοινωνική Πολιτική*. Αθήνα: Νέα Σύνορα-Λιβάνη.

- Κογκίδου, Δ. (2005). Μεταβολές της οικογενειακής οργάνωσης – μονογονεϊκές οικογένειες: Μια πρόκληση για την κοινωνική πολιτική στην Ελλάδα, στο Λ. Μουσούρου & Μ. Στρατηγάκη (επιμ.), *Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής – Θεωρητικές Αναφορές και Εμπειρικές Διερευνήσεις* (σ. 123-160). Αθήνα: Gutenberg.
- Κογκίδου, Δ., & Πλιόγκου, Β. (2006). «Τι περιμένεις; Παιδί χωρισμένων είναι...». Μόνες –μητέρες / εκπαιδευτικοί μιλούν για την εκπαίδευση των παιδιών τους. Στα πρακτικά του Συνεδρίου «Αποδοχή-Αποκλεισμός. Διαδικασίες Ένταξης Προσώπων και Ιδεών στο Χώρο της Εκπαίδευσης. Όλοι διαφορετικοί – όλοι ίσοι» (σ. 251-260). Θεσσαλονίκη: Εθνικό Συμβούλιο Νεολαίας (ΕΣΥΝ).
- Κογκίδου, Δ. (2007). Ένα ταξίδι στις οικογένειες. Περιοδικό «Μεγαλώνω το Παιδί μου», τεύχ. 2, Ιανουάριος 2007, σ.80-83.
- Λύτρας, Α. (2004). Κοινωνικός αποκλεισμός: Η παγκοσμιότητα του ριζοσπαστικού συντηρητισμού. Στο Α. Λύτρας & Κ. Σουλιώτης, *Αποκλεισμοί στην Παγκοσμιοποίηση: Ζητήματα κοινωνικής πολιτικής* (σσ. 25-53). Αθήνα: Παπαζήσης.
- Μαράτου - Αλιπράντη Λ. (1999). Διαγενεακές σχέσεις στη σύγχρονη εποχή: Θεωρήσεις, τάσεις, πρακτικές. Συγκριτική επισκόπηση. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 98-99. Αθήνα: ΕΚΚΕ.
- Μαράτου-Αλιπραντή, Λ. (2002). *Οικογένεια και Κράτος Πρόνοιας στην Ευρώπη: Τάσεις και προκλήσεις στον εικοστό πρώτο αιώνα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ματσαγγάνης, Μ. (2004). Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός. Στο Πετμεζίδου & Χ. Παπαθεωδόρου (επιμ.) *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*. Αθήνα: Εξάντας.
- Μίλεση, Χ., Πασχαλιώρη, Β. (2003). Η εκπαιδευτική πολιτική της Γερμανίας, Αγγλίας και Ελλάδας στη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση, *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τευχ. 8, σελ. 82-96. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.

- Μιχαϊλίδου Μ, Μουρίκη Α, Gazon Ε. (2007). *Τελική Έκθεση για την Εφαρμογή της Δράσης, ΕΚΚΕ*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικής Έρευνας.
- Μουρίκη Α. (2006). Έμφυλες διαστάσεις της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, στο *Πρακτικά Συνεδρίου ΕΚΚΕ με θέμα «Φτώχεια, Αποκλεισμός και Κοινωνικές Ανισότητες»*, Λαύριο. Πρακτικά εισηγήσεων συνεδρίου στις 22-23.9.2005 (σ. 235-242), Αθήνα Ε.Κ.Κ.Ε.
- Μουσούρου Λ.Μ.(1984). «Η Ελληνική Οικογένεια». Αθήνα: Ίδρυμα Γουλανδρή-Χόρν
- Μουσούρου, Λ.Μ. (1989). *Κοινωνιολογία της Σύγχρονης Οικογένειας*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου, Λ.Μ. (1999). Κρίση της οικογένειας και κρίση των αξιών. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 98 – 99 (Α-Β), σ.5-19.
- Μουσούρου, Λ. (2004). Κοινωνικός αποκλεισμός και κοινωνική προστασία. Στο Κ. Κασιμάτη (επιμ.) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία* (σ. 67-85). Αθήνα: Gutenberg.
- Μουσούρου Λ. & Στρατηγάκη Μ. (2000). Προσδοκίες ως προς την άσκηση πολιτικών για την οικογένεια. διακρατική έρευνα, *Improving Policy Responses and Outcomes to Socio- Economic Challenges* (IPROSEC), Αθήνα, 2000.
- Μουσούρου, Λ. & Στρατηγάκη, Μ. (2005). (επιμ.) *Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπαμπάλης, Θ. (2005). *Παιδιά Μονογονεϊκών Οικογενειών. Βοηθώντας στη Σχολική Προσαρμογή τους*. Αθήνα: Ατραπός.
- Μπαμπινιώτης, Γ. (2012). *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Δ' Έκδοση. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μπόμπας, Λ. (2006). «Σπεύδοντας να προϋπαντήσουμε τα καινούρια μας αναγνωστικά στο δημοτικό σχολείο: μια πρώτη διαπολιτισμική ανάγνωση» Ανακοίνωση στο 9ο Διεθνές Συνέδριο 'Διαπολιτισμική Εκπαίδευση-Ελληνικά ως Δεύτερη ή Ξένη Γλώσσα' (επιμ.) Γεωργογιάνης Π. Πάτρα: Κέντρο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης, ΠΤΔΕ του Παν/μίου Πατρών, 14-16 Ιουλίου.

- Παππά, Β. (2003). Οικογενειακή κατάσταση και αυτοαντίληψη των εφήβων, *Παιδαγωγική Επιθεώρηση*, 35: 200-218.
- Παπαδιώτη – Αθανασίου, Β. (1995). Εξέλιξη της Οικογένειας στην Ελληνική κοινωνία – Προσδιορισμός έννοιας – Τύπος μονογονεϊκής Οικογένειας Στο: Γαλάνης Ν. (επιμ.) *Οικογένεια με ένα Γονέα: Μία Πραγματικότητα στη Σύγχρονη Ελληνική Κοινωνία*. Αθήνα : Παπαζήσης.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2002). *Κοινωνικός Αποκλεισμός για τους Ανθρώπους που Παραμερίζουμε*. Αθήνα: Αρμός.
- Παπαοικονόμου, Α. (2014). Η κατανομή των οικογενειακών ρόλων στην ελληνική οικογένεια και η επίδρασή της στην κοινωνικοποίηση των παιδιών. Εμπειρική προσέγγιση. *Τα Εκπαιδευτικά*, τεύχ.107-108, 175- 188.
- Παπαταξιάρχης, Ε., Παραδέλλης, Θ. (1998). *Ταυτότητες και Φύλο στη Σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Πλιόγκου, Β. (2005). Διαστάσεις δημογραφικών εξελίξεων και μεταβολών της οικογένειας: Μια πρόκληση για τη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Στο: Π. Γεωργογιάννης (επιμ.) *Διαπολιτισμική Εκπαίδευση – Ελληνικά ως δεύτερη ή ξένη γλώσσα*, τ. Ι. (σ. 426-437). Πάτρα: ΚΕ.Δ.ΕΚ.
- Πλιόγκου, Β. (2011). Ποιοι παράγοντες επηρεάζουν την εκπαίδευση των παιδιών των μονογονεϊκών οικογενειών; Από την οπτική μόνων γονέων. *Πρακτικά 1^ο Πανελληνίου Συνεδρίου Μονογονεϊκών Οικογενειών* με θέμα: «Μονογονεϊκές Οικογένειες στη σύγχρονη κοινωνία». Αλεξανδρούπολη, 7 Αυγούστου, 2009, Σύλλογος Αρχηγών Μονογονεϊκών Οικογενειών Νομού Έβρου «Στήριξη», σ. 72-92.
- Πρεσβέλου, Κ. (2001). Η πορεία της οικογένειας στον εικοστό αιώνα. Στο Κ. Πρεσβέλου (επιμ.) *Τι μας κληροδότησε ο εικοστός αιώνας;* (σελ. 111-147) Αθήνα: Εταιρεία Φίλων του Λαού.
- Πρεσβέλου, Κ. (2002). Κοινωνικοί μετασχηματισμοί και γνώση: Η γνώση ως εθελοντισμός, Στο Κ. Πρεσβέλου (επιμ.) *Ο Κοινωνικός Εθελοντισμός στην Ελλάδα* (σελ. 77-126) Αθήνα: Εταιρεία Φίλων του Λαού.
- Ραμού-Χαφιιάδη, Α. (1986). *Από την Φυλετική στην Πολιτική Κοινωνία*. Αθήνα: Καρδαμίτσας.

- Σαϊτης, Χ. (2008). *Εκπαιδευτική Πολιτική και Διοίκηση*. Περίληψη επιμορφωτικού υλικού. Παιδαγωγική Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών ΟΑΕΔ. Αθήνα: Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών & Ανώτατη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης.
- Συμεωνίδου, Χ. (2006). *Οικογένεια και Γονιμότητα στην Ελλάδα*. Αθήνα – Κομοτηνή: Σάκκουλας.
- Συνήγορος του Πολίτη (Κύκλος Κοινωνικής Προστασίας) (2003). Πόρισμα με θέμα: *Προϋποθέσεις Ενίσχυσης Απροστάτευτων Παιδιών*. Αθήνα.
- Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών (2003). *Αναδιοργάνωση Εθνικού Συστήματος Κοινωνικής Φροντίδας*.
- Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών (2005). *Φορολογία Κληρονομιών, Δωρεών και Γονικών Παροχών*.
- Τράπεζα Νομικών Πληροφοριών (2005). *Στρατολογία των Ελλήνων και άλλες διατάξεις*.
- Τσαούσης, Δ. (1995). *Η Κοινωνία του Ανθρώπου. Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσαούσης, Δ. (2004). Πολιτισμός, ελεύθερος χρόνος και κοινωνικός αποκλεισμός. Στο Κασιμάτη Κ. (επιμ.) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία* (σσ. 87-119). Αθήνα: Gutenberg.
- Τσαούσης, Δ. (2007). *Η Εκπαιδευτική Πολιτική των Διεθνών Οργανισμών. Παγκόσμιες και ευρωπαϊκές διαστάσεις* Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιάκαλος, Γ. (2004). Κοινωνικός αποκλεισμός, ορισμοί, πλαίσιο και σημασία. Στο Κ. Κασιμάτη (επιμ.) *Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η Ελληνική Εμπειρία* (3^η έκδ. Τόμ. Κέντρο Κοινωνικής Μορφολογίας και Κοινωνικής Πολιτικής (σσ. 39-65). Αθήνα: Gutenberg.

- Τσιάντης, Ι. (1990). Οικογένεια σε κρίση, Στο: *Φροντίδα για την Οικογένεια* (συλλογικός τόμος), Ελληνική Εταιρεία Κοινωνικής Παιδιατρικής και Προαγωγής της Υγείας. Ελληνική Εταιρεία Πρόληψης της Κακοποίησης και Παραμέλησης των Παιδιών, Τσίτουρα Στ. (επιμ.). Αθήνα, σ. 59-71.
- Τσιρώνης, Χ. (2003). *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Εκπαίδευση στην Ύστερη Νεωτερικότητα*. Θεσσαλονίκη: Βάνιας.
- Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας (2005). *Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Κοινωνική Ένταξη 2005-06*.
- Υπουργείο Απασχόλησης και Κοινωνικής Προστασίας (2006). *Εθνική Έκθεση Στρατηγικής για την Κοινωνική Προστασία και την Κοινωνική Ένταξη 2006-08*.
- Χατζηβαρνάβα-Καζάση, Ε. (2005). Οικογένειες, οικογενειακές πολιτικές, κοινωνικός αποκλεισμός και ο ιδιαίτερος ρόλος των προγραμμάτων οικογενειακής στήριξης, Στο: Γ. Τσιάντης & Θ. Δραγώνα (επιμ.) *Μωρά και Μητέρες* (σ. 219-249). Αθήνα: Καστανιώτης.
- Χατζηχρήστου, Χ., (1999). *Ο χωρισμός των Γονέων, το Διαζύγιο και τα Παιδιά: Η Προσαρμογή των Παιδιών στη Διπυρηνική Οικογένεια και στο Σχολείο*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ

- Babbie, E. (2011). Εισαγωγή στην κοινωνική έρευνα (επιμ.) Ζαφειρόπουλος Κ., μτφρ. Βογιατζής Γ.
- Bauman, Z. (2004). *Σπαταλημένες Ζωές: Οι απόβλητοι της νεωτερικότητας*. (επιμ.) Λέκας Ε. Π., μτφρ. Καρασαρίνης Μ. Αθήνα: Κατάρτι.
- Caron, J. (1997). *Ανόπαντρες Μητέρες: Γυναικείο Κίνημα*. (επιμ.)- «Πρόλογος», Ρήγα Β., μτφρ. Κόλλια Ζ. Αθήνα: Gutenberg.
- Dechaux, J. H. (2008). *Η Κοινωνιολογία της Οικογένειας* (επιμ.) Ρηγοπούλου Σ., μτφρ. Καυκιάς Γ. Αθήνα: Πολύτροπον.

Pervin, L.A., John, O.P. (2001). *Θεωρίες Προσωπικότητας, Έρευνα & Εφαρμογές*, μτφ. Αλεξάνδρου Α., Δασκαλοπούλου Ε. Αθήνα: Τυπωθήτω.

Shaffer, D.R. (2004). *Εξελικτική Ψυχολογία Παιδική Ηλικία και Εφηβεία*, μτφ. Αντωνοπούλου, Μ. Αθήνα: Έλλην (αρχική δημοσίευση 1999).

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Burchardt, T., Le Grand, J. & Piachaud, D. (2002). Introduction. In J. Hills, J. Le Grand & D. Piachaud (Eds.). *Understanding Social Exclusion*. Oxford: University Press.

Commission of the European Communities, D.G. V. (1992). *National policies to combat social exclusion*. First Annual Report of the European Community Observatory. Edited by Graham Room.

European Commission (2007). *Study on Poverty and Social Exclusion among Lone-Parent Households* (Scientific Coordinators: F. Brodolini & R. Trifiletti). Brussels: European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.

European Commission (2007a). *The Social Situation in the European Union 2005-2006 — The Balance between Generations in an Ageing Europe*. Brussels: European Commission, Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities.

Eurostat (2004). *Household Formation in the EU – Lone Parents*, Statistics in Focus, Theme 3-5/2004.

Flouri, E. & Buchanan, A. (2003). The role of father in children's later mental health. *Journal of Adolescence*, 26, 63-78.

Forbes, S. (2005). *A Natural History of Families*. Princeton: Princeton University Press.

Giddens, A. (1998). *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Blackwell: Publishers.

Jeynes, W. (2002). *Divorce, Family Structure, and the Academic Success of Children*. New York, London, Oxford: The Haworth Press.

- Mather, M. (2010). *U.S. Children in Single-Mother Families*. Data Brief. P.R.B Inform, Empower, Advance, May 2010.
- Perotti, A. (1994). *The Case for Intercultural Education*. Council of Europe Press. Strasbourg.
- Room, G. (1999). Social exclusion, solidarity and the challenge of globalization. *International Journal of Social Welfare* 8 (3). Published online 16 Dec 2002, pp. 166-174.
- Williams, S. & Kelly, D. (2005). Relationships among involvement, attachment and behavioral problems in adolescence: Examining father's influence. *The Journal of Early Adolescence*, 25 (168), 168-196.
- Ziol-Guest, K.M., Duncan, G.J. & Kalil, A. (2015). One-parent students leave school earlier. *Education Next*, 15 (2), Spring 2015.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ

- Βουλή Των Ελλήνων (2010). Σύνταγμα της Ελλάδας (σ. 25), Διαθέσιμο στο: <https://www.hellenicparliament.gr/UserFiles/8c3e9046-78fb-48f4-bd82-bbba28ca1ef5/SYNTAGMA.pdf> (Πρόσβαση, 12/06/2019).
- World Health Organization, (WHO) (2014). *Health Behaviour in School-aged Children*.
- ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ-ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΑ ΑΡΘΡΑ-ΠΗΓΕΣ (ΣΤΟ INTERNET)**
- Γαλάνης, Π. (2018). Μέθοδοι συλλογής δεδομένων στην ποιοτική έρευνα, Athens Medical Society, Διαθέσιμο στο: <https://www.mednet.gr/archives/2018-2/pdf/268.pdf> (Πρόσβαση, 12/06/2019).
- European (2012). *Ανακατατάξεις στην Ευρώπη των «οικογενειών»*. Διαθέσιμο στο: <http://www.europeanbusiness.gr/page.asp?pid=619> (Πρόσβαση, 24/03/2019)
- Ισάρη, Φ.&Πούρκος Μ. (2015). Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας, εφαρμογές στην ψυχολογία και την εκπαίδευση, ΣΕΑΒ, Διαθέσιμο στο:

https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/5826/4/15327_Isari-KOY.pdf

(Πρόσβαση, 12/06/2019).

Παπατσιακμάκη, Γ. Θ. (2001). *Διπλός κοινωνικός αποκλεισμός: όταν οι γυναίκες είναι άτομα με αναπηρίες*. Διαθέσιμο στο: <http://www.disabled.gr/diplos-kinonikos-apoklismos-otan-i-ginekes-ine-atoma-me-anapiries/> (Πρόσβαση, 26/03/2019).

Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ε. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις, Διαθέσιμο στο: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/openjournal/article/viewFile/9726/9872> (Πρόσβαση, 14/06/2019)

Σταμέλος, Γ., Βασιλόπουλος, Α. & Καβασακάλης, Α. (2015). *Εισαγωγή στις Εκπαιδευτικές Πολιτικές*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Διαθέσιμο στο: https://repository.kallipos.gr/bitstream/11419/226/1/00_master%20document_StamelosVasilopoulosKavasakalis_Final.pdf (Πρόσβαση, 25/04/2019)

Φύκαρης, Ι., & Αρχοντόγλου, Α. (2006). «*Σχολείο και μονογονεϊκές οικογένειες: δυνατότητες εκπαιδευτικής παρέμβασης*», Διαθέσιμο στο <https://docplayer.gr/1792981-Sholeio-kai-uonogoneiki-oikogeneia-ynatotites-ekpaideytikis-pareuvasis.html> (Πρόσβαση, 14/4/2019)

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Κιρκιγιάννη, Φ. (2016). *Παιδιά μονογονεϊκών οικογενειών και κοινωνικός αποκλεισμός: συγκριτική μελέτη σε μαθητές δημοτικού σχολείου που προέρχονται από μονογονεϊκές και πυρηνικές οικογένειες*. Διδακτορική Διατριβή. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (Ε.Κ.Τ.).

Πλιόγκου, Β. (2008). *Η Επίδραση της Μονογονεϊκότητας στην Εκπαιδευτική Επιτυχία των Παιδιών*. Διδακτορική Διατριβή. Θεσσαλονίκη: Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Γέροντα, Β. (2010). *Μονογονεϊκές Οικογένειες και Κοινωνική Πολιτική*. ΤΕΙ Καβάλας, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας.

Γκουγιάννου-Ζιάκα, Π., Δεκαβάλλα, Α. & Τσίγκου, Μ. (2015). *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός στην Ελλάδα*. Τ.Ε.Ι. Δυτικής Ελλάδας. Σχολή Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας. Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας.

Λούμπα, Β. (2004). *Μονογονεϊκές οικογένειες και κοινωνικός αποκλεισμός: Μία συγκριτική μελέτη Ελλάδας – Δανίας*. ΤΕΙ Κρήτης, Σχολή Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας. Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας.

Μπούρικα, Τ., Βαγενά, Γ.Κ. (2000). *Η αντιμετώπιση της Μονογονεϊκής Οικογένειας στα πλαίσια της Ελληνικής Κοινωνικής Πραγματικότητας*. Τ.Ε.Ι. Καλαμάτας. Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας.

Νιζαρλίδου, Ε. (2012). *Μονογονεϊκές Οικογένειες – Ποιμαντοψυχολογική Θεώρηση*. Μεταπτυχιακή Εργασία. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Θεολογική Σχολή. Τμήμα Ποιμαντικής και Κοινωνικής Θεολογίας.

ΦΕΚ (ΦΥΛΛΑ ΕΦΗΜΕΡΙΔΑΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΕΩΣ)

Νόμος 2082/1992 - ΦΕΚ 158/Α/21-9-1992

Νόμος 1329/1983 - ΦΕΚ 25/Α/18-2-1983

Νόμος 3838/2010 - ΦΕΚ Α-49/24-3-2010

Νόμος 3812/2009 - ΦΕΚ 234/Α/28-12-2009